

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛАБЕНОК ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

УДК 37.035:355.01-057.36:3.083.95(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Спеціальність 231 – Соціальна робота

Галузь знань 23 – Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. І. Лабенок

Науковий керівник: **Караман Олена Леонідівна**, доктор педагогічних
наук, професор

Полтава – 2024

АНОТАЦІЯ

Лабенок О. І. Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання; представлено гіпотезу, методи дослідження; розкрито теоретичні засади, висвітлено наукову новизну й практичне значення дисертації; подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

Доцільність розв'язання зазначеної проблеми пов'язана з необхідністю вирішення таких суперечностей: між потребою української держави й суспільства в захисті в умовах гібридної війни, що поєднує в собі військову й інформаційно-психологічну агресію, та соціально-психологічною неготовністю військовослужбовців Збройних Сил України ефективно протистояти негативним інформаційним і психологічним впливам ворога на особовий склад і населення під час виконання завдань за призначенням; між необхідністю формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни та нерозробленістю теоретичних і практичних засад цього процесу в системі професійної підготовки; між значним потенціалом і досвідом закладів вищої освіти з формування соціально-психологічної готовності майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи та відсутністю спеціально створених педагогічних умов формування

соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Об'єкт дослідження – процес формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Теоретичний аналіз проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни показав, що гібридна війна – це форма конфлікту, у якій комбінуються різні методи й підходи, включно з військовими, політичними, інформаційними, економічними та кібернетичними, з метою досягнення стратегічних цілей супротивника.

Особливості гібридної війни РФ проти України, починаючи з 2014 року, полягають у поєднанні переважно військових та інформаційно-психологічних засобів з метою руйнівного впливу на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну; ураження масової та індивідуальної свідомості населення, трансформації ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, поведінки й діяльності особистості; знищення України як держави й нації.

Тому постає необхідність формування у військовослужбовців Збройних Сил України соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, що є малодослідженою проблемою на теоретичному і практичному рівнях.

Узагальнення зарубіжного досвіду формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил до виконання завдань за призначенням (США, Велика Британія, Німеччина, Норвегія, Франція) показало, що питання соціально-психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил країн НАТО є ключовими в загальній системі професійної підготовки військовослужбовців, проте в ньому не враховуються особливості сучасних гібридних війн через відсутність досвіду ведення таких війн.

На основі міждисциплінарного аналізу наукової літератури з соціальної роботи / соціальної педагогіки, педагогіки, психології, соціології, воєнної науки, національної безпеки визначено поняття соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням, яке сформульоване як психологічний стан і результат професійної підготовки, що полягає у здатності ефективно виконувати професійні завдання на основі володіння системою соціально-психологічних цінностей, знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних якостей з дотримання етичних стандартів військової діяльності.

Структуру соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни представлено в сукупності чотирьох компонентів: *аксіологічний* (сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиримості з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом), *інформаційно-когнітивний* (ґрунтовні соціально-психологічні знання, розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії), *індивідуально-психологічний* (здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах, володіти навичками рефлексії, саморегуляції,

релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій), *поведінковий* (здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення та діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням).

З урахуванням теоретичних засад дослідження, сутності й структури соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни було визначено такі *критерії* її сформованості: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-діяльнісний; встановлено *рівні сформованості* соціально-психологічної готовності військовослужбовців: високий, середній, низький.

З урахуванням теоретичних засад дослідження, результатів констатувального етапу експерименту визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни: формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективно виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом; спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад Збройних Сил України й населення під час виконання завдань за призначенням; соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* науково обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни: формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом; спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад ЗСУ й населення під час виконання завдань за призначенням; соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок; *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність і зміст професійної соціально-психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни; *удосконалено* зміст, форми й методи професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, діагностичний інструментарій щодо визначення рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в готовності до впровадження в практику ЗВО науково обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, а також науково-методичного забезпечення, розробленого в їх межах, а саме: змісту й технологій професійної підготовки здобувачів вищої освіти, спрямованої на формування соціально-психологічної готовності до здійснення професійної

діяльності в соціальній сфері; різних форм неформальної освіти й соціально активної діяльності – майстер-клас «Історична символіка та національна гордість», військово-спортивне змагання «Бійцівський марафон – Українська сталь», круглий стіл «Медіакомпетентність у житті військовослужбовців», соціальні проєкти «Партнерство для медіаграмотності: студенти-військовослужбовці та журналісти», «Воїни в білих халатах: медична допомога для біженців», «Турбота про ветеранів», соціальні форуми «Молодь за мир і безпеку: разом до кращого майбутнього», «День Ветеранів: міст поколінь», екологічна акція «Чистий фронт» та ін.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки та професійної діяльності військовослужбовців Збройних Сил України; при розробці навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів.

Ключові слова: соціально-психологічна готовність, військовослужбовці Збройних Сил України, соціально-психологічна готовність військовослужбовців Збройних Сил України, гібридна війна, завдання за призначенням, професійна підготовка, заклад вищої освіти.

ABSTRACT

Labenok O. I. Formation of social and psychological readiness of Formation of social and psychological readiness of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in conditions of hybrid warfare. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 231 – Social work. – State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", Poltava, 2024.

The dissertation is devoted to the problem of forming the social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the aim, object, subject, task; research methods and hypothesis are presented; the theoretical foundations are disclosed, the scientific novelty and practical significance of the dissertation are highlighted; information about the testing and implementation of the obtained results is provided.

The expediency of solving the mentioned problem is connected with the need to resolve the contradictions between: the need of the Ukrainian state and society for protection in the conditions of a hybrid war, which combines military and informational and psychological aggression, and the social and psychological unpreparedness of the servicemen of the Armed Forces of Ukraine to effectively oppose negative informational and psychological effects of the enemy on personnel and the population during the performance of assigned tasks; the necessity of forming the socio-psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war and the lack of development of the theoretical and practical foundations of this process in the system of professional training; the significant potential and experience of higher education institutions regarding the formation of social and psychological readiness of future specialists in the field of social work and the lack of specially created pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The object of the study is the process of forming the social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform the assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The subject of the study is the pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The aim of the study is to develop, theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The theoretical analysis of the problem of the formation of the social and psychological readiness of the servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of a hybrid war has shown that a hybrid war is a form of conflict in which various methods and approaches are combined, including military, political, informational, economic and cybernetic ones, in order to achieve the enemy's strategic goals.

The peculiarities of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine, starting from 2014, consist in the combination of mainly military and informational and psychological means with the aim of having a destructive effect on all spheres of public life – political, economic, social, cultural; damage to the mass and individual consciousness of the population, transformation of value orientations, attitudes, motives, needs, behaviour and activities of the individual; the destruction of Ukraine as a state and a nation.

Therefore, there is a need to form social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war, which is an understudied problem at the theoretical and practical levels.

The generalization of foreign experience in the formation of the social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces to perform assigned tasks (USA, Great Britain, Germany, Norway, France) has shown that the issues of social and psychological training of servicemen of the armed forces of NATO countries are key in the general system of professional training of servicemen,

however, it does not take into account the peculiarities of modern hybrid wars due to the lack of experience in conducting such wars.

On the basis of an interdisciplinary analysis of scientific literature on social work / social pedagogy, pedagogy, psychology, sociology, military science, national security, the concept of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks, which is formulated as a psychological state and the result of professional training, is defined. The concept consists in the ability to effectively perform professional tasks based on the possession of a system of socio-psychological values, knowledge, abilities, skills, individual-psychological qualities in compliance with ethical standards of military activity.

The structure of the social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of a hybrid war is represented by a set of four components: *axiological* (a set of values, value orientations, attitudes, motives, needs based on patriotism, intransigence with the enemy, the desire to perform as effectively as possible task by appointment with the aim of defeating the enemy); *information-cognitive* (thorough socio-psychological knowledge; understanding of socio-psychological aspects of professional activity, the ability to effectively use information resources and analyse the received information in conditions of information aggression); *individual-psychological* (ability to manage stress and emotions in extraordinary conditions; possess skills of reflection, self-regulation, relaxation, adaptation to unpredictable situations); *behavioural* (ability to clearly perform assigned tasks based on socio-psychological experience, analyse and assess situations, make informed decisions and act under limited time conditions, carry out effective communication with command, personnel, partners, civilian population).

Taking into account the theoretical foundations of the study, the essence and structure of the social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war, the following *criteria* for its formation are determined: motivational-value,

informational-cognitive, reflexive-active; *the levels of formation* of social and psychological readiness of servicemen are established: high, medium, low.

Taking into account the theoretical foundations of the research, the results of the ascertaining stage of the experiment, the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war is determined, substantiated and experimentally verified: the formation of patriotism as the foundation of a system of values, value orientations, attitudes, motives, needs, aimed at the most effective performance of assigned tasks with the aim of defeating the enemy; directing the content of professional training to the formation of media competence among military personnel as an effective means of counteracting the informational and psychological influence of the enemy on the personnel of the Armed Forces of Ukraine and the population during the performance of assigned tasks; socio-psychological orientation of practical training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine as a guarantee of effective performance of assigned tasks on the basis of socio-psychological experience, knowledge, abilities and skills.

The scientific novelty of the obtained results is that:

for the first time, the pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of a hybrid war have been scientifically substantiated: the formation of patriotism as the foundation of a system of values, value orientations, attitudes, motives, needs, aimed at the most effective performance of assigned tasks with the aim of defeating the enemy; directing the content of professional training to the formation of media competence among military personnel as an effective means of countering the informational and psychological influence of the enemy on the personnel of the Armed Forces and the population during the performance of assigned tasks; socio-psychological orientation of practical training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine as a

guarantee of effective performance of assigned tasks on the basis of socio- psychological experience, knowledge, abilities and skills;

scientific ideas about the essence and content of professional socio-psychological training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of hybrid war *have gained further development*;

the content, forms and methods of professional training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine *have been improved*, the diagnostic toolkit for determining the levels of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war.

The practical significance of the results of the study lies in the readiness to introduce into the practice of higher education institutions scientifically based and experimentally verified pedagogical conditions for the formation of social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks in the conditions of hybrid war, as well as scientific and methodological support developed in their boundaries, namely: content and technologies of professional training of higher education applicants, aimed at forming social and psychological readiness for professional activity in the social sphere; various forms of non-formal education and socially active activities - master class "Historical symbols and national pride", military sports competition "Combat marathon – Ukrainian steel", round table "Media competence in the life of military personnel", social projects "Partnership for media literacy: students- servicemen and journalists", "Warriors in white coats: medical assistance for refugees", "Care for veterans", social forums "Youth for peace and security: together for a better future", "Veterans Day: a bridge of generations", environmental campaign "Clean front" and others.

Research materials can be used in the process of professional training and professional activity of servicemen of the Armed Forces of Ukraine; in the development of educational and methodological support for the professional training of future social workers, social pedagogues, psychologists.

Key words: social and psychological readiness, servicemen of the Armed Forces of Ukraine, social and psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, hybrid war, assigned tasks, professional training, institution of higher education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Лабенок О. І. Формування медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2023. № 5 (359). С. 67–73. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-67-73](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-67-73)

2. Лабенок О. І. Соціальна спрямованість професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 95. С. 70–76. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/nc-95>

3. Лабенок О. Виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військовослужбовців та основа національної ідентичності. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 5. С. 54–60. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.8>

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

4. Лабенок О. І. Зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни. *Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. Вип. 45. С. 151–154. URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/sgv-45_.pdf

5. Лабенок О. І. Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни як наукова проблема. *Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua"*. Kyiv, Ukraine. 2023. PP. 760–765. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-4-6.12.2023.pdf>

6. Лабенок О. І. Сутність і структура соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням. *Практична психологія у сучасному вимірі: XV Міжнародна науково-практична конференція науковців та студентів: тези доповідей*, Дніпро, 26 березня 2024 р. [Електронне видання]. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. С. 163 – 164. URL: https://duan.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/3birnyk-2024-psykholohy_.pdf

7. Караман О. Л., **Лабенок О. І.** Педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військово-службовців ЗСУ до виконання завдань за призначенням в умовах війни РФ проти України. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти: збірник тез доповідей II міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 25-27 квітня 2024 року). Полтава: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. С. 147–149. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10171/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0%9a_%d0%a0%d0%9c%d0%a3%d1%82%d0%97%d0%92%d0%9e_2024.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	28
1.1. Формування соціально-психологічної готовності військово-службовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни як наукова проблема	28
1.2. Зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни	57
1.3. Сутність і структура соціально-психологічної готовності військово-службовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням	83
Висновки до розділу 1	98
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	104
2.1. Критерії, показники та діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням	104
2.2. Розробка й упровадження педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військово-службовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.....	122
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	175
Висновки до розділу 2	189
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
ДОДАТКИ	233

ВСТУП

Військове вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року стало неминучим наслідком довготривалої цілеспрямованої агресивної політики Кремля проти нашої держави. Неоголошену гібридну війну було розв'язано Росією задовго до подій 2014 року, коли агресор анексував Автономну Республіку Крим та тимчасово окупував окремі райони Луганської та Донецької областей. Вона розпочалась з перших років незалежності України. Достатньо пригадати спроби Росії від'єднати Крим від України у 1992 – 1994 роках, примушення України до підписання угоди щодо базування російського Чорноморського флоту в місті Севастополі в 1997 році та її пролонгації у 2010 році й закріплення особливого статусу російської мови в Конституції України в 1996 році, збройний конфлікт навколо острова Тузла в 2003 році, газові війни Росії проти України кінця нульових років нового століття, наявність агресивного російського дискурсу в українському інформаційному просторі, постійне підбурювання країн-сусідів до недружніх дій стосовно нашої держави, довготривалу присутність п'ятої колони в соціально-політичному й економічному житті України у вигляді політичних партій, різноманітних неурядових організацій і численних проросійських засобів масової інформації тощо.

Треба зазначити, що на межі тисячоліть традиційна війна як військове зіткнення двох держав чи блоків країн із визначеними політичними цілями вже відійшла в минуле. Їй на зміну прийшла нова форма сучасної війни – гібридна війна, яка поєднує в собі як засоби конвенційної війни (використання збройних сил і військової техніки у відкритому воєнному протистоянні), так і невійськові засоби (політичний, економічний і дипломатичний тиск на суспільно-політичні й економічні суб'єкти країни-жертви, організація демонстрацій, актів непокори, саботажу в країні-цілі, проведення на її території різноманітних диверсій і терористичних актів, широке застосування

інформаційно-пропагандистських методів з використанням сучасних інформаційних технологій тощо). Об'єктом нападу в гібридній війні виступають не лише військовослужбовці, засоби озброєння та військова інфраструктура, а й усе населення країни, що зазнає зовнішньої агресії.

Зрозуміло, що в нових умовах ведення сучасних війн потребують кардинального переосмислення дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, населення країни, спрямовані на пошук нової стратегії захисту держави від потенційних і реальних загроз гібридного характеру. Це стосується й розробки нових підходів до якісної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни. У Стратегії національної безпеки України, розробленій Радою національної безпеки та оборони України та затвердженій Указом Президента України Володимира Зеленського № 392/2020 від 14 вересня 2020 року, йдеться про те, що наша держава зміцнить бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони не лише шляхом зростання рівня боєготовності та боєздатності, підвищення якості та інтенсивності підготовки військ (сил), удосконалення й розвитку на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики, професіоналізації військової служби, розвитку територіальної оборони й служби в резерві, оснащення армії новими, зокрема високотехнологічними, зразками озброєння й військової техніки, а й шляхом поліпшення правових, матеріальних, психологічних і соціальних умов служби, посилення взаємодії всіх органів сектору безпеки й оборони для виконання спільних завдань [121].

У цьому контексті важко переоцінити важливість формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням, актуальність чого визначається появою нових форм ведення сучасних війн у глобальному світі (гібридні війни) та необхідністю врахування цих нових викликів у процесі

формування сучасних збройних сил і вдосконалення професійної підготовки військовослужбовців, спрямовані на подальше зміцнення й нарощування військово-промислового потенціалу й підтримання його на рівні вимог сучасної воєнно-політичної обстановки й забезпечення національної безпеки держави; використання науково-технічних досягнень у військових цілях і подальший розвиток військово-промислового комплексу країни; інтенсифікацію морально-психологічної та соціально-психологічної підготовки всіх категорій особового складу з пріоритетним відпрацюванням відповідних питань під час заходів оперативної та бойової підготовки; удосконалення процесів оперативної та бойової підготовки штабів і військ; посилення соціального захисту військовослужбовців, підвищення матеріальної зацікавленості особового складу; здійснення заходів з підвищення рівня професійної компетенції органів військового управління; формування й розвиток у військовослужбовців високих військово-професійних якостей, позитивної мотивації до військової служби; виховання в особового складу почуття патріотизму, вірності національним цінностям тощо.

Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, формування в них готовності до професійної діяльності розкрито в наукових працях Л. Віннікової, І. Зверєвої, А. Капської, І. Козубовської, О. Кучерявого, Л. Міщик, Дж. Раймонда, Я. Юрків.

Питання професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України в умовах сучасних війн представлено в наукових розвідках Г. Артюшина, Д. Вітер та В. Оліферук, В. Воробйова, Н. Лозінської, Н. Мась, Л. Матохнюка, Ю. Приходька, О. Сафіна, А. Сиротенка та С. Богунова та ін.

Зарубіжний і вітчизняний досвід використання програм з формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил до виконання завдань за призначенням проаналізовано в працях Ю. Бриндікова, Л. Данильчук, В. Клименка та Н. Копаниці, О. Макаревич,

В. Наконечного, В. Невмержицького, І. Трубавіної, Н. Островської, С. Полторака, Я. Раєвської, Ю. Чернецької, J. Cigrang, S. Todd & E. Carbone, A. King, B. Moore & G. Reger, P. Ramsberger, P. Legree & L. Mills, R. Walker та ін.

Ключові характеристики гібридної війни, нові форми й методи її ведення досліджено в роботах Р. Безсмертного, М. Гетманчука, В. Горбуліна, Т. Гуржій, А. Дорошкевича, О. Караман, В. Курила, Є. Магди, Г. Почепцова, С. Савченка, М. Требіна, І. Феськова, Г. Яворської, A. Abbassi, R. Arcos & H. Smith, T. Braspenning, C. Chivvis, J. Clark, R. Glenn, F. Hoffman, J. McCuen, J. Wither та ін.

Особливостям організації освітньої діяльності закладів вищої освіти, процесу соціалізації учнівської і студентської молоді в умовах гібридної війни присвячено роботи О. Караман, В. Курила, С. Савченка, Я. Юрків та ін.

Попри зростання інтересу українських і зарубіжних дослідників до проблем професійної підготовки військовослужбовців збройних сил у нових умовах, питання формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни потребують додаткового ретельного вивчення.

Актуальність проблеми загострює й необхідність розв'язання низки *суперечностей*: між потребою української держави й суспільства в захисті в умовах гібридної війни, що поєднує в собі військову й інформаційно-психологічну агресію, та соціально-психологічною неготовністю військовослужбовців Збройних Сил України ефективно протистояти негативним інформаційним і психологічним впливам ворога на особовий склад і населення під час виконання завдань за призначенням; між необхідністю формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни й нерозробленістю теоретичних і

практичних засад цього процесу в системі професійної підготовки; між значним потенціалом і досвідом закладів вищої освіти з формування соціально-психологічної готовності майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи й відсутністю спеціально створених педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Отже, актуальність проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, її теоретична і практична нерозробленість, наявність визначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» в межах комплексної наукової теми «Теорія та практика професійної підготовки спеціалістів з соціальної педагогіки та соціальної роботи» (державний реєстраційний номер 0110U000752). Тему затверджено вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 4 від 02 грудня 2022 р.).

Об'єктом дослідження є процес формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування

соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни набуде ефективності, якщо процес їх професійної підготовки буде ґрунтуватися на таких педагогічних умовах:

- формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективно виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом;

- спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад ЗСУ й населення під час виконання завдань за призначенням;

- соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Досягнення поставленої мети дослідження та перевірка висунутої гіпотези передбачає вирішення таких конкретних **завдань**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в сучасному науковому дискурсі.

2. Узагальнити зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

3. Визначити сутність і структуру соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.

4. Розробити критерії, визначити показники та здійснити діагностику рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.

5. Розробити й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення філософії освіти (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Ваховський, Б. Коротяєв, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк, С. Сисоєва); наукові положення аксіологічного (С. Бадер, С. Вітвицька, С. Маслов, В. Огнев'юк, В. Оржеховська, Н. Ткачова), особистісно зорієнтованого (І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зимня, В. Кремень, С. Максименко, О. Пехота), компетентнісного (Дж. Берч, І. Бех, Н. Бібік, О. Бондаренко, І. Драч, О. Дубасенюк, Дж. Каллаган, А. Кларк, А. Маркова, Д. Мак Келланд, Дж. Равен, О. Пометун, Л. Романовська, О. Савченко, Г. Слосанська, С. Спенсер, Л. Хоружа, Г.-Х. Хофманн, Р. Уайт, Я. Юрків та ін.), середовищного (М. Братко, О. Караман, С. Коношенко, О. Микитюк, С. Омельченко, Ж. Петрочко, А. Полянничко, А. Рижанова, С. Савченко, Т. Семігіна, Я. Юрків) й технологічного (В. Беспалько, Б. Блум, Н. Волкова, В. Желанова, Д. Кратволь, І. Підласий, Г. Селевко) методологічних підходів; теоретико-методичні засади професійної підготовки та формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності (Л. Віннікова, І. Зверева, А. Капська, І. Козубовська, О. Кучерявий, Л. Міщик, І. Трубавіна, Дж. Раймонд, Я. Юрків); наукові позиції щодо професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України в умовах сучасних війн

(Г. Артюшин, Д. Вітер та В. Оліферук, В. Воробйов, Н. Лозінська, Н. Мась, Л. Матохнюк, Ю. Приходько, О. Сафін, А. Сиротенко та С. Богунов), феномену гібридної війни в сучасному світі (Р. Безсмертний, М. Гетманчук, В. Горбулін, Т. Гуржій, О. Караман, В. Курило, Є. Магда, Г. Почепцов, С. Савченко, М. Требін, С. Chivvis, J. Clark, R. Glenn, F. Hoffman, J. McCuen, J. Wither), соціалізації особистості в умовах гібридної війни (О. Караман, В. Курило, С. Савченко), особливостей формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців (Ю. Бриндіков, Л. Данильчук, О. Макаревич, В. Невмержицький, С. Полторак, В. Наконечний, В. Клименко та Н. Копаниця, Н. Островська, І. Трубавіна, Я. Раєвська, Ю. Чернецька, Я. Юрків, J. Cigrang, S. Todd & E. Carbone, A. King, B. Moore & G. Reger, P. Ramsberger, P. Legree & L. Mills, R. Walker); теоретичні і практичні аспекти використання інноваційних педагогічних технологій у вищій освіті (Н. Волкова, В. Желанова, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Прокопенко, С. Сисоєва, Л. Хоружа); нормативні положення Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної рамки кваліфікацій, Стандартів вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота.

Для досягнення поставленої мети дослідження й вирішення окреслених завдань ми задіяли комплекс **методів**: *теоретичні* – міждисциплінарний аналіз наукової літератури (філософської, соціологічної, правової, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної) для з'ясування стану розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; аналіз, синтез, узагальнення – для обґрунтування теоретичних засад проблеми дослідження, визначення його понятійного апарату, формулювання концептуальних положень і висновків; прогнозування, проєктування, моделювання – для розробки педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; *емпіричні* – анкетування, тестування, бесіда, спостереження,

узагальнення, моніторинг для діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на різних етапах експерименту; соціально-педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; *методи математичної статистики* для визначення статистичної значущості отриманих у процесі експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальну роботу проведено в період з 2020 по 2024 рр. Вона охоплювала 326 військовослужбовців Збройних Сил України, з яких 165 осіб увійшли до ЕГ та 161 – до КГ. До ЕГ увійшли військовослужбовці Збройних Сил України, які здобували освіту в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія») та Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»); до КГ – здобувачі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка») та Бердянського державного педагогічного університету (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація»).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше* було науково обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни: формування

патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом; спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад ЗСУ й населення під час виконання завдань за призначенням; соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок; *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність і зміст професійної соціально-психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни; *удосконалено* зміст, форми й методи професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, інструментарій діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в готовності до впровадження в практику ЗВО науково обґрунтованих й експериментально перевічених педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, а також науково-методичного забезпечення, розробленого в їх межах, а саме: змісту й технологій професійної підготовки здобувачів вищої освіти, спрямованої на формування соціально-психологічної готовності до здійснення професійної діяльності в соціальній сфері; різних форм неформальної освіти й соціально активної діяльності – майстер-клас «Історична символіка та національна гордість», військово-спортивне змагання «Бійцівський марафон – Українська сталь», круглий стіл «Медіакомпетентність у житті військовослужбовців», соціальні

проекти «Партнерство для медіаграмотності: студенти-військовослужбовці та журналісти», «Воїни в білих халатах: медична допомога для біженців», «Турбота про ветеранів», соціальні форуми «Молодь за мир і безпеку: разом до кращого майбутнього», «День Ветеранів: міст поколінь», екологічна акція «Чистий фронт» та ін.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі професійної діяльності Збройних Сил України, при розробці навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка про впровадження від 25.04.2024, № 1/461-1), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка про впровадження від 29.05.2024 р. № 17/19-1545), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка про впровадження від 29.05.2024 р. № 01-23/151), Бердянського державного педагогічного університету (довідка про впровадження від 18.05.2024 р. № 57-01/350).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців ЗСУ до виконання завдань за призначенням в умовах війни РФ проти України відповідно до структури феномену соціально-психологічної готовності військовослужбовців [53].

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародного* – Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми суспільно-гуманітарних наук в умовах трансформаційних змін» (Прага, 2023), X Міжнародній науково-практичній конференції «SPC “Sci-conf.com.ua”» (Київ, 2023), III науково-методичному онлайн-семінарі з міжнародною участю «Відповідальне батьківство

XXI століття» (Київ – Полтава, 2023), XV Міжнародній науково-практичній конференції науковців і студентів «Практична психологія у сучасному вимірі» (Дніпро, 2024), II Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти» (Полтава, 2024), II Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти» (Полтава – Миргород – Лубни, 2024); *всеукраїнського* – Інтерактивному методологічному онлайн-семінарі молодих дослідників «Компетентнісні засади освітнього процесу в умовах впровадження інновацій: вітчизняний та міжнародний досвід» (Житомир – Полтава – Київ, 2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (Полтава, 2024).

Результати дисертаційної роботи також обговорювались на засіданнях і науково-методичних семінарах кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Публікації. Зміст і результати дослідження висвітлено в 7 публікаціях (із яких 6 – одноосібні), зокрема в 3 статтях у наукових фахових виданнях України, 4 статтях і тезах у збірниках за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (216 найменувань, з них – 64 іноземними мовами), 9 додатків на 38 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 269 сторінок, основний текст – 204 сторінки. Робота містить 15 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

1.1. Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни як наукова проблема

Складність і динамічність заходів, що проводяться в нашій державі в умовах гібридної війни та відкритої військової агресії з боку Російської Федерації, спрямованих на забезпечення національної безпеки України, наполегливо вимагають у центр здійснюваних перетворень поставити людину та її цінності, надійний захист яких по суті й визначає життя військової людини як у мирний, так і у воєнний час.

Людина не лише суб'єктивно відображає об'єктивний світ, а й, перетворюючи його й себе, працює в ньому, мислить, відчуває, несе відповідальність за свої дії та вчинки, що зобов'язує нас під час розгляду питань соціально-психологічної готовності враховувати не тільки особистісні якості військовослужбовця й специфіку навчально-бойових завдань, а й особливості того середовища, в умовах якого він виконує свої завдання за призначенням.

Метою цього підрозділу є аналіз стану розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в сучасному науковому дискурсі. На наш погляд, реалізацію сформульованої мети доцільно здійснювати в **двох аспектах**: 1) узагальнити сучасні наукові погляди на сутність і особливості гібридної війни як

новітнього суспільно-політичного явища; 2) з'ясувати стан розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України в сучасному науковому просторі.

Переходячи до **першого аспекту** аналізу обраної для дослідження проблеми – узагальнити сучасні наукові погляди на сутність і особливості гібридної війни як новітнього суспільно-політичного явища, – слід зазначити, що відмінною рисою воєнно-політичних протистоянь держав наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття є їх гібридний характер. Новий тип сучасної війни – гібридна війна – безпосереднім чином впливає на процес професійної підготовки військовослужбовців збройних сил загалом і визначає необхідність формування в них соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в нових умовах зокрема. Отже, вважаємо за необхідне проаналізувати ключові характеристики сучасної гібридної війни й установити, яким чином вони впливають на процес формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.

Розгляд проблеми гібридних війн насамперед передбачає визначення сутності цього феномена. При дослідженні праць, присвячених гібридним війнам, слід звернути увагу на відмінність розуміння обговорюваного явища.

В Енциклопедії сучасної України сутність феномена війни визначається так: «війна – це соціально-політичне явище, що являє собою одну з форм розв'язування засобами збройного насильства суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, територіальних, релігійних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами, соціальними групами. Війна є продовженням політики насильницькими засобами й пов'язана зі зміною відносин між суб'єктами політики. Основним змістом війни є збройна боротьба, що являє собою сукупність воєнних дій різного масштабу, які ведуться в різних фізичних середовищах (на землі, на воді, під водою, у повітрі, у космосі) для досягнення політичних і

воєнно-стратегічних цілей. Головним і вирішальним знаряддям її ведення виступають збройні сили та інші озброєні формування. Поряд зі збройною боротьбою для досягнення поставлених політичних цілей у війні застосовуються також економічні, дипломатичні, ідеологічні, психологічні, інформаційні, екологічні та інші засоби й відповідні до них форми боротьби. Війна має низку ознак, що відрізняють її від інших соціально-політичних явищ і форм збройного насильства. Вона породжується глибинними політичними й соціально-економічними причинами, що мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Кожній війні властиві особливі соціально-політичні, воєнно-стратегічні та правові риси, обумовлені політичними цілями сторін, масштабами ведення, засобами збройної боротьби та способами дій збройних сил. Сукупність цих рис визначає характер війни» [105].

У Великій українській енциклопедії війна тлумачиться як «соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби» [35].

В Академічному тлумачному словнику української мови війна визначається як «організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо» [4], у той час як у Політологічній енциклопедії війна трактується як «складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними й соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їхніми збройними силами. Це специфічна форма вияву соціальних відносин, у якій домінує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя. Як правило, характеризується крайньою колективною агресією, руйнуваннями та високою смертністю» [106].

Як бачимо, війною прийнято переважно називати збройне вирішення політичних конфліктів будь-якої природи. Проте автори словникових статей слушно додають останнім часом, що «поняття війни не обов'язково включає ведення воєнних дій. Стан війни може існувати, якщо держава після оголошення війни захоплює за правом війни на своїй суверенній території майно супротивника, здійснює допустимі за міжнародним гуманітарним правом дії щодо його громадян та інші акти, не ведучи при цьому воєнних дій» [35]. За визначенням Клаузевіца, «війна є продовження політики іншими засобами» [147]. А отже, «поряд зі збройною боротьбою, як її головним і вирішальним засобом, під час війни відбуваються політична, дипломатична, економічна, інформаційна та інші види боротьби, які підпорядковуються її цілям та інтересам» [106]. У цьому сенсі війна є організованим насильством різної природи, метою якого є досягнення політичних цілей.

Зміна форм і засобів сучасної війни в третьому тисячолітті обумовлює появу великої кількості означень, що з'являються поряд з іменником «війна»: асиметрична, мережева, мережецентрична, нелінійна, безконтактна, непряма, неконвенційна, інформаційна, психологічна, проксі-війна, хаос-війна і, нарешті, гібридна.

Одні автори вважають, що гібридні війни є певним інноваційним проривом до нової форми воєнно-політичної стратегії й тактики [23; 26; 86; 128; 135; 138; 141], інші не бачать у новому явищі змістовного боку, вважаючи, що гібридні війни – це поняття, позбавлене смислу та сповнене модними політичними вподобаннями [11]. Здебільшого дослідження й визначення зводяться до військово-історичного описового характеру, а тим часом проблеми гібридних війн потребують, безсумнівно, філософського осмислення.

Прийнято вважати, що термін «гібридна війна» з'явився наприкінці 1990-х рр. у середовищі американських військових теоретиків у зв'язку з аналізом так званих гібридних загроз. Уже на початку 2000-х рр. термін

«гібридна війна» використовувався в деяких документах військового планування країн НАТО при формулюванні поточних загроз. Однак аж до 2010 року військові відомства не застосовували його як офіційний у своїй термінології, вважаючи, що для опису мінливого середовища безпеки цілком достатньо понять «нерегулярної» і «традиційної» війни [163; 168; 170; 174; 189; 190; 212].

Ще раз підкреслимо, що не всі військові теоретики та академічні вчені приймають термін «гібридна війна», так само як не всі вважають новим феномен, який він описує. Проте панівним і в експертному співтоваристві, і в науковому середовищі стає інший погляд. Так, іноземні фахівці вказують на необхідність брати до уваги серйозні якісні зміни, яких зазнають сучасні збройні конфлікти. Погоджуючись з тим, що традиційні війни продовжують залишатися серйозним предметом аналізу, багато хто з них стверджує, що в XXI столітті домінантними стають збройні конфлікти, у яких беруть участь не армії, а організовані угруповання людей, що їх називають терористами, бандитами, заколотниками і т. п. Вони спираються не стільки на професіоналізм (і ще менше – на наявні інститути), скільки на харизматичність лідерів і відданість прихильників, яка підкріплюється фанатизмом та ідеологією [161; 175; 206].

За словами американського дослідника Ф. Хоффмана, XXI століття стає століттям гібридних війн, у яких ворог уже сьогодні миттєво й злагоджено використовує складну комбінацію дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм і злочинну поведінку на полі бою, щоб домогтися політичних цілей [173].

1. В академічній спільноті поняття гібридної війни одними з перших почали використовувати представники конструктивістської течії, які зробили спробу виявити особливості та характер цього феномена. На їхню думку, війна може стати гібридною, якщо виникає хоча б один із таких чинників: по-перше, різноманіття типів акторів, що еволюціонують у рамках гетерогенної системи

й керуються різноманіттям мотивів з переважанням економічних і культурних інтересів; по-друге, мінлива конфігурація боїв, яка надає перевагу то одній, то іншій стороні, яка воює; по-третє, відмова супротивників від діалогу та/або повторюваний провал переговорів; нарешті, по-четверте, слабкість та/або відсутність інтеграційних інститутів.

2. Основна суть гібридної війни, як вважає Т. Браспенінг, полягає в тому, що вона є конфліктом між політичними об'єднаннями з приводу символів (гіпотез, мови, ідентичності, інтересів тощо). Ідеться про суперництво за стійкі стратегічні переваги, у якому конструюються дискурси про роль та ефективність матеріальної сили в політичних відносинах між різнорідними акторами. Таким дискурсам надається значення об'єктивності. Необхідні стратегічні переваги здаються єдинодосяжними та ефективними. У підсумку, з погляду конструктивістів, у всіх своїх складниках (окрім зовнішнього вираження – збройне протистояння між групами людей, кожна з яких поділяє близькі або однакові політичні ідеали) гібридна війна складається із соціальних конструктів, вірувань, переконань, тобто з того, що найскладніше піддається примиренню.

Ми поділяємо думку дослідників, які вважають гібридні війни особливим типом збройного конфлікту [161; 166; 191], які поєднують у собі ознаки «асиметричних» і «нерегулярних» воєнних зіткнень і водночас відрізняються від них.

Так само як і в асиметричному збройному конфлікті, у гібридній війні неможливо зафіксувати дату її початку й закінчення, розрізнити фронт і тил, виявити статус бійця. Як і в нерегулярній війні, у гібридній важко розмежувати збройні дії, погрози, переговори, які чітко розмежовуються в класичному розумінні війни. Не менш складно ідентифікувати носія головної загрози: чи є такими терористи (терористичне формування), ворожа ідеологія, акти збройного насильства, економічні злочини. У гібридній війні стратегічна перемога над супротивником не складається з перемог в окремих

битвах або навіть вирашів у «вирішальних битвах». Втрачається момент остаточного «розгрому ворога»: чи стане ним день, коли зовсім не залишиться терористів і нікого, хто був би спроможним напасти на державу; коли припиниться виробництво зброї масового враження; коли жодна країна у світі не буде (чи то свідомо, чи то проти своєї волі) надавати притулок для нелегітимних збройних формувань? [176].

Від інших збройних конфліктів гібридна війна відрізняється тим, що вона ґрунтується не стільки на застосуванні сили, скільки на використанні інформації. Асиметрична, або нерегулярна, війна перетворюється на гібридну тоді, коли центр ваги зміщується в інформаційну сферу. Гібридна війна втягує в антагонізм усе населення й охоплює всі ділянки інформаційного простору, включно з друкованими та електронними ЗМІ, інтернетом і кібератаками, організацією семінарів, навчальних курсів із читанням лекцій для прихильників опозиційних рухів тощо. Вона поширюється на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну. Її мішень – ментальний складник і сама система суспільної організації супротивника.

Інакше кажучи, невід’ємною частиною гібридної війни є так звана консцієнтальна війна [41]. Таким чином, гібридні війни – це не тільки збройні конфлікти, що не мають меж у часі, просторі або використовуваних засобах. Головна відмінність гібридних війн у тому, що вони розмивають межі, які відокремлюють війну від інших форм політичного, економічного або ідеологічного протистояння. Однією з суттєвих рис гібридних війн є нехтування всіма нормами моралі й етичності, використання найбрудніших соціальних технологій, що включають поширення чуток, брехню, наклеп, спотворення фактів, фальсифікацію історії тощо.

Питання про інструментарій гібридних війн залишається відкритим. Більшість фахівців погоджуються з перевагою комплексних невійськових заходів впливу, не заперечуючи при цьому застосування й військової сили [31;

109; 123; 125; 131; 152; 153; 155; 158; 159; 165; 179; 180; 188; 194; 198; 204; 215].

Ми виділяємо такі інструменти гібридної війни.

По-перше, інформаційні, пропагандистські та психологічні методи. Зважаючи на їх тісне переплетення, ми розглядаємо їх як єдине ціле й називаємо «інформаційною війною».

Інформаційні методи гібридних війн зазвичай застосовуються для введення державних і військових управлінців країни-мішені в оману та провокування їх на помилкові рішення насамперед у питаннях безпеки та обороноздатності. Схожі цілі переслідують і пропагандистські методи. Вони, щоправда, можуть бути націлені й на ширші соціальні верстви. Під час проведення пропагандистських операцій активно використовують заангажовані політичні програми на телебаченні й радіо, результати роботи експертно-аналітичних центрів, що підносяться населенню під певним кутом зору, тиск на слухачів або глядачів через тролінг і сенсаційні новини.

Що стосується психологічних методів, то їх основне завдання – створення в країні-супротивниці атмосфери недовіри, невизначеності та непередбачуваності. Для цього найкраще підходять фейкові новини. За їх допомоги можна, наприклад, дискредитувати лідера або політику держави-мішені. Значення фейкових новин полягає в тому, що в цьому випадку абсолютно не важливо, викрито брехню чи ні. Адже мета таких «новин» не в донесенні до аудиторії певної інформації, а в апеляції до її почуттів. У підсумку за будь-якого результату від фейкових новин у головах людей залишається «певний осад», на який можна спиратися під час проведення в майбутньому нової компанії проти країни-мішені.

За відсутності ефективної системи викриттів сучасні технології значно спрощують створення фейкових новин і посилюють їх вплив на почуття людей. Наприклад, через генерування голосу або створення цифрової моделі державного діяча, використовуючи для цього багатий досвід, накопичений

у кінематографі [157]. У ситуації, що склалася, пересічний громадянин, розуміючи, що його можуть обдурити (і, найімовірніше, вже обманюють), перестає вірити всьому і всім.

Ще одним каналом під час проведення психологічних операцій є поширення в країні-супротивниці через так звану «масову культуру» нетипових, а то й сторонніх населенню цінностей та ідей. Кінцева мета та сама, що й при створенні фейкових новин, – кинути тінь сумніву на якісь істини, що об'єктивно існує. У результаті в суспільстві знижується довіра до влади, наростають невизначеність і непередбачуваність, чим і досягається потрібний результат.

Другий інструмент гібридної війни – кібернетичні атаки. Кібервоїни зламують інформаційні системи державних інститутів, критично важливих об'єктів, фінансових і комерційних центрів і таким шляхом отримують можливість використовувати вкрадену інформацію для досягнення бажаних результатів. Кібервійни є особливо небезпечними за участі в них кібервоїнів державних розвідувальних або військових структур.

Потенційному противнику, який очікує кіберудару, вкрай складно визначити технологічний рівень оснащення кібервоїнів, рівень їх озброєнь і переслідувані цілі. У підсумку в нього зміцнюються невизначеність і непередбачуваність. І країна, яка розглядає себе мішенню, може вжити превентивних заходів захисту, які, своєю чергою, іншою стороною можуть бути сприйняті як агресивні й спровокувати великий конфлікт.

Наступними в інструментарії гібридних війн є економічні методи прямого й непрямого впливу. Практика їх застосувань є вельми широкою – від обмеження доступу до енергоносіїв і спекуляцій з цінами до введення різноманітних санкцій, оголошення ембарго, припинення інвестицій, блокування фінансових рахунків окремих осіб і навіть урядів держав-мішеней. Причому в умовах глобалізації цей інструментарій дедалі частіше використовує кіберпростір.

Четвертим інструментом у нашому переліку є політико-дипломатичні методи. За їх використання дипломати надають підтримку в країні-мішені бажаним політичним партіям або конкретним лідерам. Часто це відбувається відкрито. Наприклад, при постановці питань про становище в країні «зручних» лідерів та їх об'єднань під час офіційних візитів, зустрічей на високому рівні або через запрошення бажаних політиків на прийоми в посольство. Але не завжди застосування політико-дипломатичних інструментів має відкритий характер. Зберігається практика прихованої або напівофіційної підтримки дипломатичними структурами протестних та/або сепаратистських рухів у країні-мішені їх фінансуванням через гранти або надання майданчиків для інформаційної роботи. У результаті в країні-супротивниці має зміцнитися так звана «п'ята колона» або агенти впливу, що може полегшити підготовку та проведення державних переворотів.

Крім того, у межах політико-дипломатичних інструментів гібридної війни зберігаються «старі як світ» традиційне шпигунство співробітників спецслужб, які працюють під дипломатичним прикриттям, підкуп, шантаж, вимагання та інші способи чинення тиску на політичних лідерів країни-супротивника для досягнення власних цілей [161].

П'ятим в інструментарії гібридних війн виступають заходи з підтримки в боротьбі з країною-супротивницею організованого міжнародного тероризму, екстремізму та криміналітету [189].

Шостим методом залишається застосування військової сили або загроза її застосування. Утім, цей шлях у рамках гібридної війни, як зазначалося вище, використовується радше як супутній.

Наприкінці аналізу інструментарію гібридної війни зауважимо: набір методів під час її проведення є непостійним і визначається розв'язуваними завданнями або інтенсивністю протистояння з країною-мішенню. При цьому зберігається головний принцип використання інструментів – їх синергетичне застосування для отримання найбільшого ефекту.

Таким чином, гібридна війна – це форма конфлікту, у якій комбінуються різні методи й підходи, включно з військовими, політичними, інформаційними, економічними та кібернетичними, з метою досягнення стратегічних цілей. Вона характеризується використанням не тільки традиційних військових засобів, а й нестандартних тактик, зокрема інформаційних операцій, провокацій, дезінформації, кібератак і підривних дій.

Гібридна війна прагне використовувати всі доступні засоби впливу на супротивника, включно з військовою силою, медіа, громадською думкою, економічним тиском та інформаційними технологіями. Метою гібридної війни може бути дестабілізація, роздроблення й ослаблення супротивника, створення хаосу, маніпуляція громадською думкою й досягнення своїх політичних, економічних і військових цілей.

Гібридна війна не має чітких меж і може бути застосована як на міжнародному рівні, так і всередині окремих країн. Вона є новим явищем-викликом у сучасній військовій стратегії й потребує комплексного підходу для боротьби з нею.

На нашу думку, гібридна війна є винятково геополітичним явищем, яке в повному обсязі не визначається іншими дослідницькими парадигмами.

Ми поділяємо думку Ж. Павленко й А. Антонова про те, що «родовою ознакою поняття «гібридна війна», як і за будь-якої іншої форми ведення війни, є конфлікт, пов'язаний з використанням організованого насильства чи загрозою його застосування з метою отримання фізичних чи психологічних переваг перед противником, а специфічними видовими ознаками цього поняття є спеціальні методи й форми, які використовуються для досягнення цілі, розмивання меж між війною та миром, учасники конфлікту та інструменти, які традиційно не є частиною воєнних дій» [103].

Отже, гібридна війна – це сукупність дій, спрямованих на руйнування всіх основних геополітичних просторів суспільства-суперника, тобто на його

абсолютне розтращення. При цьому агресія в усіх основних типах геополітичних просторів здійснюється одночасно.

Основними геополітичними просторами гібридної війни є такі: географічний, економічний, інформаційно-ідеологічний та інформаційно-кібернетичний. У кожному типі геополітичного простору способи ведення гібридної війни різняться відповідно до природи даного типу простору.

Основними способами ведення гібридної війни в географічному просторі є: 1) локальні «традиційні» війни в ресурсних регіонах країни-об'єкта агресії, втягнення цієї країни в серію «конфліктів малої інтенсивності» по периметру її кордонів; 2) державні перевороти в країні-об'єкті агресії та в державах, які є її геополітичними союзниками; 3) заохочення сепаратизму в країні-об'єкті агресії.

Основними способами ведення гібридної війни в економічному просторі є: 1) санкції проти окремих галузей економіки країни-об'єкта агресії, зокрема закриття для неї міжнародних ринків (або окремих їх сегментів) і блокування доступу до певних технологій; 2) санкції проти всіх галузей економіки країни-об'єкта агресії сукупно (економічна блокада); 3) санкції проти ключових персоналій, що визначають зміст і перебіг економічних процесів у країні-об'єкті агресії.

Основними способами ведення гібридної війни в інформаційно-ідеологічному просторі є: 1) заміщення національних цінностей та/або доміантних ідеологічних конструктів цього суспільства на цінності та/або доміантні ідеологічні конструкти іншого суспільства; 2) фальсифікування історії країни-об'єкта агресії; 3) десакралізація пророків, основних персоналій та основних постулатів базових релігій країни-об'єкта агресії; 4) імплантація та/або заохочення соціальних практик, що децивілізують, зокрема: насильства стосовно слабких і безпомічних, наркоманії, побутової та економічної злочинності тощо.

Основними способами ведення гібридної війни в кібернетичному просторі є: 1) витіснення програмного продукту й кібернетичних технологій країни-об'єкта агресії зі світових та/або регіональних ринків; 2) хакерські атаки проти економічних і політичних інститутів країни-об'єкта агресії.

Зазначені вище методи ведення гібридної війни фактично передбачають включення до складу комбатантів неконвенційних структур, зокрема приватних військових компаній, незаконних збройних формувань терористичного характеру, структур організованої злочинності, підривних ЗМІ тощо.

Особливість гібридної війни в поведінковій сфері полягає в тому, що жодних стримувальних чинників морального чи правового порядку в цій війні для акторів-агресорів немає. Головне – результат (руйнування геополітичних просторів суперника), а не дотримання моральних чи правових норм. Цю особливість виокремлюють майже всі дослідники гібридної війни.

При всіх проблемах, пов'язаних з гібридною війною, виокремимо провідну – відсутність «правил гри». Якщо для ведення класичних війн з кінця XIX століття прописувалися певні юридичні норми (Гаазька Конвенція про закони й звичаї сухопутних воєн 1899 року, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року тощо), то для гібридної війни узгоджений і всіма визнаний міжнародно-правовий фундамент відсутній. Тобто в сучасному світі є нерегульована правова «сіра зона». Причому починається вона з визначення терміну «агресія».

У статті 1 резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року зафіксовано: «Агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це встановлено цим визначенням. Але стосовно гібридних війн ця стаття не працює принаймні в трьох сферах: 1) для розглядуваної статті Статуту ООН потрібні два суб'єкти

– дві сторони конфлікту, але під час гібридної війни ці сторони часто є невизначеними та й сама атака не оголошується; 2) у документі ООН ідеться про держави, а в гібридних війнах можуть брати участь недержавні структури та/або невизнані країни; 3) стаття в Статуті ООН має на увазі агресію з масованими ракетно-бомбовими ударами по території супротивника й використання проти нього великих сил усіх родів військ. Гібридна ж війна доволі часто передбачає обмежене застосування військово-силових форм.

Відомий американський військовий аналітик Крістофер Чіввіс у своїй доповіді, представленій в Комітеті з питань оборони Палати представників Конгресу США 22 березня 2017 року [161], зазначає, що російська гібридна війна переслідує щонайменше три цілі:

1. Захоплення території без застосування відкритої або звичайної військової сили. Такою, на його думку, була мета успішної анексії Криму Росією у 2014 році, кроку, який поклав початок дебатам про російські «гібридні стратегії». Анексія Криму спиралася значною мірою на сумнозвісних «зелених чоловічків» – передусім російських спецпризначенців, які діяли через новостворене російське командування спеціальних операцій. Використання цих елітних військ у поєднанні з інформаційною кампанією й розгортанням лояльних російських маріонеток, створило обставини, які заклали підґрунтя для безкровного конвенційного захоплення Криму. Росія використовувала схожу тактику напередодні вторгнення в Грузію у 2008 році. Як результат, як свідчить К. Чіввіс, «заморожені конфлікти» в Україні і Грузії завадили зусиллям цих країн з їх інтеграції із Західною Європою. У своїй широко цитованій статті 2013 року про сучасну війну начальник російського Генерального штабу генерал Валерій Герасимов стверджував, що невійськові засоби використовуються в чотири рази частіше в сучасних конфліктах, ніж звичайні військові заходи.

2. Створення приводу для відкритих, звичайних військових дій. Анексія Росією Криму породила занепокоєння, що Кремль намагатиметься

використати гібридну стратегію для створення приводу для військових дій в інших місцях, наприклад, у країнах Балтії. Росія може спробувати розпалити ворожнечу між російською меншиною в такій країні, як Естонія, створюючи наратив, який зображує естонський уряд як репресивний, а потім використовуючи цей наратив для виправдання російської військової інтервенції в інтересах російської меншини. Така операція, ймовірно, буде супроводжуватися кіберопераціями, спрямованими на нагнітання напруженості або ускладнення національних заходів реагування й дій НАТО. Вона майже напевно супроводжуватиметься спробами вплинути на широку європейську й світову громадську думку на користь російського втручання. На місцях це буде пов'язано з використанням російських секретних агентів і довірених осіб.

3. Використання гібридних заходів для впливу на політичні процеси та політику країн Заходу та інших країн. Ця мета, як вважає К. Чіввіс, наразі є найактуальнішим викликом для західних урядів, зокрема й для США. При цьому Кремль не прагне використовувати гібридні стратегії як заміну військовим діям або як передумову війни. Замість цього він прагне забезпечити, щоб політичні результати в країнах-мішенях слугували національним інтересам Росії. Найбільш вразливими є країни зі слабкими правовими та антикорупційними заходами або ті, де ключові внутрішні групи поділяють інтереси Росії чи її світогляд. Однак навіть сильні країни, такі як Сполучені Штати та Німеччина, залишаються беззахисними перед гібридними загрозами Кремля [161].

Слушною є думка польських дослідників Юрія Хайдука та Томаша Степнівського, висловлена у 2016 році, що Росія веде добре організовану й продуману гібридну війну проти України, а інформаційна війна в цьому конфлікті є лише одним з елементів гібридної війни. Вона є наслідком доктрини Путіна, яка базується на геополітичному та антиліберальному мисленні й обертається навколо суперництва із Заходом (ЄС, НАТО, США

тощо) на євразійському просторі. Росія, на думку дослідників, прагне до домінування в цьому просторі й намагається зменшити будь-який вплив на нього інших країн, особливо вплив Заходу в широкому розумінні. Тому перед Заходом (зокрема й перед Польщею) стоїть складний виклик – обмежити й протистояти інформаційній війні Росії (спрямованій не лише проти України, але й проти країн-членів ЄС), протидіяти дезінформації та з'ясувати механізми й цілі російських гібридних операцій [172]. Як засвідчили події 2022 року, світова спільнота так і не спромоглася повною мірою впоратися з цим викликом.

Вважається, що Україна перебуває в стані гібридної війни, розв'язаної проти неї Російською Федерацією, з початку 2014 року. Проте, на нашу думку, гібридна війна Росії проти України розпочалась значно раніше – майже з перших днів незалежності нашої країни, здобутої в 1991 році. Достатньо пригадати спроби Кремля розхитати ситуацію в Криму в 1992 році й намагання вивести цю територію зі складу України. Тоді ці спроби не були успішними. Ти не менш, під тиском Росії на той час прокомуністична більшість в українському Парламенті прийняла нову редакцію Конституції України в 1994 році, в якій було затверджено існування та функціонування Автономної Республіки Крим у складі України (Розділ X Конституції України) [63]. Зауважимо, що в документі йдеться про існування не національної (кримсько-татарської) автономії, що було б хоч якимось чином виправданим кроком, а про адміністративно-територіальну автономію в складі унітарної держави, якою є Україна відповідно до ч. 2 ст. 1 розділу I тієї ж Конституції України, що є нонсенсом. Ця політична поступка Росії разом з дозволом на довготривале розміщення на території України обмеженого контингенту російських військ (база Чорноморського флоту Росії в м. Севастопіль) відгукнулася Україні 20 років потому, коли Російська Федерація за участі своїх регулярних військ та нерегулярних військових формувань спромоглася захопити органи влади в Криму, нашвидкуруч провести там так званий

«референдум» та оголосити про приєднання Автономної Республіки Крим до свого складу. Майже за таким самим сценарієм розвивалися події й в окремих районах Луганської та Донецької областей на сході нашої країни, лише з тією різницею, що про їх приєднання до складу Російської Федерації (простіше кажучи – анексію) Кремль спромігся оголосити лише у 2022 році, розпочавши відкриту збройну агресію проти України.

Іншими прикладами гібридної агресії Росії проти України були так звані «газові війни» кінця 90-х – початку 2000-х років, конфлікт навколо острова Тузла в 2003 році, підтримка Росією антимайдану у 2003-2004 роках та активна протидія Євромайдану у 2013-2014 роках, формування й розвиток в Україні проросійськи налаштованих політичних партій та об'єднань, як на регіональному (схід та південь України), так і на державному рівні, шалена інформаційна пропаганда в українських телевізійних і друкованих ЗМІ, що її фінансував Кремль, тощо.

Зрозуміло, що протидія загрозам гібридної війни потребує комплексного підходу й координації між різними сферами та структурами. Ось деякі ключові аспекти, які можуть бути необхідними:

1. Розуміння й усвідомлення загрози: необхідно мати чітке розуміння сутності й методів гібридної війни, а також усвідомлювати її наслідки та вплив на різні сектори суспільства.

2. Зміцнення кібербезпеки: гібридна війна часто включає кібератаки й інформаційну маніпуляцію. Необхідно розвивати й зміцнювати кібербезпеку на державному й індивідуальному рівнях.

3. Розвиток міжнародного співробітництва: гібридна війна не знає кордонів, тому співпраця між країнами в обміні інформацією, координації дій і розробці заходів протидії є важливим елементом.

4. Освіта та обізнаність: важливо висвітлювати гібридні загрози та методи протидії в освітніх програмах, щоб підвищити обізнаність і спроможність людей розрізняти дезінформацію та маніпуляції.

5. Розвиток резилієнтності суспільства: створення резилієнтних структур і систем є важливим для мінімізації впливу гібридної війни. Це може включати зміцнення соціальної солідарності, розвиток критичного мислення і здатності швидко адаптуватися до ситуації, що змінюється.

6. Координація правоохоронних органів і військових структур: різні органи правопорядку і збройних сил повинні співпрацювати й координувати свої дії для ефективної протидії гібридній війні.

7. Зміцнення інформаційної безпеки: важливо захищати інформаційні системи, запобігати поширенню дезінформації й забезпечувати надійність інформаційних джерел.

Відповідним чином протидія гібридній війні в процесі професійної підготовки військовослужбовців збройних сил також потребує розроблення спеціальних заходів і стратегій. Серед них ми визначаємо такі, що становлять основу соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням:

1. Навчання та обізнаність: військовослужбовці мають бути навчені та обізнані про концепцію та методи гібридної війни. Це включає розуміння сучасних загроз, таких як кібератаки, інформаційна маніпуляція, дезінформація й нестандартні методи ведення війни.

2. Розвиток критичного мислення: військовослужбовці повинні розвивати навички критичного мислення, щоб аналізувати інформацію, розпізнавати дезінформацію та маніпуляції і приймати усвідомлені рішення на основі достовірних відомостей.

3. Зміцнення кібербезпеки: військовослужбовці мають бути навчені заходам кібербезпеки, щоб запобігати кібератакам і захищати важливі інформаційні системи. Це включає навчання з безпечного використання комп'ютерів, пристроїв і мереж, а також розпізнавання фішингових атак і шкідливих програм.

4. Психологічна підготовка: військовослужбовці мають бути підготовлені до психологічних аспектів гібридної війни, таких як стрес, інформаційне перевантаження, психологічна війна й пропаганда. Це може включати тренування з управління стресом, розвитку психологічної стійкості та психологічне консультування.

5. Співпраця й координація: військовослужбовці мають бути готові до співпраці з іншими силами та структурами, зокрема з правоохоронними органами, розвідкою, інформаційними службами та цивільним населенням. Координація дій та обмін інформацією між різними структурами є важливими аспектами протидії гібридній війні.

6. Адаптивність і гнучкість: військовослужбовці мають бути готовими до швидкої адаптації до мінливої ситуації та нових загроз. Це вимагає гнучкості в підходах і тактиках, а також здатності швидко реагувати й уживати ефективних контрзаходів. Крім того, військовослужбовці мають бути готовими до навчання й оновлення своїх навичок відповідно до розвитку технологій і зміни методів гібридної війни.

Усі ці заходи допоможуть зміцнити готовність військовослужбовців до протидії гібридній війні й підвищити ефективність їх дій в умовах складних і багатогранних загроз.

На наш погляд, соціально-психологічна готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни включає низку аспектів:

1. Стійкість і психологічна резистентність: військовослужбовці повинні володіти стійкістю до стресу, емоційною стійкістю й здатністю ефективно функціонувати в екстремальних умовах. Це дає їм змогу зберігати психологічну рівновагу, ухвалювати рішення й раціонально поводитися навіть у складних і небезпечних ситуаціях.

2. Професіоналізм: військовослужбовці мають бути висококваліфікованими й добре підготовленими, володіти необхідними

знаннями й навичками для виконання своїх завдань. Це включає володіння бойовими техніками, тактикою, комунікаційними навичками й здатністю працювати в команді.

3. Мотивація і відданість: військовослужбовці повинні бути мотивованими й відданими своїй службі, мати чітке розуміння цілей і завдань, що стоять перед ними. Вони мають бути готові віддати всі свої зусилля й ресурси для виконання поставлених перед ними завдань.

4. Адаптивність і гнучкість: військовослужбовці мають бути готовими до швидкої адаптації до мінливої ситуації та нових загроз. Вони мають бути гнучкими у своїх підходах і тактиках, здатними швидко реагувати на мінливі обставини й ухвалювати ефективні рішення.

5. Довіра й командний дух: військовослужбовці повинні мати довіру один до одного й до своїх командирів. Командний дух і згуртованість у команді відіграють важливу роль в успішному виконанні завдань і подоланні труднощів.

Усі ці аспекти соціально-психологічної готовності мають допомогти військовослужбовцям ефективно функціонувати, протистояти стресу та адаптуватися до складних умов гібридної війни.

Другим аспектом реалізації мети цього підрозділу стало з'ясування стану розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України в сучасному науковому просторі.

Проблема формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни є важливим питанням, що активно обговорюється в українській академічній спільноті. Для розв'язання цієї проблеми проводяться різноманітні дослідження й розробки стратегій, спрямованих на підготовку військовослужбовців.

В українському академічному співтоваристві використовують різні підходи й методи для формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням. Деякі з них включають:

- психологічну підготовку: проведення тренінгів, психологічних консультацій і психологічної підтримки військовослужбовців, що допомагає їм розвивати стійкість до стресів, упевненість у собі та вміння ефективно справлятися з труднощами в умовах гібридної війни;

- соціальну підтримку: створення обстановки сприяння та підтримки у військових колективах, де військовослужбовці можуть обговорювати свої проблеми й отримувати підтримку від органів влади;

- освітні програми: розробка спеціалізованих освітніх курсів, які допомагають військовослужбовцям поліпшити свої знання й навички в галузі гібридної війни, що може включати вивчення таких аспектів, як інформаційна безпека, кібербезпека, психологічна війна тощо.

- дослідження й розробки: проведення наукових досліджень, які допомагають краще зрозуміти природу й особливості гібридної війни, а також визначити ефективні стратегії протидії; результати досліджень використовуються для розробки нових підходів і методів навчання військовослужбовців;

- міждисциплінарний підхід: співпраця різних дисциплін, таких як психологія, соціологія, політологія та військова наука, для повнішого розуміння й вирішення проблеми соціально-психологічної готовності.

Розробка й проведення наукових досліджень є важливим аспектом розв'язання проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців в умовах гібридної війни. Наукові дослідження допомагають поглибити розуміння природи гібридної війни, її особливостей і впливу на соціально-психологічний стан військовослужбовців.

Дослідження в цій галузі включають такі напрямки:

1. Вивчення психологічних аспектів (Н. Агаєв, О. Кокун, В. Мороз, І. Пішко та Н. Лозінська [44; 60]; Н. Каргіна [56]; В. Лефтеров [80]; Д. Лисенко [81]; В. Молотай [93] та ін.): дослідження, спрямовані на вивчення психологічних впливів гібридної війни на військовослужбовців, включно зі стресовими реакціями, тривожністю, посттравматичним стресовим синдромом та іншими психологічними станами. Це допомагає визначити основні чинники, що впливають на соціально-психологічну готовність, і розробити підходи для їх подолання.

2. Аналіз мотивації та морального стану (Н. Лозінська [84]; Л. Матохнюк [90]; О. Сафін [122]; М. Томчук [134] та ін.): дослідження допомагають виявити чинники, що визначають мотивацію військовослужбовців в умовах гібридної війни, а також аналізують їхній моральний стан. Це включає вивчення значущості цілей і завдань, усвідомлення важливості служби, лояльності до країни й військової організації та інших аспектів, які впливають на готовність до виконання професійних завдань.

3. Вивчення ефективності освітніх програм (В. Артамощенко та О. Фаворська [5]; С. Полторак [108]; Ю. Приходько [110]; Ю. Пунда [114]; А. Сиротенко та С. Богунов [125]; В. Телелим [133]; П. Щипанський, Р. Тимошенко та С. Салкуцан [146]): проведення досліджень, спрямованих на оцінку ефективності освітніх програм, розроблених для підвищення соціально-психологічної готовності військовослужбовців. Це дає змогу визначити найефективніші методи навчання й тренування, які сприяють розвитку навичок і знань військовослужбовців.

4. Дослідження чинників резиліентності (М. Балан та Н. Юр'єва [8]; О. Колесніченко, І. Приходько та Я. Мацегора [61]; П. Криворучко [66]; Г. Ложкін [83]; Н. Мась [89]; В. Невмержицький [97]; В. Стасюк [127] та ін.): дослідження в цій царині спрямовані на виявлення чинників, що сприяють резиліентності військовослужбовців в умовах гібридної війни. Резиліентність

включає стресостійкість, адаптивні механізми, здатність до самоорганізації та відновлення після труднощів. Дослідження дають змогу визначити ключові аспекти, які можна посилити через навчання й підготовку.

Українська академічна спільнота активно займається проведенням таких досліджень і розробкою стратегій формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців в умовах гібридної війни. Результати цих досліджень можуть бути використані для розробки освітніх програм, тренінгів та інших заходів, спрямованих на покращення професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Так, Г. Артюшин, досліджуючи соціогуманітарний складник безперервної освіти підготовки військових кадрів в Україні, слушно зауважує, що концепція гуманітарного й соціального розвитку ЗСУ є обґрунтованою системою поглядів на поширення й закріплення гуманістичних і соціальних цінностей у цьому збройному формуванні, гуманізацію всіх сфер військової діяльності, задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей і працівників і містить положення про основні принципи, завдання органів військового управління з упровадження гуманітарної і соціальної політики держави, механізмів їх реалізації [6, с. 28]. На думку вченого, забезпечення соціогуманітарної підготовки сприяє гуманізації та гуманітаризації освіти, забезпечує реалізацію людиноцентрованого підходу, допомагає кращій соціалізації особистості й розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців, що забезпечує розвиток їхніх морально-духовних якостей, комунікативності, креативності й цілеспрямованості, критичного мислення, емоційних властивостей та інтелекту загалом, сприяє формуванню професійної самосвідомості, відповідальності й здатності військовослужбовців до прийняття виважених рішень в умовах військово-професійної діяльності [Там само].

Не викликає сумнівів висновок Г. Артюшина стосовно того, що завдання соціогуманітарної підготовки повинні конкретизуватися відповідно до особливостей тієї чи іншої категорії слухачів і відповідати загальним цілям гуманітарної підготовки військовослужбовців у підрозділах, які передусім передбачають:

- роз'яснення державної політики в галузі оборони, пропаганда національних, військових і культурних традицій українського народу;

- виховання в особового складу почуття патріотизму, готовності зі зброєю в руках захищати Українську державу, інтереси українського народу, поваги до Конституції та законів України, вірності Військовій присязі, гордості за службу у ЗСУ, належність до виду збройних сил, роду військ, об'єднання, з'єднання, військової частини (корабля), підрозділу;

- створення сприятливої морально-психологічної обстановки у військових частинах, підрозділах;

- виховання у військовослужбовців свідомого й відповідального ставлення до оволодіння військовими знаннями, підвищення рівня професійної майстерності;

- формування й розвиток у військовослужбовців високої культури й особистих якостей, необхідних для військової служби та суспільно-значущої діяльності;

- удосконалення психолого-педагогічних знань офіцерського складу, прапорщиків (мічманів), сержантів (старшин) і правових знань усіх категорій особового складу [Там само, с. 36–37].

Для нашого дослідження важливим є висновок Г. Артюшина про те, що ключовою вимогою системного оновлення процесу підготовки військових кадрів в Україні на сучасному етапі є забезпечення безперервності підготовки та сприяння гуманітарному й соціальному розвитку Збройних Сил України відповідно до викликів сьогодення [Там само, с. 37].

За словами Д. Вітера та В. Оліферука, сучасний розвиток Збройних Сил України, пов'язаний з необхідністю відстоювати територіальну цілісність нашої держави в поєднанні з реалізацією стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, суттєво змінив пріоритети будівництва ЗСУ, поставивши нові завдання перед офіцерами й військовими фахівцями, у той час як зміна форм і способів сучасної збройної боротьби, поступовий перехід ЗСУ на стандарти НАТО потребує суттєвих змін у системі підготовки офіцерів та військових фахівців [17, с. 29].

Не можна не погодитися з тезою вчених про те, що основними завданнями, що забезпечують ефективність професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України в нових умовах, є такі:

- створення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, кращих вітчизняних та закордонних практик;
- уточнення вимог до змісту військової освіти з метою набуття військовослужбовцями нових компетентностей, операційної сумісності на основі стандартів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО;
- удосконалення нормативно-правового регулювання законодавства України з питань військової освіти та професійної підготовки військовослужбовців ЗСУ;
- приведення організаційно-штатних структур вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти й закладів фахової передвищої військової освіти, їх матеріально-технічної бази у відповідність до мети й змісту професійної військової освіти, вимог нормативно-правових актів і державного замовлення на підготовку військових фахівців;
- забезпечення ефективного використання наявних ресурсів сектору оборони;

– приведення рівня підготовленості науково-педагогічних (педагогічних) працівників, інструкторського складу до мети та змісту професійної військової освіти;

– забезпечення якості професійної військової освіти [Там само, с. 31].

У нашому дослідженні ми спираємося на висновок Д. Вітера та В. Оліферука про необхідність упровадження нової концепції військової освіти України, яка, безумовно, сприятиме розвитку системи професійної військової освіти, гармонійному поєднанню формальної й неформальної освіти в межах єдиної (спільної) системи військової освіти, забезпечуючи необхідний рівень освіти й підготовки військових фахівців до виконання завдань, що ставить перед ЗСУ сучасність, створюючи можливості набуття оперативних спроможностей всіма складовими сил безпеки й оборони держави [Там само, с. 40].

Вивченню шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх військових фахівців присвячене дослідження В. Воробйова [20].

Автор переконаний, що сьогодні Україна невпинно рухається вперед шляхом реформ, переборюючи застарілі стереотипи й погляди щодо стилю й методів управління країною та суспільством, і що цей процес стосується всіх силових структур: відбувається пошук ефективних засобів, форм і методів впливу на особовий склад з метою ефективного виконання завдань, підтримання внутрішньої безпеки держави [Там само, с. 42].

Висновок, до якого доходить В. Воробйов, стосовно того, що професійна діяльність військовослужбовців ЗСУ вимагає від них систематичного відновлення наявних теоретичних знань, формування нових умінь і навичок, розвитку й удосконалювання професійно важливих якостей, не викликає сумнівів [Там само, с. 46]. Ми погоджуємося з В. Воробйовим, що у зв'язку з інформаційними технологіями, що динамічно розвиваються та активно оновлюються, навіть найкращої й універсальної професійної освіти не може вистачити на все життя, а отже, саме життя й професійна діяльність створюють

передумови для того, щоб професійна підготовка військовослужбовців не розцінювалися як сліпе нагромадження знань: поповнення теоретичних знань, практичних умінь і навичок повинне ґрунтуватися на потребах професійної діяльності, бути випереджувальною, зорієнтованою на розвиток індивідуально-професійних якостей і реалізацію людського потенціалу [Там само].

Соціальна робота з військовослужбовцями Збройних Сил України в умовах довготривалого конфлікту на Сході України та організація військово-соціальної роботи в Україні в історичному аспекті та з урахуванням закордонного досвіду є предметом досліджень О. Логвінової та О. Рассказової [82], І. Трубавіної, Л. Цибулько та А. Мартинюк [136].

Автори наголошують на тому, що оптимізація сучасних технологій соціальної роботи з військовослужбовцями Збройних Сил України видається можливою за дотримання наступних умов: розширення спектру послуг у державній мережі соціальних служб, створення альтернативних осередків соціальних послуг; наявність у фахівців із соціальної роботи зі спеціальною підготовкою досвіду роботи у військовому середовищі з розв'язання проблем військовослужбовців; організація самодопомоги і взаємодопомоги родинам військовослужбовців; формування дієвої соціальної політики держави, зокрема у сфері соціального захисту учасників військових подій в Україні [82, с. 69].

Ми підтримуємо пропозицію О. Логвінової та О. Рассказової з необхідності проведення комплексного дослідження теоретико-методичних засад створення і функціонування системи соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, спрямоване на з'ясування основних педагогічних підходів та соціально-педагогічних умов здійснення цього виду діяльності, вивчення інтересів і потреб, аналіз інноваційних методик і технологій, розв'язання проблем, що назріли в цієї категорії наших громадян [Там само].

Також звертаємо увагу на тезу О. Логвінової та О. Рассказової про те, що, серед засобів, найбільш використовуваних у сучасній соціальній роботі з учасниками бойових дій та їхніми сім'ями, провідним є соціально-психологічний тренінг, який учені визначають як форму спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого базується на активних методах групової роботи. Така форма роботи, як доводять автори, допомагає військовослужбовцям подолати стрес, сформувати здатність до комунікації, адаптуватись після повернення з військової служби, запобігти професійному вигоранню та професійним деформаціям у майбутньому [Там само, с. 68]. Таким чином, можна сказати, що соціально-психологічний тренінг набуває найбільш широкого значення в соціальній роботі з військовослужбовцями. Тренінгові заняття полегшують і прискорюють процес оволодіння знаннями, вміннями й навичками ефективної соціальної поведінки, сприяють оптимізації комунікативних можливостей людини, створюють можливості для більш повного самопізнання й самовизначення [Там само].

Для нашої роботи важливим є висновок О. Логвінової та О. Рассказової про те, що зміст соціально-психологічного тренінгу для військовослужбовців повинен бути спрямований на розвиток комунікативних навичок, сприяння згуртованості військового колективу, стимулювання особистісного зростання, розвитку творчих здібностей, адаптаційних можливостей, безконфліктного, позитивного спілкування, зняття емоційної напруги, релаксацію тощо, а відповідна робота з військовослужбовцями має здійснюватися за допомогою певних методів, які можуть успішно застосовуватися в ході соціально-психологічного тренінгу: рольові ігри, кейс-метод, метод «мозкового штурму», релаксаційні вправи, методики зворотного зв'язку, арт-терапії тощо [Там само].

А от І. Трубавіна, Л. Цибулько та А. Мартинюк розглядають організацію соціальної роботи з військовослужбовцями в двох аспектах: на рівні громади й регіону в цивільних соціальних службах і у військовій організації. На думку

вчених, витоки соціальної роботи спостерігалися вже в Київській Русі – у контексті вирішення соціальних проблем людей через народну педагогіку, особистий приклад, релігію та благодійність, громадську думку [136, с. 415]. Так, народна мораль завжди вчила молодь шанобливому ставленню до старших людей, немічних; на неї впливали через слово, фольклор, авторитет батьків, працю, навчання, навколишню природу, домашній побут, національні звичаї і традиції, громадську думку, духовно-моральний мікроклімат сім'ї, суспільний досвід, пресу, режим дня, літературу й мистецтво, книги, театри, музеї та виставки, ігри та іграшки, мітинги, демонстрації, фізкультуру, спорт, свята, обряди, символи, атрибути, реліквії тощо [Там само]. Не можна не погодитись із висновком науковців, що цей потенціал потрібно використовувати й сьогодні в контексті національно-патріотичного виховання, шани й турботи про військовослужбовців, членів їх сімей, піднесення авторитету військовослужбовця в суспільстві, уваги й поваги до них у повсякденному житті [Там само].

Перспективи подальших досліджень учені бачать у впровадженні історичних ідей військово-соціальної роботи в практику професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, а саме: ведення менеджменту соціальних послуг у громаді, організація кооперації ресурсів громади й військової частини, залучення недержавних організацій і соціальних служб до взаємодії з фахівцями, які здійснюють військово-соціальну роботу, створення робочих місць для військовослужбовців, звільнених у запас, вироблення державної політики щодо військовослужбовців і членів їхніх сімей [Там само, с. 416]. Ці та інші кроки, на наш погляд, повинні сприяти ефективному формуванню соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням у нових умовах.

У нашому дослідженні, розробляючи систему формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України

до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, ми також спираємося на інші наукові праці українських учених, у яких розв'язуються проблеми організації соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями (Ю. Бриндіков [16], А. Горілий [28], О. Кондратенко [62], В. Кузь, Ю. Руденко та О. Губко [68], І. Мигович [92], Н. Олексюк [98], Ю. Таран [130], В. Турбан [137], Ю. Шолудько [145] та ін.).

Проте не менш цікавим і корисним для нашого дослідження є вивчення зарубіжного досвіду формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, про що і йтиметься в наступному підрозділі нашої дисертаційної роботи.

1.2. Зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни

Вивчення зарубіжного досвіду формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни проводилося нами на основі аналізу національних законодавчих баз цих країн у галузі безпеки й оборони, нормативних документів оборонних міністерств та відомств країн-учасниць Північно-Атлантичного Альянсу, документів, що регламентують діяльність НАТО, та наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників, у центрі уваги яких перебувають питання організації професійної підготовки військовослужбовців країн НАТО загалом та формування їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням зокрема.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що питання соціально-психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил країн НАТО є ключовими в загальній системі професійної підготовки військовослужбовців країн Альянсу і включають різноманітні методи і практики, спрямовані

на зміцнення психологічної готовності й адаптації до виконання завдань за призначенням, наприклад:

1. Тренування в умовах стресу та екстремальних ситуацій: військові проводять навчання та тренування, що включають симуляцію бойових дій, обмежені ресурси та високий рівень стресу. Метою таких тренувань є розвиток стресостійкості, прийняття рішень в умовах невизначеності та вміння ефективно працювати в екстремальних умовах.

2. Командно-штабні ігри: у межах таких ігор військовослужбовці розв'язують різноманітні тактичні й стратегічні завдання, працюючи в команді. Такі ігри допомагають розвивати лідерські навички, командний дух і здатність до колективного прийняття рішень.

3. Психологічне консультування й підтримка: військовослужбовцям надається доступ до психологічного консультування й підтримки. Це дає їм змогу обговорити свої емоційні та психологічні труднощі, пов'язані з виконанням службових обов'язків, і отримати необхідну підтримку й допомогу.

4. Міжкультурна підготовка: у зв'язку з тим, що військові операції НАТО часто включають співпрацю з військовими з різних країн, проводиться підготовка з міжкультурної взаємодії. Військовослужбовці вивчають культуру, традиції та особливості країн-партнерів, що сприяє ефективній взаємодії та співпраці.

Це лише деякі приклади соціально-психологічної підготовки, яку застосовують військові служби НАТО. Вони дозволяють військовослужбовцям розвинути необхідні навички, здібності та ментальний стан для виконання своїх обов'язків в умовах військової служби.

Конкретні приклади соціально-психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил країн НАТО варіюються залежно від конкретної країни та її підходу до підготовки своїх військових.

Наведемо кілька прикладів, пов'язаних з досвідом формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців деяких країн НАТО до виконання завдань за призначенням.

1. У Сполучених Штатах використовується широкий спектр програм соціально-психологічної підготовки для військовослужбовців. Наприклад, програма «Навчання майстерності психологічної стійкості» (Master Resilience Training, MRT) [207] допомагає військовим розвинути стратегії управління стресом і підвищити психологічну готовність. Також проводяться тренінги з розвитку лідерських навичок, комунікації та конфліктології.

2. Британські збройні сили здійснюють соціально-психологічну підготовку в межах програми «Ментальна стійкість» (Mental Resilience) [185]. Вона включає тренування з управління стресом, розвитку психологічної гнучкості та здатності до адаптації в екстремальних умовах.

3. У Німеччині здійснюється соціально-психологічна підготовка військовослужбовців, яка включає тренінги з розвитку комунікативних навичок, емоційної стабільності та психологічної готовності до бойових дій.

4. Норвезькі збройні сили акцентують увагу на розвитку лідерських якостей і командної співпраці. Військовослужбовцям надаються тренінги з розвитку ефективного керівництва та вміння працювати в команді.

5. Французька армія проводить соціально-психологічну підготовку, що включає тренування з управління стресом, розвитку лідерських навичок і прийняття рішень в екстремальних умовах.

Коротко зупинимось на ключових моментах окремих програм формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО до виконання завдань за призначенням.

Програма Master Resilience Training (MRT) розроблена з метою навчання військовослужбовців армії США навичкам, що допоможуть їм ефективно впоратися зі стресом, розвинути психологічну стійкість, зміцнити стосунки в армійському колективі й досягти поставлених цілей. Головна мета програми –

допомогти військовослужбовцям стати більш стійкими та пристосованими до складних умов військової служби [207].

Програма охоплює різні теми й модулі, які допомагають військовослужбовцям розвивати й покращувати навички психологічної стійкості.

Так, наприклад, у Модулі 1 – Стійкість (Resilience) – сержантський склад дізнається про те, що сприяє стійкості; військовослужбовці досліджують хибні уявлення, пов'язані зі стійкістю, на прикладі низки відомих цитат і поезії; вивчають шість «ключових компетенцій», на які спрямована програма формування стійкості, та вивчають, як стійкість дозволяє їм бути ефективними лідерами й жити на війні за принципами воїна – «Я завжди ставитиму місце на перше місце. Я ніколи не змирюся з поразкою. І ніколи не здамся. Я ніколи не залишу полеглого товариша». Крім того, у програмі використовуються відеокліпи для висвітлення основних тем стосовно стійкості.

Основними компетентностями, висвітленими в Модулі 1, є такі:

- а) самосвідомість – ідентифікація власних думок, емоцій та поведінки, а також патернів, які є контрпродуктивними;
- б) саморегуляція – здатність регулювати свої емоції, мислення, поведінку для досягнення цілей, а також готовність і здатність виражати свої емоції;
- в) оптимізм – помічати добре в собі та інших, визначати те, що можна контролювати, залишатися вірним реальності й кидати виклик контрпродуктивним переконанням;
- г) розумова спритність – мислити гнучко й точно, бачити перспективу й бути готовим випробувати нові стратегії;
- д) сильні сторони характеру – визначення найсильніших сторін у собі та інших, покладання на свої сильні сторони для подолання викликів і досягнення цілей, а також культивування відповідного підходу у своєму підрозділі;
- е) установлення відносин – побудова міцних стосунків через позитивну й ефективну комунікацію, емпатію, готовність просити про допомогу й готовність пропонувати допомогу іншим.

У програмі MRT використовуються різні методи навчання й тренування, включно з лекціями, груповими дискусіями, рольовими іграми, практичними вправами й практикою наставництва. Військовослужбовцям дається можливість практикувати нові навички й застосовувати їх у реальних ситуаціях.

Завдання програми MRT – не лише навчити військовослужбовців навичкам психологічної стійкості, а й допомогти їм застосовувати ці навички в умовах реальної служби. Програма MRT ставить перед собою завдання допомогти військовослужбовцям використовувати засвоєні навички для ефективного управління стресом і розвитку лідерських якостей.

У рамках програми MRT також проводиться навчання кадрових інструкторів, які потім можуть проводити навчання й тренінги для інших військовослужбовців. Це дає змогу поширити програму MRT на ширшу аудиторію та інтегрувати підходи до психологічної стійкості в різні сфери військової служби.

Програма MRT постійно розвивається й оновлюється відповідно до нових досліджень і передових практик у галузі психологічної стійкості. Регулярні огляди й оцінки програми дають змогу покращувати її ефективність і адаптувати під мінливі потреби військовослужбовців.

У процесі формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил США до виконання завдань за призначенням також використовується програма «Воїнський Дух» (Warrior Ethos) [213].

Програма «Воїнський дух» є однією з програм, що розробляється й застосовується збройними силами США для розвитку та зміцнення професійних та етичних цінностей у військовослужбовців.

Головна мета програми полягає у формуванні й розвитку у військовослужбовців особливих етичних принципів, цінностей і норм поведінки, які є основою професійної поведінки та діяльності військового.

Програма «Воїнський дух» прагне розвинути й закріпити у військовослужбовців такі цінності, як доблесть, честь, відданість, служіння, самовідданість, відповідальність і повага. Вона спрямована на розвиток моральних принципів, які допомагають військовослужбовцям ухвалювати правильні рішення в складних ситуаціях, ґрунтуючись на високих стандартах і цінностях.

У межах програми проводяться тренінги й семінари, де військовослужбовці навчаються навичкам етичної поведінки, етикету й нормам професійної військової культури. Це охоплює повагу до товаришів по службі, старших і підлеглих, відповідальне використання влади і зброї, дотримання правил безпеки та багато іншого.

Програма «Воїнський дух» сприяє розвитку командного духу та колективної відповідальності. Військовослужбовці навчаються працювати в команді, підтримувати один одного й ухвалювати спільні рішення, ґрунтуючись на спільних цінностях і моральних принципах.

У програмі приділяється увага історії та традиціям збройних сил, допомагаючи військовослужбовцям засвоїти та прийняти військову культуру та спадщину, пов'язані з професіоналізмом та етичними принципами.

Програма має кілька основних аспектів, які сприяють розвитку та зміцненню етичних цінностей у військовослужбовців, а саме:

1. Формування лідерських якостей: у програмі приділяється особлива увага розвитку лідерських якостей у військовослужбовців, що включає розвиток навичок командування, прийняття відповідальності, прийняття складних рішень та лідерство за прикладом.

2. Етичне прийняття ризиків: у межах програми навчання військовослужбовці вивчають етичні аспекти прийняття ризиків та усвідомленого управління в службових ситуаціях. Вони навчаються оцінювати наслідки своїх дій та ухвалювати етично обґрунтовані рішення, навіть в умовах стресу й небезпеки.

3. Розвиток професійної етики: програма сприяє розвитку професійної етики у військовослужбовців, зокрема чесності, порядності та поваги до прав і гідності інших. Вони навчаються дотримуватися високих стандартів професійної поведінки й поводитися відповідно до етичних принципів і кодексу честі.

4. Зміцнення моральної стійкості: Програма допомагає військовослужбовцям розвивати моральну стійкість і здатність долати труднощі та випробування, з якими вони стикаються під час служби. Вони вчаться оцінювати свої цінності й переконання, ухвалювати складні рішення й підтримувати свої моральні принципи.

5. Культурна та міжособистісна взаємодія: програма також спрямована на розвиток культурної та міжособистісної взаємодії серед військовослужбовців. Вони вчаться поважати й цінувати різноманітність культур і переконань, а також розвивати навички комунікації та співпраці з різними людьми.

Таким чином, програма «Військовий дух» в армії США є важливим компонентом підготовки й розвитку військовослужбовців, сприяючи формуванню та зміцненню етичних цінностей, професіоналізму й моральної стійкості.

У Додатку А наведено приклади тренінгу з розвитку командної роботи воїна в рамках програми «Військовий дух» у нашому перекладі.

Ще однією програмою формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців армії США до виконання завдань за призначенням є програма «Buddy-to-Buddy» – ініціатива, спрямована на надання підтримки та допомоги військовослужбовцям під час служби або після повернення з військової операції. Вона ґрунтується на принципі товариства й надає військовослужбовцям можливість отримати підтримку від інших військовослужбовців, які пройшли через подібні ситуації та випробування.

Мета програми «Buddy-to-Buddy» в американській армії полягає в тому, щоб запропонувати військовослужбовцям додаткову емоційну й практичну підтримку у важких періодах їхньої служби. Військовослужбовці, які пройшли через схожі ситуації, можуть поділитися досвідом, дати поради, які допоможуть упоратися з проблемами й викликами, з якими стикаються інші військовослужбовці.

Програма «Buddy-to-Buddy» включає навчених добровольців, які служать як «бадді», або товариші. Ці добровольці можуть бути досвідченими військовослужбовцями або ветеранами, які пропонують свою допомогу, слухають своїх товаришів, надають емоційну підтримку й допомагають військовослужбовцям розібратися з проблемами, що виникають на службі або в повсякденному житті.

Програма «Buddy-to-Buddy» в американській армії допомагає військовослужбовцям в адаптації до військової служби, подоланні стресу, проблем зі здоров'ям або сімейними питаннями. Бадді пропонують інформацію про ресурси, консультування й направлення на спеціалізовану допомогу, коли це необхідно.

Конкретні деталі й особливості програми «Buddy-to-Buddy» в американській армії можуть дещо відрізнятися залежно від конкретної гілки збройних сил або рівня служби. Основними аспектами, пов'язаними з цією програмою, є такі:

1. Оперативність: програма «Buddy-to-Buddy» прагне бути оперативною і гнучкою, щоб надати підтримку військовослужбовцям упродовж коротких термінів. Вона може бути доступна як на території бази або гарнізону, так і на бойовій ділянці під час військових операцій.

2. Спеціалізація: у деяких випадках програма «Buddy-to-Buddy» пропонує спеціалізовану підтримку для конкретних ситуацій або груп військовослужбовців. Наприклад, існує програма, орієнтована на допомогу

ветеранам із ПТСР або військовослужбовцям, які повертаються після тривалих деплойментів.

3. Ресурси й напрямки: Бадді можуть надавати інформацію про доступні ресурси, програми підтримки, юридичну допомогу, медичні послуги та інші корисні організації або послуги, які можуть допомогти військовослужбовцям.

4. Сімейна підтримка: програма «Buddy-to-Buddy» також включає підтримку для сімей військовослужбовців. Бадді допомагають сім'ям адаптуватися до змін у сімейній динаміці, надають інформацію про програму допомоги сім'ям і поєднують їх з іншими ресурсами.

5. Підготовка до виходу зі служби: для військовослужбовців, які готуються до виходу з армії, програма «Buddy-to-Buddy» пропонує підтримку в процесі переходу до цивільного життя, допомагає з працевлаштуванням, написанням резюме та іншими аспектами адаптації після служби.

Важливо зазначити, що кожна військова база або організація має свої власні особливості й ресурси, пов'язані з програмою «Buddy-to-Buddy».

В армії Німеччини існують різні програми соціально-психологічної підготовки, які допомагають військовослужбовцям адаптуватися до виконання завдань за призначенням і забезпечують підтримку в різних аспектах їхньої служби [195; 156]. Вони включають:

– програми з підготовки до деплойменту: перед відправленням у міжнародні операції або миротворчі місії військовослужбовці проходять спеціальну підготовку, що включає сесії посвяти, інформацію про завдання, очікування та стресори, з якими вони можуть зіткнутися в зоні бойових дій. Ці програми допомагають військовослужбовцям підготуватися емоційно і психологічно до складних умов служби;

– програми з підтримки психічного здоров'я: військові організації Німеччини надають програми підтримки психічного здоров'я для військовослужбовців, які охоплюють консультації з фахівцями, психологічну допомогу, групові сесії та тренінги зі стресу й управління емоціями;

– програми з підтримки сімей: військові служби Німеччини також забезпечують підтримку для сімей військовослужбовців, включно з програмами адаптації, консультаціями, допомогою під час розподілу, фінансовою підтримкою та іншими ресурсами, щоб допомогти сім'ям впоратися з викликами, пов'язаними з військовою службою;

– програми з управління стресом і тренувань з особистого розвитку: військовослужбовцям надають тренінги з управління стресом, тренінги з розвитку комунікаційних навичок, поліпшення лідерських якостей та інші програми, щоб допомогти їм розвивати особисті навички та ефективно долати виклики служби;

– програми з психологічної реабілітації: у разі травми або стресового переживання на службі військовослужбовцям доступна психологічна реабілітація, зокрема індивідуальне консультування, терапія та програми допомоги військовослужбовцям у відновленні після травматичних подій.

Важливими напрямками роботи, пов'язаної із соціально-психологічною підготовкою військовослужбовців в армії Німеччини, є такі:

1. Підготовка до повернення: після завершення деплойменту або служби в зоні бойових дій, військовослужбовцям надають програми й ресурси для підготовки до повернення в цивільне життя й повсякденну рутину. Вони включають тренінги з переходу, допомогу в пошуку роботи, підтримку при відновленні від стресу і зв'язок з іншими ветеранами.

2. Програми зі стратегічної комунікації: військовослужбовцям надаються тренінги та програми з розвитку навичок ефективної комунікації, що включають навчання навичкам міжособистісного спілкування, управління конфліктами, командної взаємодії та лідерства.

3. Програми з етики та цінностей: армія Німеччини надає великого значення етиці, моралі та цінностям. Військовослужбовцям пропонують навчальні програми, спрямовані на розвиток моральних і етичних аспектів служби. Ці програми допомагають військовослужбовцям ухвалювати етичні

рішення, упоратися з етичними дилемами й підтримувати професійну поведінку.

4. Програми з особистісного розвитку й самоусвідомлення: армія Німеччини також пропонує програми, які допомагають військовослужбовцям розвивати особисті навички, підвищувати самосвідомість і самоефективність. Вони включають тренінги з управління стресом, зміцнення психологічної стійкості, розвитку управлінських якостей і підвищення впевненості в собі.

5. Психологічна підтримка під час служби: під час служби військовослужбовці мають доступ до психологічної підтримки та консультування, що допомагає їм долати емоційні проблеми, стрес та інші психологічними виклики за допомогою психологів і психотерапевтів, які надають їм допомогу й супровід під час служби.

Усі ці програми розроблені з метою підтримки військовослужбовців в армії Німеччини, надання допомоги їм в успішному виконанні своїх завдань і забезпеченні їхнього фізичного та психологічного благополуччя. Вони спрямовані на створення здорового й підтримувального середовища для служби військовослужбовців та їх адаптації всередині й поза армією.

Серед численних програм соціально-психологічної підготовки військовослужбовців у французькій армії [187] звертаємо увагу на такі:

1. Програма "Soutien Psychologique Opérationnel" (Оперативна психологічна підтримка): ця програма надає психологічну підтримку й консультування військовослужбовцям, які беруть участь в операціях і місіях. Мета програми – допомогти впоратися з емоційними труднощами, стресом і травмами, пов'язаними з виконанням службових обов'язків.

2. Програма "Accompagnement des Familles" (Підтримка сімей) – програма, орієнтована на підтримку сімей військовослужбовців. Вона надає сімейні консультації, інформацію та ресурси для допомоги сім'ям в адаптації до життя військовослужбовця, розв'язанні конфліктів і подоланні викликів, пов'язаних з військовою службою.

3. Програма "Formation au Leadership" (Навчання лідерству) – програма, спрямована на розвиток лідерських навичок і якостей у військовослужбовців. Вона включає в себе тренінги, семінари та практичні заняття, щоб допомогти військовослужбовцям стати ефективними лідерами й розвивати командні навички.

У дослідженнях В. Безбаха та В. Клименка [12], Р. Дмитренка, М. Єзерського та В. Лимаренка [38], П. Криворучка, В. Осьодло та Л. Терещенко [67], О. Макаревич [87], В. Наконечного, В. Клименка та Н. Копаниці [95], В. Невмержицького [96], В. Савінцева [118], В. Стасюка [127] та інших наголошується на тому, що воєнно-політичне керівництво більшості країн-членів НАТО вважає проблему формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил однією з пріоритетних у сфері гарантування своєї національної безпеки.

До основних чинників, які, на думку військових фахівців, сприяють поліпшенню соціально-психологічної готовності особового складу належать:

- подальше зміцнення й нарощування військово-промислового потенціалу й підтримання його на рівні вимог сучасної воєнно-політичної обстановки й забезпечення національної безпеки країни;

- використання науково-технічних досягнень у військових цілях і подальший розвиток ВПК країни;

- інтенсифікація соціально-психологічної підготовки всіх категорій особового складу з пріоритетним відпрацюванням відповідних питань під час заходів оперативної та бойової підготовки;

- удосконалення процесів оперативної та бойової підготовки штабів і військ; посилення соціального захисту військовослужбовців і, насамперед, підвищення матеріальної зацікавленості особового складу;

- проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня професійної компетенції органів військового управління.

Як показує практика, позитивно впливають на формування соціально-психологічної готовності більшості військовослужбовців країн НАТО такі чинники:

- високий рівень особистої професійної підготовки та постійне прагнення до її підвищення;
- гордість за належність до своєї країни та її ЗС;
- прихильність традиціям військової частини і ЗС загалом;
- упевненість у якості своєї зброї;
- висока психологічна готовність до ведення військових дій.

Водночас упродовж проведених досліджень було виявлено ті чинники, які негативно впливають на морально-психологічний стан, зокрема:

- підвищений інтерес до матеріального стимулювання військовослужбовців на шкоду морально-етичному вихованню;
- зневага до противника, переоцінка своїх сил, підвищене комфорталюбство; утрата ініціативи під час бойових дій;
- вияв крайніх форм індивідуалізму, кар'єризму, відчуженість, напруженість у взаєминах.

Високий рівень бойової готовності, що забезпечується, на думку воєнно-політичного керівництва США, насамперед ефективною системою професійної, оперативної та бойової підготовки, зі свого боку, сприяє формуванню й підтримці високого морального духу в особового складу, почуття гордості й задоволення службою в збройних силах, упевненості в командуванні, своїх діях. Виходячи з цього, американські фахівці [185; 196; 208; 214; 216] вважають, що соціально-психологічну підготовку слід розглядати як важливий елемент комплексної системи навчання й підготовки особового складу збройних сил. У зв'язку з цим вона здійснюється під час усіх видів підготовки військ за спеціалізованими програмами. Соціально-психологічну підготовку пов'язують із завданнями, що стоять

перед збройними силами, вона спрямована на формування необхідних якостей для всіх категорій військовослужбовців.

Кінцевим результатом цього процесу є висока моральна й психологічна стійкість як окремого військовослужбовця, так і підрозділу, частини, збройних сил загалом.

Моральна й психологічна стійкість, на думку американських військових спеціалістів, передбачає наявність таких основних елементів: дисципліна, бойовий дух, воля до перемоги, самовладання, почуття власної гідності, чесність, відданість обов'язку та військовій службі, почуття офіцерської та солдатської честі та інші.

До речі, керівництво Міністерства оборони США вважає, що морально-психологічний стан американських збройних сил XXI століття визначатиметься якістю підготовки рядового й сержантського складу. На його думку, підвищена увага на довгострокову перспективу до людського чинника як одного з основних, що впливають на рівень бойової готовності збройних сил, зумовлює необхідність подальшого розвитку організаційних структур, а також форм і методів їх діяльності, які забезпечують позитивний вплив командирів та інші органи управління різного рівня на поведінкові норми військовослужбовців.

Аналіз системи соціально-психологічної підготовки особового складу армій країн НАТО дає змогу виявити деякі основні її риси й особливості: існування відповідного апарату практично в усіх структурах організаційної структури збройних сил; розгалуженість і сувора підпорядкованість різноманітних служб та органів; наявність у розпорядженні органів управління соціально-психологічною підготовкою потужної матеріальної та фінансової бази в поєднанні з численним висококваліфікованим кадровим складом; чітко визначені ідейно-теоретичні орієнтири, а також дотримання традицій збройних сил. Так, у збройних силах США в основу роботи з особовим складом покладено ідеї американського способу життя, відданості

національному прапору й Президенту країни, а також дотримання традицій збройних сил, їх видів, родів військ і служб, об'єднань, з'єднань, частин і різних громадських рухів та організацій.

Результати дослідження змісту соціально-психологічної підготовки у збройних силах країн НАТО свідчать, що в ній найчіткіше виокремлюються такі напрями: формування й розвиток у військовослужбовців високих військово-професійних якостей, позитивної мотивації до військової служби; виховання в особового складу почуття патріотизму, вірності національним цінностям; вироблення навичок виживання в полоні й підготовка до ведення тривалих бойових дій в екстремальних умовах; проведення занять з фізичного виховання особового складу.

При цьому важливими завданнями соціально-психологічної підготовки в провідних країнах НАТО є: формування високих моральних цінностей у військовослужбовців; усвідомлення важливості збройних сил для захисту національних інтересів; розвиток в особового складу здатності зберігати холонокровність і почуття відповідальності за найнепередбачуваніших обставин, протистояти негативному інформаційно-психологічному впливу супротивника; соціальний захист прав і пільг усіх категорій військовослужбовців, включно з пенсіонерами збройних сил.

Як ми вже зазначали раніше, для реалізації перелічених вище завдань у збройних силах країн НАТО розроблено певні форми соціально-психологічної підготовки та спеціальні програми.

Так, аналіз завдань інформування (інформаційно-виховної роботи) особового складу збройних сил різних держав показує, що, незважаючи на їх широкий спектр і специфічні особливості, вони загалом є ідентичними: формування поглядів і переконань військовослужбовців, що відповідають характеру державної воєнної політики; забезпечення органів воєнного управління й офіцерського складу оперативною воєнно-політичною та службовою інформацією; інформаційний вплив на свідомість і поведінку

особового складу з метою формування спонукальних мотивів і духовних стимулів до виконання навчальних і бойових завдань; задоволення культурних, релігійних та інформаційних потреб військовослужбовців; реклама військової служби, створення й культивування позитивного іміджу збройних сил у суспільній свідомості та інші.

Ефективність системи інформування особового складу збройних сил низки провідних країн Заходу значною мірою зумовлена добре налагодженою і скоординованою організаційною структурою. Наприклад, у збройних силах Німеччини комплекс інформаційно-виховної роботи з особовим складом проводиться в межах так званого «внутрішнього управління». Це поняття охоплює процес військового виховання й ідеологічної роботи з військовослужбовцями і включає: організацію роботи з підлеглими, політичну освіту, військовий порядок, дисциплінарну практику, військово-правові норми, основи міжнародного права з питань ведення війни, елементи психології та соціології. При цьому основною формою ідеологічної роботи в бундесвері є заняття з політичної освіти (обов'язкові для всіх категорій військовослужбовців). Як правило, вони проводяться за п'ятьма основними темами: «Основні права та обов'язки військовослужбовців», «Бундесвер і НАТО», «Парламентська демократія», «Роль і завдання бундесверу» і «Суспільно-політичні системи європейських держав». При цьому використовуються лекції, бесіди, семінари, дискусії та колоквіуми, а також перегляди кіно- та відеоматеріалів.

Для інформаційно-виховної роботи в іноземних державах характерні такі особливості: наявність у військах широко розгалуженої структури інформаційного апарату, який працює, як правило, включно до батальйону; висока насиченість висококваліфікованими фахівцями з інформаційної роботи в усіх ланках; високий професіоналізм спеціалістів з інформації; потужне інформаційно-методичне забезпечення діяльності командирів з усебічного інформування військовослужбовців.

Після війни у В'єтнамі керівництво Пентагону зробило висновки про необхідність радикальної перебудови системи соціально-психологічної підготовки військовослужбовців. Американські військові експерти вважають, що саме недоліки в інформуванні військ і громадськості призвели націю до так званого «в'єтнамського синдрому». Подолати його була покликана нова система пропаганди переваг військової служби з метою створення у військовослужбовців позитивної мотивації, в основу якої було покладено спеціальну програму Міністерства оборони «Командна інформація». Вона призначена для надання допомоги командирам усіх рівнів у формуванні насамперед соціально-політичних, а також психологічних аспектів морального образу американських військовослужбовців. Об'єктом її впливу є насамперед рядовий і сержантський склад регулярних військ і резервних компонентів, цивільний персонал Міністерства оборони, військові пенсіонери, а також члени їхніх сімей.

Програма включає комплекс соціально-політичних і психологічних обґрунтувань і принципів, які використовуються для утвердження у свідомості об'єктів впливу прийнятих у державі та збройних силах ідей, цінностей, моральних еталонів. Основна її мета – впливати на свідомість і поведінку особового складу таким чином, щоб зрештою сформувані політично благонадійних людей, забезпечити їх морально-психологічну готовність до виконання поставлених завдань. При цьому пріоритетними напрямками соціально-психологічної підготовки особового складу є забезпечення рівних прав і можливостей військовослужбовців, запобігання сексуальним домаганням і відхиленням, боротьба з уживанням алкоголю й наркотиків, а також дотримання юридичних прав і відповідальності військовослужбовців. До складу додаткових напрямів належать такі: звичаї і традиції, грошове утримання, просування по службі та інші. Особливість роботи за вищевказаними напрямками полягає в тому, що вона покликана викоринити негативні явища в армії.

Для формування й підтримки необхідного рівня соціально-психологічної готовності в США широко застосовується розгалужена мережа радіо- і телевізійних станцій, а також сучасні канали зв'язку. Наприклад, система радіо- і телеінформування американських військ у Європі включає дев'ять радіостанцій і чотири телестудії. Відповідальність за розробку планів заходів з інформування особового складу з'єднань і частин, членів родин військовослужбовців з використанням можливостей радіо- і телевізійної служби, друкованих малотиражних військових видань та інших ЗМІ покладається на головнокомандувачів об'єднаних командувань збройних сил США.

На думку фахівців ЗМІ, короткий відеосюжет впливає на свідомість військовослужбовців набагато ефективніше, ніж довга стаття або виступ. У зв'язку з цим у збройних силах деяких держав створюються спеціальні підрозділи для підготовки військових радіо- і відеоматеріалів. Так, відділ аудіовізуальних засобів служби інформації та суспільних відносин збройних сил Франції на замовлення міністерства оборони самостійно або разом із цивільними організаціями щороку готує близько 30 фільмів, понад 20 відеомонтажів, 70 відеокліпів, кілька телерепортажів, 700 фоторепортажів та 12 тисяч відеокaset з інформаційними та розважальними матеріалами, а в складі об'єднаних командувань збройних сил США для організації інформаційного забезпечення на період бойових дій передбачено розгортання оперативних центрів зі зв'язків з громадськістю.

Крім теле- і радіозасобів, військове керівництво США особливу увагу приділяє пресі, тому що саме вона є чинником постійного й тривалого впливу на свідомість особового складу, а це, зі свого боку, підвищує її дієвість. Профільний апарат у збройних силах відповідає за публікацію матеріалів у понад 2 500 газетах, які видаються в країні, загальний тираж яких сягає 102 млн. примірників. Безпосередньо Міністерство оборони США випускає понад 20 військових журналів.

Ефективною формою інформаційного забезпечення бойового навчання в арміях зарубіжних держав є службове інформування про поточні події. Важливе практичне значення для організації роботи в цій царині у військах має реалізація провідних принципів, що затверджуються Міністерством оборони. Так, у документі під назвою «Принципи забезпечення інформацією у збройних силах США», за підписом Міністра оборони Д. Чейні, зокрема проголошувалося, що «положення закону про свободу інформації будуть виконуватися як за буквою, так і за духом» і що «пропаганда не має місця в програмах Міністерства оборони зі зв'язків з громадськістю». Крім того, наголошувалося, що «інформацію приховуватимуть тільки тоді, коли вона може мати негативний вплив на інтереси національної безпеки або загрожуватиме безпеці чи приватному життю осіб, які проходять службу у збройних силах» [201].

Останніми роками дедалі більше місця в інформаційній роботі з особовим складом армій зарубіжних держав відводиться комп'ютерній техніці. Фахівці виокремлюють три основні напрями її застосування в цій діяльності: виробництво й зберігання інформаційно-довідкових матеріалів; застосування тренажерів-комп'ютерів у бойовому навчанні та морально-психологічному загартуванні військовослужбовців; упровадження комп'ютерних відеоігор як форми дозвілля особового складу.

Показовим у цьому плані є комп'ютерне обладнання національного навчального центру у Форт-Ірвін та інших. Такі інтерактивні мережі, як «Лінія життя» (Life Line) (ВМС), мережа для родин військовослужбовців «Перехрестя» (Crossroads) (ВПС) та система відстежування якості життя «Доступ» (Access), запроваджені Міністерством оборони, забезпечують можливість не лише розповсюдження інформації традиційними способами, а й проведення досліджень та опитувань, а також здійснення зворотного зв'язку із соціально-побутових питань у військах.

Особливу роль в арміях низки країн Заходу відіграє рекламнопропагандистська служба як важливий елемент засобів масової інформації. Основна її мета – створення й підтримання у свідомості військовослужбовців і широких верств громадськості привабливого іміджу збройних сил і військової служби.

Більшість військових і цивільних ЗМІ розміщують великі рекламні проспекти та оголошення, перетворюючи їх по суті на джерела пропаганди служби в збройних силах, нової військової техніки, соціальних гарантій військовослужбовців. Такою ж діяльністю займаються численні вербувальні пункти й служби підготовки офіцерів резерву при університетах і коледжах. Одна з центральних проблем, над якою працюють фахівці з військової реклами, – створення образу сучасного героя, гідного наслідування.

Загалом завдання, зміст, організація й технологія інформування особового складу в арміях різних країн мають багато спільного. Вони мають комплексний характер і вирізняються великою різноманітністю й досить високою ефективністю впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців. Однак система інформування особового складу збройних сил у кожній державі має специфічні особливості, спирається на традиції, що склалися, відповідає матеріальним можливостям і реальним потребам інформаційно-виховної роботи в армії та на флоті. Створенням програм такої діяльності займаються органи державного й військового управління.

Поряд з інформуванням військово-політичне керівництво західноєвропейських країн і США під час розроблення принципів і напрямів військового будівництва й реформування збройних сил першочергову увагу приділяє створенню ефективної системи соціально-правового захисту військовослужбовців, що надійно забезпечує солдатам і офіцерам однакові з рештою громадян політичні права й соціальні гарантії з урахуванням специфіки військової служби. Так, наприклад, у Греції створено численні асоціації, благодійні товариства й фонди, метою яких є надання підтримки й

допомоги армії та військовослужбовцям. У Німеччині з метою розв'язання проблемних питань, що зачіпають особисті інтереси військовослужбовців, з-поміж попередньо відібраних командуванням на зборах таємним голосуванням обирають у кожній роті по одному представнику від солдатів і унтер-офіцерів. За статутом ці довірені особи виступають посередниками між командирами й особовим складом. З метою зміцнення престижу збройних сил командування прагне звільнити їх від виконання невластивих їм завдань.

Міністерство оборони США розробило спеціальні програми, що забезпечують реалізацію соціально-економічних прав військовослужбовців. Їх основними цілями є: підтримка високого морального духу військовослужбовців і членів їхніх родин, забезпечення високої ефективності їх діяльності, підвищення привабливості й престижності військової служби; забезпечення й підтримка соціально-побутового статусу військовослужбовців і членів їхніх родин, необхідного рівня їх фізичного стану й інтелектуального розвитку; забезпечення зайнятості й підвищення освітнього рівня членів родин військовослужбовців; створення умов для раціонального використання позаслужбового часу військовослужбовців.

Вони доповнюються інформаційними програмами, покликаними формувати ширшу систему цінностей у межах соціально-політичної підготовки особового складу збройних сил США.

Раз на чотири роки Міністерство оборони США готує спеціальну доповідь про систему матеріального забезпечення військовослужбовців, у якій формулюються пропозиції та рекомендації щодо її вдосконалення. За традицією, ця доповідь стає основою для дебатів у Конгресі щодо реформи відповідного законодавства.

Виходячи з психологічних особливостей американців, військово-політичне керівництво США вважає, що, лише створивши рівні стартові умови для військовослужбовців – представників усіх національностей і забезпечивши їх єдність і згуртованість перед обличчям

зовнішніх загроз, можна підтримувати соціально-психологічну готовність особового складу збройних сил на необхідному рівні. З цією метою у збройних силах Сполучених Штатів створено спеціальну програму, реалізацію якої здійснюють як у процесі індивідуальної підготовки, так і в складі частин і підрозділів у межах соціально-психологічної підготовки як частини оперативної та бойової підготовки військ. Заняття проводяться у формі семінарів і співбесід не рідше, ніж раз на місяць.

У цьому процесі велику допомогу командирам надають військові священики (служба капеланів). Військово-політичне керівництво США розглядає церкву як найважливіший інститут, що чинить серйозний вплив на формування моральних принципів і норм поведінки, виховує особовий склад збройних сил у дусі моральних цінностей, що склалися в цьому суспільстві. Релігійний вплив, здійснюваний під час реалізації програми, спрямований на формування у військовослужбовців таких якостей, як відданість, відповідальність, дисциплінованість, терпимість, фізична й духовна гармонія, високий моральний дух, самовіддача й самовідданість, а також на забезпечення відповідності морально-психологічних якостей установленим нормам. Релігійний вплив у збройних силах як одна з форм створення високої морально-психологічної стійкості у військовослужбовців має ще більше посилитися, що дасть змогу закріпити в особового складу стереотипи соціальної поведінки й автоматизму у виконанні будь-яких поставлених завдань як таких, що не підлягають сумніву.

У документах Міністерства оборони США зазначено, що підвищення рівня життя особового складу збройних сил має прямий вплив на збереження військових кадрів, їх морально-психологічний стан і бойову готовність. У зв'язку з цим Міністерство оборони США керується такими основними принципами: подальше збільшення грошового утримання; внесення в ритм життя військовослужбовців більшої передбачуваності; забезпечення особового складу в пунктах постійної дислокації якісною медичною

допомогою і житлом; розширення можливостей в отриманні освіти. Як основне завдання військового керівництва США висуває вирішення проблеми єдиних компенсацій для всього особового складу незалежно від їх приналежності до того чи іншого виду збройних сил. При цьому розміри основного місячного окладу постійно збільшуються. На думку американського військового керівництва, чим кращою є матеріальна забезпеченість, тим вищим є морально-психологічний настрій військовослужбовців. За офіційними даними, передбачувані бюджетні асигнування на грошове утримання особового складу в перспективі зростуть і становитимуть у 2025 році більше ніж 100 млрд. доларів (у 2000-му вони дорівнювали 69,4 млрд.).

Іншим основним компонентом пакета компенсацій і пільг, що формують соціально-психологічну готовність військовослужбовців, є пенсійне забезпечення. На думку американського військового керівництва, кожен військовослужбовець має бути впевненим, що після завершення служби він і його сім'я будуть повністю забезпечені в матеріальному плані.

У сучасних умовах у провідних країнах світу на перше місце ставиться питання про визнання важливої ролі сім'ї у створенні сприятливих умов для виконання військовослужбовцями своїх обов'язків і у формуванні стійкої соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням. Так, під час війни в зоні Перської затоки (1991) зусиллями військових відомств було вжито заходів для встановлення постійного контакту військовослужбовців з їхніми сім'ями, зокрема пільгового або безкоштовного телефонного зв'язку. Згодом найбажанішою для них стала так звана «сімейна година» – час колективного перегляду відеопослань з дому (по 5 хвилин на військовослужбовця).

Крім того, велику роботу з сім'ями військовослужбовців, які перебували в зоні Перської затоки, проводили і в місцях їхньої постійної дислокації. По-перше, зазначалося, що більш активно почали діяти центри підтримки

сімей. Таких центрів в американських військах, що дислокувалися в Європі, налічувалось 126, зокрема тільки у ФРН – 83. По-друге, значну допомогу сім'ям надавали місцева влада і громадські організації ФРН, які влаштовували благодійні вечори, екскурсії, запроваджували знижки на квартплату та інші пільги.

Суттєвий вплив на формування у військовослужбовців усіх ступенів високих професійних якостей мають порядок проходження військової служби, законодавчі акти (військова присяга, єдиний кодекс військової юстиції, кодекс поведінки військовослужбовця, статuti) та інші документи, що регламентують їх поведінку й виконання службових обов'язків.

Традиційно важливим складником соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО до виконання завдань за призначенням вважається психологічна підготовка (психологічна робота), покликана забезпечити стійкість особового складу до зовнішніх подразників. Вона здійснюється комплексно, інтенсивно й безперервно в умовах повсякденної діяльності, на навчаннях і на спеціальних зборах. Вважаючи принцип реалізму в навчанні військ найефективнішим у плані підвищення емоційно-вольової стійкості особового складу, командування збройних сил США готує військовослужбовців до дій у реальних бойових умовах. При цьому головними цілями психологічної підготовки воно вважає такі: вироблення психологічної стійкості військовослужбовців до впливів бойової обстановки, формування психологічної згуртованості, забезпечення потрібного стану під час підготовки та ведення бойових дій, зниження психогенних втрат, а також проведення заходів з надання психологічної допомоги та проведення реабілітації.

До основних напрямів і способів психологічної підготовки особового складу зарубіжні експерти відносять: моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей імовірного супротивника; підготовка військовослужбовців до дій у природно-географічних і погодно-кліматичних

умовах регіону майбутніх бойових дій; моделювання реалістичної багатовимірної картини сучасного бою; створення в процесі бойового навчання фізичних і психічних навантажень, характерних для сучасного бою; згуртування військових підрозділів, формування в них взаємовиручки і взаємодопомоги; розширення можливостей військовослужбовців у плані подолання бойових стрес-чинників за рахунок освоєння ними прийомів психотехніки.

Іншим важливим чинником забезпечення заданого рівня соціально-психологічної готовності особового складу вважають проведення культурно-дозвільної роботи. Поліпшення морального клімату, соціально-побутових умов, а також дозвілля військовослужбовців і членів їхніх родин є пріоритетними в цьому процесі. При цьому велике значення для підвищення морально-психологічного стану особового складу за кордоном надають залученню груп знаменитостей, тобто популярних акторів, співаків та інших виконавців, які організують свої виступи перед військовослужбовцями та членами їхніх сімей. Для організації відпочинку особового складу створено курортні комплекси як у країні, так і за кордоном. При Міністерстві оборони США діє спеціальне управління, яке розробляє єдину для всіх видів збройних сил програму відпочинку та розваг.

З метою стимулювання військової служби Міністерство оборони США здійснює також програму з підняття високого морального стану військовослужбовців шляхом використання нових комп'ютерних технологій на базі мережі Інтернет.

Як уже зазначалося, для підтримки високого рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням військово-політичне керівництво країн НАТО як засіб позитивного впливу на військовослужбовців використовує продукцію ЗМІ. Цікавим є досвід створення на період бойових кампаній так званих «репортерських пулів» – вузького кола довірених цивільних журналістів, які

формують у громадськості вигідне уявлення про ті чи інші військові події. Такі журналістські пули дають змогу не тільки інформувати, а й, за необхідності, дезінформувати супротивника в інтересах стратегічного маскування.

Наразі у збройних силах США додатково розробляють перспективні програми з формування морально-психологічних якостей особового складу, у яких викладено основні вимоги до новобранців: високий інтелект, фізична сила та тверда мотивація для служби у збройних силах. Подальший розвиток цих якостей передбачається за рахунок підвищення задоволеності службою, поліпшення морально-психологічного клімату, підтримання розумного співвідношення періоду служби на території США і в складі військ за кордоном, а також за рахунок поліпшення умов і рівня життя військовослужбовців. У цих документах розроблено механізми практичного впровадження традиційних морально-психологічних і морально-етичних норм у свідомість військовослужбовців. Такий підхід у поєднанні з принципом матеріального стимулювання здійснює доволі ефективний вплив на свідомість і психіку військовослужбовців і сприяє розв'язанню у XXI столітті військово-політичним керівництвом зарубіжних країн завдання підтримки на належному рівні боєздатності й боєготовності збройних сил [197].

На жаль, обмежені рамки окремого дисертаційного дослідження не дозволяють нам детально розкрити суть усіх наявних програм з формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО до виконання завдань за призначенням. Утім, проведений аналіз зарубіжного досвіду дозволяє нам переконливо стверджувати, що при всьому розмаїтті ці програми сукупно мають як позитивні сторони, так і недоліки. До позитивних моментів ми відносимо той факт, що переважна більшість програм з формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням у збройних силах країн НАТО побудована на ґрунтовній теоретичній базі в галузі воєнної педагогіки, психології та соціології та містить велику

кількість практичних завдань (тренінгів), спрямованих на формування необхідних умінь і навичок військовослужбовців. Головними недоліками наявних програм з формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил країн НАТО є те, що соціальний аспект цього складного явища, як правило, відсувається на другий план, а перевага віддається питанням формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням; також у цих програмах майже не враховуються особливості сучасної гібридної війни, виклики якої, безсумнівно, потребують відповідного реагування.

Отже, перед нами постає завдання з розробки й упровадження в процес професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України принципово нової системи формування їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням у нових умовах, чому й будуть присвячені наступні підрозділи нашого дисертаційного дослідження.

1.3. Сутність і структура соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням

Процес формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни посідає важливе місце в системі загальної професійної підготовки.

Цей процес є необхідною частиною підготовки військовослужбовців і має на меті розвиток їхніх соціально-психологічних навичок, компетенцій та здатностей, які є ключовими для ефективного виконання завдань в умовах гібридної війни. Він ураховує специфіку сучасних загроз і вимагає особливої уваги до адаптації до них.

У системі загальної професійної підготовки соціально-психологічна готовність займає інтегральне місце поряд з іншими компонентами, такими як

фізична готовність, військово-технічна готовність, тактична готовність та інші. Вона розглядається як важливий складник, який доповнює та посилює загальну професійну готовність військовослужбовців.

Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців проводиться шляхом спеціальних тренінгів, навчальних курсів, психологічної підтримки й інших методів, спрямованих на розвиток соціальних, психологічних і моральних якостей військовослужбовців. Це дозволяє їм краще розуміти й адаптуватися до складних соціальних і психологічних умов, з якими вони можуть зіткнутися при виконанні завдань.

Отже, процес формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців розглядаємо як невід'ємну частину їх загальної професійної підготовки, оскільки він визначає їхню здатність ефективно функціонувати й приймати рішення в умовах гібридної війни, а соціально-психологічну готовність військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – як результат процесу її формування під час професійної підготовки в ЗВО.

Зрозуміло, що соціально-психологічна готовність військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – це комплексне поняття, яке охоплює соціальні й психологічні аспекти, необхідні для ефективного виконання завдань в умовах гібридної війни.

Соціальна готовність полягає в здатності військовослужбовців адаптуватися до соціального середовища, у якому вони працюють. Вона включає розуміння соціально-політичного контексту, вміння ефективно спілкуватися з цивільним населенням, сприймати й реагувати на культурну різноманітність і розвивати партнерські взаємини з місцевими структурами влади.

Психологічна готовність належить до психологічних аспектів, необхідних для успішного виконання завдань в умовах гібридної війни. Вона

включає міцність психологічного стану, здатність керувати стресом, уміння приймати рішення в складних ситуаціях, здатність пристосовуватися до непередбачуваних обставин і володіння навичками саморегуляції.

Соціально-психологічна готовність ураховує взаємозв'язок між соціальним і психологічним блоками, що допомагає військовослужбовцям успішно функціонувати й виконувати завдання в умовах гібридної війни, підтримувати психологічне благополуччя й ефективно співпрацювати з командою та місцевими структурами.

Отже, на цьому етапі дослідження нам необхідно визначити сутність і структуру базового поняття дослідження – **соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни** – з тим, щоб на наступних етапах експериментально створити педагогічні умови для її ефективного формування в процесі професійної підготовки в ЗВО. Це й буде *метою* цього підрозділу дослідження.

Ключовим словом базового поняття є термін «**готовність**», який доволі ґрунтовно й усебічно досліджено у вітчизняній науці на міждисциплінарному рівні (С. Архипова, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Віннікова, О. Галан, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, В. Костіна, Л. Міщик, В. Поліщук, Л. Романовська, Г. Слосанська, З. Фалинська, М. Чайковський, О. Шеїна, Я. Юрків та ін.).

На думку В. Поліщука, професійна готовність майбутніх фахівців у соціальній, психологічній, педагогічній сферах є інтеграцією професійних знань, професійних умінь, індивідуального стилю професійної діяльності та інших індивідуально-психологічних якостей [107, с. 185].

Я. Юрків у процесі дослідження феномену «готовність» дійшла висновку, що *готовність* – це інтегративне особистісне утворення, психологічний стан та очікуваний результат професійної підготовки, що дозволяє успішно виконувати професійні завдання в галузі соціальної педагогіки й соціальної роботи [149, с. 246].

Такої думки дотримуємося й ми, а тому в нашому дослідженні під **соціально-психологічною готовністю** військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах війни будемо розуміти результат професійної підготовки, що полягає в *здатності ефективно виконувати професійні завдання на основі володіння системою соціально-психологічних цінностей, знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних якостей з дотримання етичних стандартів військової діяльності.*

Структура професійної готовності також докладно розкрита в наукових розвідках вітчизняних учених у галузях соціальної роботи / соціальної педагогіки (В. Барко, О. Галан, О. Карпенко, Н. Павлишина, Я. Юрків та ін.)

Так, О. Карпенко в структурі професійної готовності фахівців соціальної сфери виділяє три компоненти: мотиваційно-ціннісний, особистісно-професійний, соціально-професійний [57, с. 164]. Н. Павлишина – чотири: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний [Там само]. В. Барко – три: мотиваційний, предметно-практичний (операційно-технологічний), саморегуляція особистості [10, с. 72–73]. О. Галан – чотири: мотиваційно-ціннісний (позитивне ставлення до професійної діяльності), інформаційно-когнітивний (система необхідних знань і пізнавальних процесів у галузі соціальної роботи), організаційно-діяльнісний (професійні уміння і навички), особистісно-рефлексивний (професійні якості і здібності) [22, с. 80].

На наше переконання, що ґрунтується на теоретичних висновках у підрозділах 1.1, 1.2. дисертації, до структурних компонентів соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань в умовах гібридної війни повинні включатися такі:

1. Загальнолюдські цінності й цінності військової професії, що містять передусім патріотизм, непримиренність до ворога, прагнення перемоги.

2. Знання й розуміння, що включають розуміння соціально-політичного контексту, цілей і завдань, з якими стикаються військовослужбовці. Це можуть бути знання про характеристики гібридної війни, що включає

військовий і інформаційний компоненти, тактики протидії, розуміння соціального середовища, з яким вони взаємодіють.

3. Комунікативні навички, що передбачають уміння ефективно спілкуватися з цивільним населенням, іншими військовослужбовцями й командирами, працювати в команді; навички міжкультурної комунікації, переговорів, лідерства та співробітництва.

4. Стресостійкість, що включає здатність керувати стресом та емоціями в умовах гібридної війни, навички релаксації, уміння адаптуватися до непередбачуваних ситуацій.

5. Ухвалення рішень, що передбачає здатність аналізувати й оцінювати ситуації, ухвалювати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу та невизначеності.

6. Саморегуляція. Включає здатність контролювати свої емоції, управляти стресом і підтримувати психологічне благополуччя в умовах гібридної війни.

На основі аналізу різних структур професійної готовності в науковій літературі, структурно-функційного аналізу поняття соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання службових обов'язків з урахуванням визначених особливостей гібридної війни та її впливу на професійну діяльність військовослужбовців у нових умовах, а також зарубіжного досвіду формування досліджуваного явища у збройних силах країн НАТО, нами було визначено **структуру** соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням:

1) *аксіологічний компонент* – сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом;

2) *інформаційно-когнітивний компонент* – ґрунтовні соціально-психологічні знання; розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії;

3) *індивідуально-психологічний компонент* – здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій;

4) *поведінковий компонент* – здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням.

Схарактеризуймо їх.

1. Аксіологічний компонент ми визначаємо як сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом.

На думку вітчизняних дослідників (О. Галан, О. Заїка, М. Чайковський та ін.), до важливих цінностей, які складають соціально-психологічну готовність до виконання професійних завдань, належать: 1) загальнолюдські (людяність, доброта, терпимість, гуманність, порядність, відповідальність, справедливість, емоційна щирість, позитивна «Я-концепція»), 2) професійні (любов до своєї роботи, стійка мотивація до професійної діяльності, потреба в ефективному використанні набутого досвіду й самореалізації шляхом професійної діяльності, реалістичний і цілеспрямований підхід до життя, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення, самостійність, активність) [22, с. 74].

Повністю розділяючи позиції вчених, додаємо до системи цінностей військовослужбовців такі якості, як **патріотизм**, непримиренність з ворогом,

бажання максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом.

Відповідно до сучасного розуміння патріотизм базується на патріотичних духовно-ідеологічних цінностях і є системно-комплексною якістю особистості, що забезпечує її готовність до патріотичних соціальних дій в інтересах суспільства [24].

Більшість авторів (О. Автушенко [2], В. Баранівський [9], С. Бєлай, Б. Бородін і В. Васищев [14], О. Пашкова та Ю. Каменюк [104], С. Савченко й В. Курило [121], Л. Сидоренко [124], Д. Тасєвська й А. Землянський [132], І. Фурман і В. Рєзнік [139], J. Greene [171], О. Skriabin, О. Kurakin, D. Slinko, A. Rybalkin, & A. Sharar [202] та ін.) вважають, що патріотизм виявляється на трьох рівнях: емоційному – глибокі почуття любові до Батьківщини, до найкращих національних традицій і героїчного минулого країни, почуття національної гордості, честі, гідності; раціональному – теорії, ідеї служіння Вітчизні, те чи інше розуміння патріотичного обов'язку, тобто поняття про те, яким чином якнайкраще служити Вітчизні, які дії, вчинки відповідають її інтересам; діяльнісному (патріотична дія) – тобто служіння Батьківщині практичними справами, ратними подвигами, чесною працею, виконанням патріотичного обов'язку.

До цих якостей для військовослужбовців Збройних Сил України додаються ще цінності військового обов'язку, захисту національних інтересів на світовій арені, потреба в бездоганному виконанні вимог військової присяги і військових статутів, беззаперечному виконанні наказів у бойовій обстановці та в мирний час, готовність віддати життя для захисту Батьківщини і для порятунку свого командира, товаришів.

Отже, до провідних характеристик аксіологічного компонента соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни відносимо такі:

- володіння чіткими цінностями, пов'язаними з вірністю принципам свободи, справедливості й захисту миру;
- вияв високого ступеня патріотизму, непримиренності з ворогом, готовності захищати інтереси своєї країни в умовах гібридної війни, бажання максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом;
- наявність міцної мотивації до виконання службових обов'язків і досягнення поставлених цілей в умовах гібридної війни;
- володіння почуттям відповідальності перед своєю країною, народом і особовим складом і здатність ухвалювати важкі рішення в інтересах їх захисту;
- здатність до вияву ініціативи й самодисципліни у виконанні завдань, пов'язаних з гібридною війною, і готовність брати на себе лідерські ролі в колективі.

2. Інформаційно-когнітивний компонент соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни розуміємо як наявність ґрунтовних соціально-психологічних знань, розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії.

На наш погляд, ключовою компетентністю військовослужбовця Збройних Сил України в умовах гібридної війни як поєднання військової та інформаційної агресії є **медіакомпетентність**, яка інтегрує в собі всі наведені вище елементи інформаційно-когнітивного компонента.

На необхідності формування медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України та інших країн наголошується в дослідженнях українських і зарубіжних науковців (див., до прикладу, роботи О. Горбунова [27], В. Горового [29], І. Демешка [34], Н. Дідик [36], І. Захарової [43], С. Ізбаш [45], В. Казиміра та Ю. Стражника [46], О. Караман, В. Курила, С. Савченка

[52], С. Марченкова [88], Л. Найдьонові [94], А. Сулім [129], Н. Череповської [142], К. Coronges, E. Szablowski, & C. Arney [164], G. Gendron, H. Blas-Irizarry, & J. Boggs, J. [167], Ch. Perry [199] та ін.), а також сучасних нормативних і методичних документах.

Так, у «Методичних рекомендаціях з використання соціальних мереж у Збройних Силах України», розроблених Головним оперативним управлінням Генерального штабу Збройних Сил України та погоджених із зацікавленими органами військового управління й структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України йдеться про те, що сучасні виклики, зумовлені застосуванням Російською Федерацією технологій гібридної війни та перенесенням театру воєнних дій у площину інформаційного простору, перетворили його на одну з ключових арен протиборства; утім аналіз способів ведення останніх збройних конфліктів свідчить, що у військовій справі настав новий етап розвитку, коли ефективність сучасних засобів ураження все більше визначається не стільки вогневою міццю, скільки ступенем інформаційної безпеки, а в змісті військових дій усе більше зростає значущість інформаційного протиборства й перевага в ступені інформованості стає неодмінною умовою перемоги у війні [91, с. 4].

У цьому контексті особливої важливості набувають проблеми формування медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України як ефективного засобу інформаційно-психологічної протидії ворогу в умовах гібридної війни.

Термін «медіакомпетентність» Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури розглядає як критичне та вдумливе ставлення до медіа з метою виховання відповідальних громадян, здатних висловити власні судження на основі отриманої інформації, що дає їм можливість використовувати необхідну інформацію, аналізувати її, ідентифікувати економічні, політичні, соціальні та/або культурні інтереси, які з нею пов'язані,

інтерпретувати й створювати повідомлення, обирати найбільш відповідні для комунікації медіа, а також дає змогу людям здійснювати своє право на свободу самовираження й інформацію, що не лише сприяє особистому розвитку, але й збільшує соціальну участь та інтерактивність.

У нашому дослідженні під медіакомпетентністю будемо розуміти інтегративну якість особистості, яка виявляється в її готовності до вибору, використання, критичного аналізу, оцінювання, створення й передавання медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі з урахуванням особливостей гібридної війни.

Узагальнюючи характеристики інформаційно-когнітивного компонента соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, визначимо його основні елементи:

- наявність ґрунтовних соціально-психологічних знань, розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності;
- уміння ефективно й систематично аналізувати різні джерела інформації, пов'язані з гібридною війною та професійними завданнями;
- знання основних понять і термінології, пов'язаних з професійною діяльністю та гібридною війною;
- володіння глибокими знаннями про правила й процедури виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни;
- прагнення до постійного оновлення й актуалізації своїх знань, використовуючи потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти, інформаційних ресурсів для самоосвіти.

3. Індивідуально-психологічний компонент соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни розглядаємо як їх здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації

до непередбачуваних ситуацій.

На думку О. Караман, В. Курила, С. Савченка, Я. Юрків та ін., основними характеристиками індивідуально-особистісного компонента професійної готовності майбутнього фахівця соціально сфери є набір його індивідуальних психофізіологічних (обумовлених природою) та психологічних (сформованих) якостей, що дозволяють успішно вирішувати професійні завдання, а саме: здатність до рефлексії, управління вольовою та емоційною сферами, технологіями подолання професійної деструкції, гнучкість і критичність мислення, психологічна стійкість, а також розвиненість особистості у всіх її сферах (ціннісно-мотиваційній, когнітивній, емоційно-вольовій, міжособистісній, творчій) тощо [52; 72;149].

Особливої значущості індивідуально-психологічні якості особистості набувають під час виконання військовослужбовцями завдань за призначенням в умовах активних бойових дій, на першій лінії фронту, коли загроза власному життю і здоров'ю особового й командного складу набуває критичного стану. Здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах, володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій, виконувати бойове завдання в умовах прямої загрози загибелі – це ті якості українського воїна, які вже десять років поспіль дозволяють Україні не втратити незалежність.

Отже, основними характеристиками індивідуально-психологічного компонента соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни вважаємо:

- здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах;
- здатність до рефлексії та самоаналізу своїх дій і рішень в умовах гібридної війни;
- здатність до адаптації та гнучкої зміни своїх стратегій і тактик залежно від мінливої обстановки воєнних дій;

– здатність виявляти ініціативу у вирішенні складних завдань і спроможність до самоорганізації в умовах гібридної війни.

4. Поведінковий компонент соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни трактуємо як здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням.

Цей компонент нерозривно пов'язаний з усіма попередніми, оскільки цінності, знання, індивідуально-психологічні якості виявляються безпосередньо в поведінці й діяльності.

До прикладу, у дисертації Я. Юрків цей компонент має назву «операційно-практичного», що включає перелік професійно важливих умінь і характеризує готовність до виконання професійних завдань. Він інтегрує способи і прийоми професійної діяльності та взаємодії, здатність до виконання професійних завдань. До змістових елементів операційно-практичного компонента дослідниця включає професійні та операційні вміння й навички, пов'язані з виконанням завдань, які постійно можна вдосконалювати у процесі освіти, самоосвіти, професійної діяльності [149, с. 249].

В основі поведінкового компонента лежить соціальна активність особистості, спрямована на задоволення соціальних потреб суспільства й нації через здійснення завдань, пов'язаних з обороною й захистом країни. У цьому полягає його соціальний зміст.

А тому поведінковий компонент соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни пов'язуємо з такими характеристиками:

– здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі

соціально-психологічного досвіду, аналізу й оцінки ситуації, володіння навичками прийняття обґрунтованих рішень і діяльності в умовах обмеженого часу;

- здатність здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням;

- соціальна спрямованість на служіння нації, що полягає в усвідомленні військовослужбовцями своєї ролі та внеску в захист національних інтересів і безпеки країни й суспільства;

- готовність захищати й забезпечувати безпеку цивільного населення шляхом виконання завдань гуманітарної допомоги, надання підтримки в разі надзвичайних ситуацій і природних катастроф;

- здатність до співпраці з різними соціальними, правоохоронними, міжнародними, волонтерськими інститутами та організаціями для забезпечення безпеки й захисту особового складу й населення;

- готовність до участі в миротворчих операціях з метою підтримання миру й стабільності у світі, урегулювання конфліктів, забезпечення безпеки й допомоги у відновленні мирного процесу;

- здатність до соціальної відповідальності, що полягає в дотриманні законів і норм, намаганні бути взірцем для суспільства й молодого покоління.

Отже, враховуючи мету цього підрозділу дослідження, було встановлено, що соціально-психологічна готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – це психологічний стан і результат професійної підготовки, який полягає у здатності ефективно виконувати професійні завдання на основі володіння системою соціально-психологічних цінностей, знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних якостей з дотримання етичних стандартів військової діяльності.

Структуру соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни складають чотири компоненти:

1) *аксіологічний компонент* – сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом;

2) *інформаційно-когнітивний компонент* – ґрунтовні соціально-психологічні знання; розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії;

3) *індивідуально-психологічний компонент* – здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій;

4) *поведінковий компонент* – здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням.

Основними змістовими характеристиками *аксіологічного* компонента є володіння цінностями, пов'язаними з вірністю принципам свободи, справедливості й захисту миру; здатність виявляти високий ступінь патріотизму, непримиренності з ворогом, готовності захищати інтереси своєї країни в умовах гібридної війни, бажання максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом; наявність міцної мотивації до виконання службових обов'язків і досягнення поставлених цілей в умовах гібридної війни; наявність почуття відповідальності перед своєю країною, народом і особовим складом; здатність ухвалювати важкі рішення в інтересах їх захисту; здатність виявляти ініціативу й самодисципліну

у виконанні завдань, пов'язаних з гібридною війною, готовність брати на себе лідерські ролі в колективі; до характеристик *інформаційно-когнітивного* компонента відносимо наявність ґрунтовних соціально-психологічних знань, розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності; уміння ефективно й систематично аналізувати різні джерела інформації, пов'язані з гібридною війною та професійними завданнями; знання основних понять і термінології, пов'язаних з професійною діяльністю та гібридною війною; володіння глибокими знаннями про правила і процедури виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни; прагнення до постійного оновлення й актуалізації своїх знань, використовуючи потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти, інформаційних ресурсів для самоосвіти; для *індивідуально-психологічного* компонента відзначимо здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; здатність до рефлексії та самоаналізу своїх дій і рішень в умовах гібридної війни; здатність до адаптації та гнучкої зміни своїх стратегій і тактик залежно від мінливої обстановки воєнних дій; здатність виявляти ініціативу у розв'язанні складних завдань і спроможність до самоорганізації в умовах гібридної війни; *поведінковому* компоненту властиві здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізу й оцінки ситуації, володіння навичками прийняття обґрунтованих рішень і діяльності в умовах обмеженого часу, здатність здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням; соціальна спрямованість на служіння нації, що полягає в усвідомленні військовослужбовцями своєї ролі та внеску в захист національних інтересів і безпеки країни й суспільства; готовність захищати й забезпечувати безпеку цивільного населення шляхом виконання завдань гуманітарної допомоги, надання підтримки в разі надзвичайних ситуацій і природних катастроф; здатність до співпраці з різними соціальними, правоохоронними, міжнародними, волонтерськими інститутами й організаціями для

забезпечення безпеки й захисту особового складу й населення; готовність до участі в миротворчих операціях з метою підтримання миру і стабільності у світі, урегулювання конфліктів, забезпечення безпеки й допомоги у відновленні мирного процесу; здатність до соціальної відповідальності, що полягає в дотриманні законів і норм, намаганні бути взірцем для суспільства й молодого покоління.

Теоретичний матеріал щодо сутності й структури соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, наведений у цьому підрозділі, є необхідним і достатнім для розробки педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, визначення критеріальної бази дослідження для експериментальної перевірки їх ефективності. Цьому буде присвячено другий розділ роботи.

Висновки до розділу 1

Перший розділ дисертаційної роботи присвячено розкриттю теоретичних засад проблеми формування соціально-психологічної готовності військово-службовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни шляхом аналізу стану її розробленості в сучасному науковому дискурсі, узагальнення зарубіжного досвіду та визначення сутності й структури базового поняття дослідження – соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.

1. Аналіз стану розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в сучасному науковому дискурсі представлено в двох аспектах. По-перше, узагальнено сучасні наукові погляди на сутність і особливості гібридної війни як

новітнього суспільно-політичного явища; по-друге, з'ясовано стан розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України в науковому просторі.

У процесі науково-теоретичного аналізу порушеної проблеми з'ясовано, що війна в класичному розумінні науковцями різних поколінь тлумачиться як соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби. Проте в сучасному науковому дискурсі наприкінці ХХ – початку ХХІ століття з'явився новий термін «гібридна війна» на позначення специфічного виду протистоянь держав на глобальному рівні, що є складною комбінацією використання збройних, інформаційних, партизанських, терористичних та інших засобів для досягнення політичних цілей.

Установлено, що гібридна війна – це форма конфлікту, у якій комбінуються різні методи й підходи, включно з військовими, політичними, інформаційними, економічними та кібернетичними, з метою досягнення стратегічних цілей. Вона характеризується використанням не лише традиційних військових засобів, а й нестандартних, включно з інформаційними операціями, провокаціями, дезінформацією, кібератаками та підривними діями.

Визначено особливості гібридної війни порівняно з традиційною, які полягають у тому, що вона ґрунтується не стільки на застосуванні сили, скільки на використанні інформації, яка стає засобом втягування в антагонізм усього населення країни й охоплення всіх ділянок інформаційного простору (інтернет, кіберпростір, друковані й електронні ЗМІ тощо); поширюється на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну; уражає масову й індивідуальну свідомість частини населення;

трансформує ціннісні орієнтації, установки, мотиви, потреби, поведінку й діяльність особистості.

Однією з суттєвих рис гібридних війн є нехтування всіма нормами права, моралі та етики, використання брудних соціальних та інформаційних технологій, що включають поширення чуток, брехню, наклеп, спотворення фактів, фальсифікацію історії тощо. Метою гібридної війни є дестабілізація, роздроблення й ослаблення супротивника, створення хаосу, маніпуляція громадською думкою для досягнення своїх політичних, економічних і військових цілей; її провідною рисою – відсутність «правил гри», закріплених у міжнародних нормативних документах (Гаазька Конвенція про закони і звичаї сухопутних воєн 1899 року, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року, Статут ООН та ін.); мішенню – ментальність і система державно-суспільної організації супротивника.

Визначено основні групи інструментів (методів, технологій) ведення гібридних війн: інформаційні, пропагандистські, психологічні; кібернетичні; економічні (прямого й непрямого впливу); політико-дипломатичні; терористичні, екстремістські, кримінальні; військові, які комплексно використовуються ворогом для отримання найбільшого ефекту.

Зроблено висновок про те, що в умовах гібридної війни РФ проти України, починаючи з 2014 року, особливої актуальності набуває використання нових підходів, удосконалення змісту й технологій професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України; постає необхідність формування в них соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, що є малодослідженою проблемою на теоретичному, методичному та практичному рівнях, а тому потребує розв'язання.

2. Узагальнюючи зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, було здійснено аналіз національних законодавчих баз у галузі безпеки й оборони, нормативних

документів оборонних міністерств і відомств країн-учасниць Північноатлантичного альянсу (НАТО) (США, Великої Британії, Німеччини, Норвегії, Франції), а також наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних учених, що досліджують питання організації професійної підготовки військовослужбовців країн НАТО, зокрема формування їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням.

Установлено, що питання соціально-психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил країн НАТО є ключовими в загальній системі професійної підготовки військовослужбовців; вони ґрунтуються на міждисциплінарних освітніх програмах на межі галузей знань з воєнної педагогіки, психології, соціології; є різноманітними за змістом, технологіями, практиками, спрямованими на зміцнення психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, зокрема такими: тренування в умовах стресу й екстремальних ситуацій, командно-штабні ігри, психологічне консультування й підтримка, міжкультурна підготовка тощо. Вони дозволяють військовослужбовцям розвинути необхідні навички, здібності й ментальний стан для виконання функційних обов'язків в умовах військової служби.

Проте проаналізовані освітні програми не можуть задовольнити повною мірою наших дослідницьких інтересів, оскільки, по-перше, в них недостатньо представлений соціальний аспект досліджуваного явища (перевага надається формуванню психологічного складника), а по-друге, у них майже не враховуються особливості сучасної гібридної війни через відсутність досвіду ведення таких війн, руйнівні наслідки яких за масштабами мають глобальний характер. Саме тому розробка теоретичних, методичних і практичних засад формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців збройних сил до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни РФ проти України набуває глобального значення.

3. На основі міждисциплінарного аналізу наукової літератури з соціальної роботи / соціальної педагогіки, педагогіки, психології, соціології, воєнної науки, національної безпеки визначено сутність і структуру базового поняття дослідження – соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.

Установлено, що соціально-психологічна готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – це психологічний стан і результат професійної підготовки, що полягає у здатності ефективно виконувати професійні завдання на основі володіння системою соціально-психологічних цінностей, знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних якостей з дотримання етичних стандартів військової діяльності.

Структуру соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни представлено в нерозривній єдності чотирьох компонентів: *аксіологічного*, що є сукупністю цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, які ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом; *інформаційно-когнітивного*, що включає ґрунтовні соціально-психологічні знання; розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії; *індивідуально-психологічного*, який полягає у здатності керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володінні навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій; *поведінкового* як здатності чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати

ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням.

Обґрунтування в першому розділі дисертаційної роботи теоретичних засад проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни стало основою для розробки й експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в процесі професійної підготовки, чому присвячено другий розділ дослідження.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

2.1. Критерії, показники та діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням

Другий розділ дисертаційної роботи присвячено науковому обґрунтуванню предмета дослідження – педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, що передбачає їх розробку, теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку ефективності на підставі використання теоретичних висновків першого розділу. Отже, метою другого розділу є опис процесу й результатів експериментальної діяльності з розробки й упровадження педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Відповідно до методології дослідження в галузі соціальної роботи будь-який експеримент включає три етапи: констатувальний (діагностика й визначення початкового рівня сформованості досліджуваного явища), формувальний (формування досліджуваного явища у спеціально створених умовах), контрольний (контрольна діагностика й визначення ефективності експерименту) [65].

У нашому дослідженні ми будемо використовувати соціально-педагогічний експеримент – метод дослідження, який застосовується в галузі соціальної роботи для вивчення й оцінювання ефективності педагогічних

умов, програм, методик, впливів та ін. на соціальні явища і процеси. Він передбачає проведення спеціально організованих педагогічних заходів з метою перевірки гіпотез, виявлення закономірностей і визначення впливу різних чинників на соціальний розвиток, навчання й виховання людей. Соціально-педагогічний експеримент дає змогу отримати об'єктивні відомості про результати педагогічного впливу, виявити причиново-наслідкові зв'язки, проаналізувати й інтерпретувати отримані відомості. Він ґрунтується на ретельному плануванні, організації та контролі педагогічного процесу з використанням спеціальних методів та інструментів [59].

Соціально-педагогічний експеримент і педагогічний експеримент мають багато спільного, адже обидва спрямовані на дослідження й оцінку педагогічних чинників, умов, методів, програм тощо. Однак відзначимо деякі відмінності між ними:

1. Об'єкт дослідження: педагогічний експеримент фокусується на вивченні процесу навчання й виховання у вузькому розумінні, тоді як соціально-педагогічний експеримент поширює сферу інтересів на соціальні аспекти і впливи.

2. Мета дослідження: педагогічний експеримент прагне вивчити ефективність конкретних педагогічних умов, підходів і методик в освітньому процесі, у той час як соціально-педагогічний експеримент орієнтований на вивчення педагогічного впливу на соціальні процеси, розвиток соціальних навичок, взаємодію та соціалізацію учасників.

3. Методи та інструменти: обидва типи експерименту можуть використовувати схожі методи збору відомостей (спостереження, опитування, тестування тощо). Однак соціально-педагогічний експеримент часто також включає методи дослідження, специфічні для соціальних наук, наприклад соціометрія, аналіз соціальних мереж, інтерв'ю з учасниками тощо.

4. Широкий контекст: соціально-педагогічний експеримент ураховує соціальні, культурні й контекстуальні чинники, які можуть впливати на освітні

процеси та їх результати. Він приділяє більше уваги соціальному середовищу, взаємодії між учасниками та впливу соціальних чинників на навчання й розвиток.

Соціально-педагогічний експеримент у нашому дослідженні складається з чотирьох етапів:

- підготовчий;
- констатувальний;
- формувальний;
- контрольний.

Завдання підготовчого етапу соціально-педагогічного експерименту полягали в його плануванні, розробці критеріїв і визначення показників рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, відборі учасників експериментального дослідження та їх розподілу до експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ), визначенні методології його проведення.

На констатувальному етапі експерименту нами проводилась діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за допомогою розроблених методів.

Завдання формувального етапу соціально-педагогічного експерименту полягали у впровадженні розроблених нами педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни у практику професійної підготовки військовослужбовців.

На контрольному етапі експерименту було проведено повторну діагностику рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни з метою визначення ефективності

педагогічних умов, проаналізовано отримані результати та сформульовано висновки.

Соціально-педагогічний експеримент проводився в період з 2020 р. до 2024 р. Він охоплював 326 військовослужбовців Збройних Сил України, із яких 165 осіб увійшли до ЕГ та 161 – до КГ. До ЕГ увійшли військовослужбовці Збройних Сил України, які здобували освіту в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія») та Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»); до КГ – здобувачі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка») та Бердянського державного педагогічного університету (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація»).

На підставі визначених і обґрунтованих нами в підрозділі 1.3. структурних компонентів соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни (аксіологічний, інформаційно-когнітивний, індивідуально-психологічний, поведінковий) нами було визначено три **критерії** оцінювання рівнів сформованості цієї готовності:

1) *мотиваційно-ціннісний критерій*, який оцінює ступінь розвиненості цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом;

2) *інформаційно-пізнавальний критерій*, що визначає рівень соціально-психологічних знань; розуміння соціально-психологічних аспектів

професійної діяльності, здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії;

3) *рефлексивно-діяльнісний критерій*, який оцінює рівень володіння навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій, здатності керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; уміння чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням у процесі професійної діяльності. Отже, першому компоненту готовності відповідає перший критерій, другому компоненту – другий, третьому й четвертому – третій.

Набір критеріїв дає змогу оцінити різні аспекти соціально-психологічної готовності військовослужбовців, щоб потім спрогнозувати зміст і технології їх професійної підготовки.

Крім критеріїв, критеріальна база дослідження вимагає від дослідника визначення **показників і рівнів** сформованості досліджуваного явища. У нашому дослідженні їх три – високий, середній, низький.

Відповідно до характеристики структурних компонентів соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни (підрозділ 1.3) нами було визначено показники сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням за трьома критеріями й трьома рівнями.

Показниками *високого рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за **мотиваційно-ціннісним критерієм** є такі:

- військовослужбовець виявляє високий ступінь патріотизму й готовності захищати інтереси своєї країни в умовах гібридної війни;
- військовослужбовець володіє цінностями, пов'язаними з вірністю принципам свободи, справедливості й захисту миру;
- військовослужбовець демонструє міцну мотивацію до виконання службових обов'язків і досягнення поставлених цілей в умовах гібридної війни;
- військовослужбовець має сильне почуття відповідальності перед своєю країною, народом і колективом, готовий ухвалювати важкі рішення та ризикувати в інтересах їхнього захисту;
- військовослужбовець виявляє ініціативу й самодисципліну у виконанні завдань, пов'язаних з гібридною війною, і готовий брати на себе лідерські ролі в колективі.

Показниками *середнього рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм є такі:

- військовослужбовець виявляє певний рівень патріотизму й усвідомлює важливість своєї ролі в захисті країни в умовах гібридної війни;
- військовослужбовець має загальні цінності, пов'язані із захистом свободи й безпеки, але може відчувати деякі коливання в їхньому вияві;
- військовослужбовець має середню мотивацію до виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни та виявляє помірний інтерес до досягнення успіху;
- військовослужбовець усвідомлює свою відповідальність, але може потребувати підтримки й мотивації для прийняття складних рішень і подолання труднощів;

– військовослужбовець виявляє середню ініціативу та самодисципліну у виконанні завдань, пов'язаних з гібридною війною, але може потребувати керівництва й регулярної підтримки.

Показниками *низького рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм є такі:

– військовослужбовець виявляє недостатній рівень патріотизму й неповною мірою усвідомлює важливість своєї ролі в захисті країни в умовах гібридної війни;

– військовослужбовець не має чітко усвідомлених цінностей, пов'язаних із захистом свободи та безпеки, і може відчувати байдужість або недостатню мотивацію;

– військовослужбовець не повністю усвідомлює свою відповідальність і може виявляти невпевненість і нездатність до прийняття складних рішень;

– військовослужбовець виявляє низьку ініціативу й самодисципліну, часто потребує керівництва й постійного контролю для виконання завдань, пов'язаних з гібридною війною;

– військовослужбовець виявляє слабку зацікавленість і не виявляє готовності до самоосвіти й розвитку в контексті гібридної війни.

Показниками *високого рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за **інформаційно-пізнавальним критерієм** є такі:

– військовослужбовець уміє ефективно й систематично аналізувати різні джерела інформації, пов'язані з соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною;

– військовослужбовець знає основні поняття й термінологію, пов'язану з соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною, здатний застосовувати їх у практичній діяльності;

– військовослужбовець володіє глибокими знаннями про правила й процедури виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни;

– військовослужбовець активно оновлює та актуалізує свої знання, беручи участь у навчальних заходах і використовуючи інформаційні ресурси для самоосвіти.

Показниками *середнього рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм є такі:

– військовослужбовець демонструє базові навички щодо аналізу різних джерел інформації, пов'язаних із соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною;

– військовослужбовець має достатні знання про поняття й термінологію, пов'язану з соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною, здатний застосовувати їх у повсякденній діяльності;

– військовослужбовець знайомий з основними правилами й процедурами виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни та прагне їх дотримуватися;

– військовослужбовець виявляє інтерес до додаткової інформації про гібридну війну й активно опановує нові знання, пов'язані з професійною діяльністю.

Показниками *низького рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм є такі:

– військовослужбовець виявляє недостатні навички аналізу різних джерел інформації, пов'язаних із соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною;

– військовослужбовець має недостатні знання про поняття й термінологію, пов'язану з соціально-психологічними аспектами професійної діяльності та гібридною війною, і не використовує їх у повсякденній діяльності;

– військовослужбовець не ознайомлений з основними правилами й процедурами виконання службових обов'язків в умовах гібридної війни й не виявляє інтересу до їх опанування;

– військовослужбовець не виявляє бажання або активності в отриманні додаткової інформації про гібридну війну й не прагне опанування нових знань, пов'язаних з професійною діяльністю.

Показниками *високого рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за **рефлексивно-діяльнісним критерієм** є такі:

– військовослужбовець здатний до рефлексії й самоаналізу своїх дій і рішень в умовах гібридної війни;

– військовослужбовець здатний до адаптації та гнучкої зміни своїх стратегій і тактик залежно від мінливої обстановки воєнних дій;

– військовослужбовець володіє навичками критичного мислення і здатністю аналізувати інформацію з різних джерел для прийняття обґрунтованих рішень;

– військовослужбовець виявляє ініціативу у вирішенні складних завдань і здатний до самоорганізації в умовах гібридної війни;

– військовослужбовець готовий і здатний працювати в команді, ефективно взаємодіючи з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням для досягнення спільних цілей.

Показниками *середнього рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм є такі:

- військовослужбовець виявляє певну здатність до рефлексії, але може потребувати додаткової підтримки й керівництва для аналізу своїх дій і прийняття обґрунтованих рішень;
- військовослужбовець може адаптуватися до певних змін в умовах військових дій, але зазнає труднощів у прийнятті нових стратегій і тактик;
- військовослужбовець виявляє певний рівень критичного мислення, але може потребувати додаткового розвитку й підтримки для аналізу інформації та прийняття рішень;
- військовослужбовець виявляє обмежену ініціативу й може потребувати керівництва та підтримки для вирішення складних завдань в умовах гібридної війни;
- військовослужбовець здатен працювати в команді, але може потребувати подальшого розвитку навичок співпраці та взаємодії.

Показниками *низького рівня* сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм є такі:

- військовослужбовець виявляє обмежену здатність до рефлексії та самоаналізу своїх дій і рішень;
- військовослужбовець відчуває труднощі в адаптації до мінливої обстановки й може чинити опір новим стратегіям і тактикам;
- військовослужбовець обмежено використовує критичне мислення й може бути схильний до поверхневого аналізу інформації;
- військовослужбовець виявляє слабку ініціативу й самоорганізацію у розв'язанні завдань, пов'язаних з гібридною війною;

– військовослужбовець зазнає труднощів у роботі в команді та взаємодії з іншими, що може перешкоджати досягненню спільних цілей.

Узагальнені показники сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за сукупністю критеріїв відповідно до означених рівнів представлено в Додатку Б.

Діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за кожним окремим критерієм і загалом здійснювалася на **констатувальному етапі** експерименту на основі використання комплексу **діагностичних методів**. Не зважаючи на існування великого банку стандартизованих тестів і методик, розроблених і перевірених на практиці вітчизняними й зарубіжними дослідниками, для визначення рівня сформованості різних якостей і властивостей особистості та різних аспектів досліджуваних процесів і явищ дійсності, дібрати діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної виявилось проблемою, ураховуючи специфічність суб'єктів експериментальної роботи – військовослужбовців Збройних Сил України, їх професійної діяльності – виконання бойових завдань за призначенням і нестандартних умов професійної діяльності – гібридної війни, що поєднує військову та інформаційну агресію.

Саме тому на основі розроблених і схарактеризованих нами структурних компонентів соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, відповідної критеріальної бази дослідження (критерії, показники, рівні сформованості) було розроблено комплекс діагностичного інструментарію (анкети й тести) для визначення рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил

України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, а саме:

1. Анкета для вивчення рівня патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України (додаток В);

2. Анкета для вивчення рівня сформованості медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни (додаток Г);

3. Анкета для вивчення рівня соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України (додаток Д);

4. Тест на виявлення рівнів сформованості патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни (додаток Е);

5. Тест на виявлення рівнів сформованості медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни (додаток Ж);

6. Тест на виявлення рівнів сформованості соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни (додаток К).

Також у дослідженні було використано інші **методи діагностики**: індивідуальні й колективні бесіди, спостереження, узагальнення, аналіз результатів професійної діяльності тощо.

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за відповідними критеріями та за їх сукупністю представлено в таблицях і на рисунках нижче.

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної за **мотиваційно-ціннісним критерієм** на констатувальному етапі експерименту представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	<i>%</i>	<i>осіб</i>	<i>%</i>
Високий	74	44,85	70	43,48
Середній	46	27,88	51	31,68
Низький	45	27,27	40	24,84

Як бачимо, понад 70% учасників нашого соціально-педагогічного експерименту продемонстрували високий та середній рівень сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за цим критерієм на початку дослідження. Утім біля чверті військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у нашому експерименті, залишалися на низькому рівні сформованості досліджуваного явища за мотиваційно-ціннісним критерієм в обох групах.

Доволі високий ступінь патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України, їхнє володіння чіткими цінностями, пов'язаними з вірністю принципам свободи, справедливості й захисту миру, демонстрація ними міцної мотивації до виконання службових обов'язків і наявність почуття відповідальності перед своєю країною, народом і колективом ми пояснюємо тим, що, багато років перебуваючи в стані гібридної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти України у 2014 році, наслідками якої стала тимчасова окупація деяких територій України, для багатьох українців необхідність захищати свою країну та її суверенітет стала очевидною, що, безумовно, сприяло формуванню високого рівня патріотизму й мотивації до служби в лавах Збройних Сил України. Не можна також забувати й про те,

що Україна має багату й складну історію, пов'язану з боротьбою за свою незалежність і свободу; ці історичні події та культурні цінності на рівні національного менталітету формують основу для патріотичних переконань і почуттів сучасних захисників Вітчизни.

Таблиця 2.2

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	%	<i>осіб</i>	%
Високий	22	13,33	26	16,15
Середній	53	32,12	53	32,92
Низький	90	54,55	82	50,93

Як бачимо з табл. 2.2., переважна кількість учасників нашого соціально-педагогічного експерименту в обох групах перебувала на низькому рівні сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм на констатувальному етапі експерименту. Лише кожен сьомий з представників ЕГ та КГ спромігся продемонструвати високий рівень за цим критерієм.

Таблиця 2.3

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	%	<i>осіб</i>	%
Високий	44	26,67	42	26,09
Середній	51	30,91	53	32,92
Низький	70	42,42	66	40,99

Як бачимо з табл. 2.3., розподіл учасників обох груп нашого соціально-педагогічного експерименту на констатувальному етапі за рівнями сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм є приблизно однаковим. Утім лише чверть учасників експерименту перебували на високому рівні за цим критерієм на початку експерименту, тим часом як понад 40% військовослужбовців Збройних сил України, які брали участь в експерименті, перебували на низькому рівні.

Підсумкові результати оцінки загального рівня соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному етапі нашого соціально-педагогічного експерименту представлено в табл. 2.4 та на рис. 2.1., які розраховувались за формулою $\frac{K_1 + K_2 + K_3}{3}$,

де K_1 – результати діагностики за інформаційно-пізнавальним критерієм,

K_2 – результати діагностики за мотиваційно-ціннісним критерієм,

K_3 – результати діагностики за рефлексивно-діяльнісним критерієм.

Таблиця 2.4

Результати оцінки загального рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	<i>%</i>	<i>осіб</i>	<i>%</i>
Високий	47	28,48	46	28,57
Середній	50	30,30	52	32,30
Низький	68	41,21	63	39,13

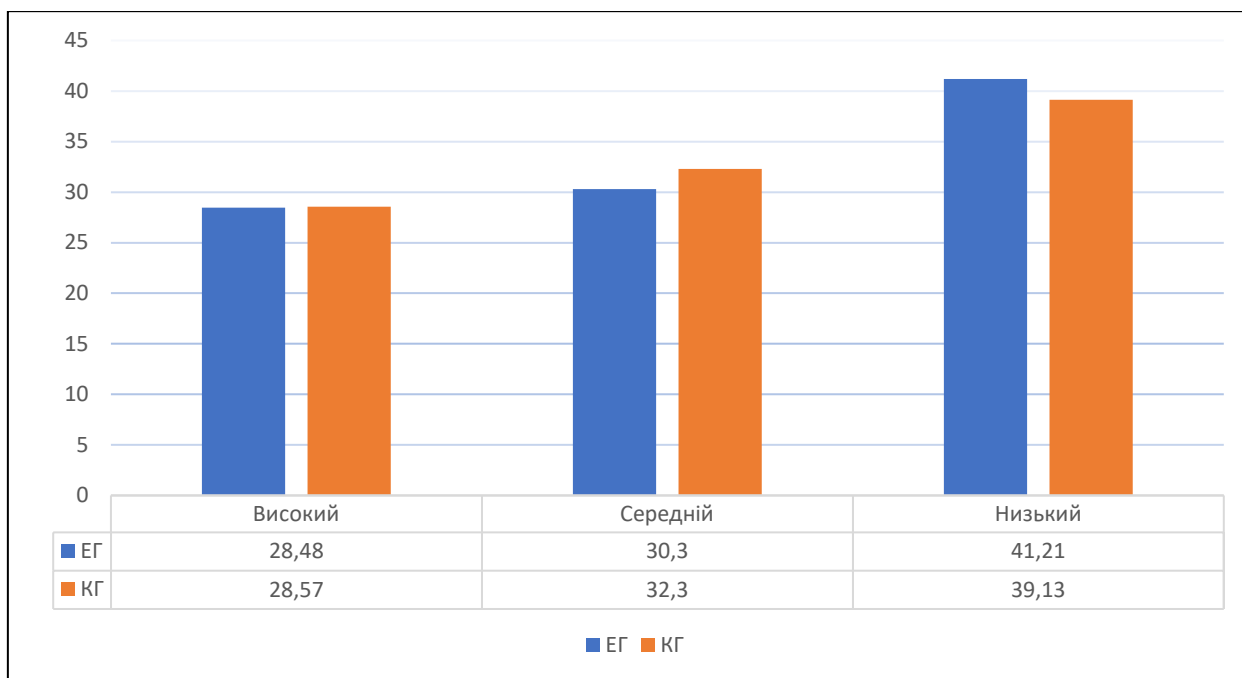

Рис. 2.1. Розподіл учасників соціально-педагогічного експерименту за рівнями сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному етапі експерименту

З табл. 2.4. та рис. 2.1. бачимо, що близько 40% учасників соціально-педагогічного експерименту в EG та KG перебували на низькому рівні сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному етапі експерименту. Менш ніж третина респондентів продемонструвала середній рівень в обох групах. У той самий час лише 28% учасників експерименту в EG та KG змогли продемонструвати високий рівень сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на цьому етапі експерименту.

Статистичну вірогідність отриманих результатів нами було перевірено за допомогою критерію Пірсона χ^2 . Було визначено, що в разі, якщо отримане значення χ^2 буде меншим за критичне значення, то розбіжності між розподілами будуть уважатися статистично недостовірними (гіпотеза H_0). Якщо ж отримане значення χ^2 буде дорівнювати критичному або

перевищувати його, то розбіжності між розподілами будуть уважатися статистично достовірними (гіпотеза H_1).

Спочатку за допомогою автоматичного розрахунку критерію Пірсона ми отримали значення χ^2 для визначення статистичної вірогідності результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту.

Було виконано такі кроки:

- 1) проведено розрахунки теоретичної частоти (f_T);
- 2) підрахована різниця між емпіричною й теоретичною частотою за кожним рівнем;
- 3) визначено число ступенів свободи, внесено поправку на „безперервність” (якщо $v=1$);
- 4) отримані різниці зведені у квадрат;
- 5) отримані квадрати різниць розділені на теоретичну частоту (остання колонка);
- 6) отримана сума є $\chi^2_{\text{емп.}}$.

Таблиця 2.5

Статистична вірогідність результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту

№	Емпір. частота	Теор. частота	$(f_{\text{э}} - f_T)$	$(f_{\text{э}} - f_T)^2$	$(f_{\text{э}} - f_T)^2/f_T$
Високий рівень ЕГ	28.48	33.33	-4.85	23.52	0.706

Високий рівень КГ	28.57	33.33	-4.76	22.66	0.68
Середній рівень ЕГ	30.30	33.33	-3.03	9.18	0.275
Середній рівень КГ	32.30	33.33	-1.03	1.06	0.032
Низький рівень ЕГ	41.21	33.33	7.88	62.09	1.863
Низький рівень КГ	39.13	33.33	5.8	33.64	1.009
Суми	199.99	199.98	-	-	4.565

Результат: $\chi^2_{\text{емп}} = 4.565$

Критичне значення χ^2 при $v=5$

v	p	
	0.05	0.01
5	11.07	15.086

Отримане значення $\chi^2_{\text{емп}}$ – менше критичного значення, а отже, розбіжності між розподілами статистично не є вірогідними (гіпотеза H_0).

Це означає, що на констатувальному етапі експерименту результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ не мали статистично вірогідних розбіжностей.

Проте результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни

на констатувальному етапі соціально-педагогічного експерименту засвідчили, що досліджуване явище потребує суттєвого покращення. З цієї метою нами було розроблено й упроваджено педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в практику професійної підготовки військовослужбовців. Опис процесу розробки й упровадження педагогічних умов представлено в наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

2.2. Розробка й упровадження педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військово-службовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни

Теоретичне обґрунтування сутності й структури базового поняття дослідження – соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни (підрозділ 1.3.), результати констатувального етапу експерименту щодо переважно низького й середнього рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни визначили необхідність створення спеціальних педагогічних умов у закладах вищої освіти, у яких здобувають вищу освіту військовослужбовці-учасники бойових дій, з метою підвищення рівня цієї готовності.

Відповідно до розробленої **структури** соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, що складається з чотирьох компонентів (*аксіологічний* – сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом; *інформаційно-когнітивний* –

грунтовні соціально-психологічні знання; розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії; *індивідуально-психологічний* – здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій; *поведінковий* – здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням); трьох відповідних **критеріїв** визначення рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни (*мотиваційно-ціннісний*, який оцінює ступінь розвиненості цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом; *інформаційно-пізнавальний*, що визначає рівень соціально-психологічних знань, розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії; *рефлексивно-діяльнісний*, який оцінює рівень володіння навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій, здатності керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; уміння чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення та діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням у процесі професійної діяльності) нами

було розроблено педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни:

- формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом;

- спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад Збройних Сил України і населення під час виконання завдань за призначенням;

- соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Теоретичне обґрунтування й упровадження визначених вище педагогічних умов стало *метою* цього підрозділу дослідження.

Відповідно до сучасних наукових досліджень у галузях педагогіки, соціальної педагогіки, соціальної роботи, зокрема відомого українського дослідника методології наукових досліджень Є. Хрикова, **педагогічні умови** – це обставини, які обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності, які створюються суб'єктом педагогічної діяльності з метою підвищення ефективності педагогічного процесу [140].

Отже, з метою підвищення ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота для підвищення рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців

Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни нами було розроблено й упроваджено сформульовані вище педагогічні умови. Цьому передувало їх ретельне обґрунтування.

Перша педагогічна умова передбачає *формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом.*

Саме патріотизм ми ставимо на вищій щабель цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб військовослужбовця, який є провідним у професійній діяльності військовослужбовця Збройних Сил України при виконанні завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом.

На думку вчених, патріотизм базується на духовно-ідеологічних цінностях і є системно-комплексною якістю особистості, що забезпечує її готовність до патріотичних соціальних дій в інтересах суспільства [24].

Патріотизм як поняття відображає найтісніший взаємозв'язок особистості, суспільства й держави. Щоб глибше й повніше з'ясувати й зрозуміти сутність та особливості патріотичного виховання в умовах гібридної війни, необхідно виокремити структурні елементи та розкрити основні риси патріотизму військовослужбовців, розглянути різні сторони його вияву.

Як уже зазначалося в підрозділі 1.3, більшість українських авторів (О. Автушенко [2], В. Баранівський [9], С. Белай, Б. Бородін і В. Васищев [14], О. Пашкова та Ю. Каменюк [104], С. Савченко й В. Курило [121], Л. Сидоренко [124], Д. Тасевська й А. Землянський [132], І. Фурман і В. Резнік [139], J. Greene [171], О. Skriabin, О. Kurakin, D. Slinko, A. Rybalkin, & A. Sharar [221] та ін.) вважають, що патріотизм виявляється на трьох рівнях – емоційному, раціональному й діяльнісному.

Перший рівень вияву патріотизму, емоційний, – глибокі почуття любові до Батьківщини, національних традицій, національної гордості, тобто патріотичні почуття. Вони є складовою частиною суспільної свідомості, у якій

знаходить специфічне відображення суспільне буття, виражається ставлення до Вітчизни. Зароджуючись як почуття прихильності до рідних місць, любові до Батьківщини, близьких людей, як свідомість нерозривного зв'язку з найближчим соціальним і культурним середовищем, патріотизм виростає потім у національну гордість. Однією з особливостей патріотизму є значна роль емоційного чинника в його формуванні та розвитку.

З моменту виникнення й до їх усвідомлення, чіткої соціальної спрямованості патріотичні почуття набувають ідеологічної форми, тобто виявляється другий рівень патріотизму – раціональний: ідеї служіння Вітчизні, розуміння патріотичного обов'язку, честі, гідності.

Під військовим обов'язком розуміють бездоганне виконання вимог військової присяги і військових статутів, беззаперечне виконання наказів у бойовій обстановці та в мирний час, готовність віддати життя для захисту Батьківщини й для порятунку свого командира, товаришів. Висока значущість військового обов'язку продиктована причинами зовнішнього порядку – необхідністю захисту національних інтересів на світовій арені, де роль військової сили ще є вагомим аргументом у вирішенні багатьох питань. Від повноти виконання кожним військовослужбовцем свого військового обов'язку залежить забезпечення сприятливої зовнішньої обстановки, такої необхідної для України. Особливість військового обов'язку полягає в його юридичному закріпленні у військовій присязі й статутах, що мають силу закону.

Такі поняття, як гідність і честь здавна привертали до себе увагу багатьох учених. Зазвичай, говорячи про них, на перше місце ставлять честь, чому є історичне пояснення: категорія «честь» більш давня, ніж категорія «гідність». Крім того, у повсякденній свідомості гідність людини нерідко ототожнюється з честю. Однак гідність, яка в багатьох своїх виявах справді тісно пов'язана з честю, є більш фундаментальним і широким явищем, ніж честь. Конкретизуючи лексичне тлумачення слів «честь» і «гідність»,

застосовуючи ці поняття до військовослужбовців, можна зауважити: військова честь – це внутрішні моральні якості, гідність військовослужбовця (військового колективу), що характеризують поведінку, ставлення до колективу, до виконання військового обов'язку. Гідність військовослужбовця – це самооцінка особистості, усвідомлення нею своїх якостей, здібностей, світогляду, виконаного обов'язку й свого суспільного значення (суб'єктивна оцінка особистості).

Для більш повного й усебічного аналізу честі та гідності військовослужбовців (як моральних категорій) необхідно визначити їхній етичний зміст. Честь військовослужбовця як етична категорія означає моральне ставлення до нього з боку суспільства, військового колективу, коли моральна цінність особистості пов'язується з конкретним суспільним становищем людини, родом її діяльності та моральними заслугами, що визнаються за нею. Гідність військовослужбовця як категорія етики, що означає особливе моральне ставлення військовослужбовця до самого себе, ґрунтується на визнанні його цінності як особистості. Усвідомлення військовослужбовцем власної гідності є формою самосвідомості та самоконтролю. Військовослужбовець не зробить певного вчинку, вважаючи, що це нижче його гідності. Гідність є вираженням відповідальності людини за свою поведінку перед самою собою, форма самоствердження особистості. Вона зобов'язує здійснювати моральні вчинки, узгоджувати свою поведінку з вимогами моралі.

Від характеру патріотичних почуттів і розуміння патріотичного обов'язку, честі та гідності залежить третій рівень вияву патріотизму – патріотична діяльність. На цьому рівні розвитку особистість ідентифікує себе з Батьківщиною, Вітчизною. Її «Я» стає часткою, нерозривно пов'язаною з безліччю інших «Я» соціуму, що в реальній дійсності та конкретній діяльності виявляється в єднанні їхніх почуттів, цінностей, поглядів, норм, ідеалів, цілей, дій та вчинків, інтегрувальним моментом якого є вищі інтереси суспільства,

активна реалізація ідеї служіння Вітчизні. Діяльнісний бік патріотизму визнається більшістю дослідників [2; 5; 9; 14; 17; 73; 121], які на цьому рівні головне місце відводять військовим традиціям і ритуалам.

На основі проведеного аналізу різних рівнів вияву патріотизму ми виокремлюємо такі компоненти патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України:

1. Ціннісний компонент базується на безлічі ціннісних орієнтацій, які в системному плані становлять кілька відносно самостійних груп: загальнолюдські цінності, пов'язані насамперед з духовно-моральною сферою життя народів, що населяють Україну; національно-державні цінності, які відображають позитивні тенденції становлення й розвитку українського суверенітету, історичні традиції, що склалися впродовж віків та позитивно впливають на відродження й процвітання Батьківщини; професійні цінності, які є виявом реального патріотизму, показником високого рівня розвитку особистості, її духовно-етичних цінностей. У ціннісному компоненті ми з певною умовністю можемо виокремити два рівні: перший акумулює систему ставлення до держави загалом, відображає усвідомлення своєї причетності до неї через професійну діяльність військовослужбовців; другий зосереджує ставлення особистості до поточних подій та явищ суспільно-державного й воєнно-політичного життя. Ціннісний компонент виявляється як система теоретичних і повсякденних знань, оцінок, настроїв і почуттів, за посередництвом яких відбувається усвідомлення державницького характеру військового служіння Батьківщині, відповідальності й гордості за Збройні Сили України. У результаті розвиваються необхідні здібності та конкретизується професійна спрямованість військовослужбовців.

2. Когнітивний компонент включає систему знань про суспільство, основні моральні та етичні норми поведінки; виховання почуття любові до Батьківщини, гордості за український народ; використання мемуарів, творів живопису, літератури, музики, що відображають патріотичні мотиви, а також

вивчення найбільш важливих подій в історії захисту Вітчизни. Реалізується цей компонент через систему виховних заходів, приурочених до певних дат – Днів військової слави; у вивченні історичних подій і фактів у зв'язку з конкретними історичними постатями, що відіграли важливу роль для збереження цілісності та незалежності України. У результаті оволодіння знаннями формується соціальна, духовна й моральна зрілість особистості, міцнішає професійна самостійність і фахова готовність до майбутньої практичної роботи й патріотичної діяльності.

3. Діяльнісний компонент включає в себе організацію та передачу молодому поколінню традицій українського війська – стійких правил і норм підготовки особистості до патріотичної діяльності з урахуванням індивідуальності та життєвої позиції на основі засвоєння соціального, військового та патріотичного досвіду.

Перелічені компоненти змісту патріотичного виховання нерозривно пов'язані один з одним і представлені в особистості військовослужбовця в інтегрованому вигляді. Водночас необхідність урахування кожного з цих компонентів у практиці формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням передбачає їх глибоке вивчення для цілеспрямованого розв'язання завдань освіти, виховання та розвитку на певному етапі з урахуванням загальнопедагогічних принципів, пріоритетності історичної та культурної спадщини України, її духовних цінностей і традицій, наступності, а також вікових особливостей та інтересів військовослужбовців.

Для патріотичного виховання військовослужбовців важливим є принцип наслідування військових традицій – це прийняття військовослужбовцями традицій задля духовно-моральної досконалості й розвитку найкращих людських якостей (мужність, хоробрість тощо).

Особливістю традицій є те, що вони мають духовний складник, закладений у дусі людини й усього народу. Через традиції передається досвід,

здобутки, культура і звичаї від покоління до покоління. Військові традиції – це духовне наповнення події, заходу та відтворення його в армії для людини. Вони є культурою військовослужбовців, сферою цінностей, що включає теоретичні уявлення про військовий дух, досвід виховання й навчання військ.

Починаючи ще з княжих дружин і дотепер сформувався цілий комплекс традицій військовослужбовців Збройних Сил України, що охоплює всі сфери життя військовослужбовців (професійну, духовно-моральну й повсякденну) й концентрує їхню свідомість на підготовці майбутніх захисників Вітчизни. За джерелом походження і характером дій виокремлюють такі традиції: пізнання істинних цінностей; духовно-моральна досконалість; участь воїнів у релігійних церемоніях під час перемог; відповідальна роль у захисті Вітчизни; служіння Вітчизні (любов до Батьківщини, патріотизм); участь у парадах, у народних святах і звичаях; вручення орденів і медалей; відвідування бібліотек і музеїв; зберігання історичних предметів; віддання почестей місцям битв; написання історії частин, сімейних династій; сумлінне ставлення до вивчення військової справи; дотримання вимог військового етикету; проведення офіцерських зборів; дотримання правил військового вітання й військової форми одягу; взаємодопомога в бою й навчанні; вірність військовій честі та військовому обов'язку; передача бойового досвіду; вірність військовій присязі; військова доблесть; захист прапора в бою; професіоналізм; вияв хоробрості та героїзму в бою; уміле й стійке перенесення труднощів військової служби; гідна поведінка в громадському місці; надання допомоги ближньому; спільна трудова діяльність.

Традиції характеризують стосунки між військовослужбовцями, дисципліну в колективі та окремого військовослужбовця, внутрішній порядок і весь військовий уклад у підрозділі. Вони розвивають у воїнів любов до Батьківщини, шанобливе ставлення до місць бойових битв, до народних свят і звичаїв.

Сутність патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни полягає в особливому підході та ставленні до служби й захисту своєї країни в умовах складних і непередбачуваних ситуацій. Основні аспекти сутності патріотизму в цьому контексті включають:

1. Готовність до жертвності: військовослужбовці, які виявляють патріотичні почуття, готові ризикувати своїм життям і здоров'ям на благо своєї країни. Вони віддають перевагу загальному інтересу та безпеці нації над особистими інтересами.

2. Відданість і вірність: патріотично налаштовані військовослужбовці виявляють відданість своїй країні та вірність її ідеалам, цінностям і Конституції. Вони стоять на варті суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України.

3. Готовність до захисту: патріотичні військовослужбовці виявляють готовність і вміння ефективно захищати свою країну в умовах гібридної війни. Вони навчені реагувати на різноманітні загрози, включаючи кібератаки, дезінформацію, гібридні загрози та інші нетрадиційні методи ведення війни.

4. Підтримка соціального розвитку: патріотичні військовослужбовці сприяють зміцненню соціального розвитку країни, підтримують громадський порядок і правопорядок. Вони готові допомагати мирному населенню, відновлювати пошкоджену інфраструктуру й забезпечувати безпеку громадян.

5. Волонтерська та соціально активна діяльність: патріотично налаштовані військовослужбовці беруть участь у соціальних та волонтерських акціях, впливають на розвиток держави і суспільства в різних сферах, зокрема культура, освіта, екологія, спорт та інші.

Гібридна війна вимагає від військовослужбовців володіти такими патріотичними якостями, як гнучкість, адаптивність та готовність протистояти нетрадиційним загрозам. Патріотизм в умовах гібридної війни – це сильний мотиватор для військових, що спирає подолання труднощів і успішному виконанню місії у справі захисту рідної країни.

Іншими причинами високого значення патріотизму в умовах гібридної війни є такі:

1. Ідентифікація себе з нацією: патріотизм впливає на формування ідентичності військовослужбовців зі своєю нацією, її цінностями, історією, культурою. В умовах викликів і загроз гібридної війни відчуття приналежності до української нації є потужним стимулом для військовослужбовців відстоювати її суверенітет і незалежність.

2. Моральні установки: патріотизм є основою моральної підтримки військовослужбовців в умовах гібридної війни. Він допомагає переживати військовослужбовцям стресові ситуації, консолідуватися з іншими військовими й українським суспільством, вірити в майбутнє своєї країни та своєї місії.

3. Мобілізаційні ресурси: патріотизм є стимулом для військовослужбовців щодо мобілізації власних ресурсів, знань, умінь і навичок ефективного спротиву гібридній війні. Він стимулює відчуття відповідальності й впевненості у важливості власного внеску в боротьбу із ворогом.

4. Підсилення внутрішнього фронту: патріотизм сприяє зміцненню фронту всередині країни, згуртуваності українського суспільства та збройних сил. Він підсилює взаємодію між військовими, громадянами й державними органами влади в умовах гібридної війни, щл сприяє налагодженій координації ресурсів з метою успішного виконання завдань за призначенням.

5. Виховний вплив на молоде покоління: патріотизм має значний вплив не лише на нинішнє покоління військовослужбовців, але й на виховання майбутніх поколінь українського війська. Він транслює цінності, традиції та звичаї наступному поколінню, що буде забезпечувати підтримку та захист країни в майбутньому.

Загалом патріотизм у Збройних силах України в умовах гібридної війни виступає як моральний, ідеологічний і практичний фундамент для військової

діяльності й захисту національних інтересів. Він сприяє єдності й мобілізації суспільства, забезпечуючи необхідну силу й рішучість у боротьбі з ворогом.

Отже, створення в процесі професійної підготовки першої педагогічної умови – формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом, – сприятиме ефективності формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Другу педагогічну умову ми визначили як спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад Збройних Сил України й населення під час виконання завдань за призначенням.

В умовах гібридної війни одним з ключових завдань є формування медіакомпетентності військовослужбовців, адже сучасна війна має два провідні складники – військову й інформаційну агресію. Медіакомпетентність військовослужбовців полягає у здатності аналізувати й критично оцінювати інформацію, яка надходить інформаційного простору (ЗМІ, талебачення, соціальних мереж тощо). Вона сприяє розвитку навичок відрізняти правдиву інформацію від фейків, розуміти руйнівний вплив медіа на громадську думку та здатність адекватно реагувати на інформаційні маніпуляції. Метою і змістом формування медіакомпетентності є розвиток навичок аналізу, оцінки й використання медійної інформації з урахуванням специфіки гібридної війни. Військовослужбовці мають відрізняти об'єктивну інформацію від маніпулятивної, розуміти медійно-інформаційну стратегію й тактику, що застосовуються ворогом, та адекватно протистояти медійним викликам. Одним із завдань формування медіакомпетентності є розвиток у

військовослужбовців здатності отримувати й поширювати інформацію з урахуванням її впливу на суспільство й військове середовище.

На необхідності формування медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України та інших країн наголошується в дослідженнях українських і зарубіжних науковців О. Горбунова [27], В. Горового [29], І. Демешка [34], Н. Дідик [36], І. Захарової [43], С. Ізбаш [45], В. Казиміра та Ю. Стражника [46], О. Караман, В. Курила, С. Савченка [52], С. Марченкова [88], Л. Найдьонової [94], А. Сулім [129], Н. Череповської [142], К. Coronges, E. Szablowski, & C. Arney [164], G. Gendron, H. Blas-Irizarry, & J. Boggs [167], Ch. Perry [199] та ін.). На підставі аналізу цих наукових праць було визначено поняття медіакомпетентності в межах нашого дослідження, під якою ми будемо розуміти інтегративну якість особистості, яка виявляється в її готовності до вибору, використання, критичного аналізу, оцінювання, створення й передавання медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі з урахуванням особливостей гібридної війни (див. підрозділ 1.3).

Цілком зрозуміло, що медіакомпетентність безпосереднім чином пов'язана з медіаосвітою і є її результатом. У документах Ради Європи медіаосвіта (media education) визначається як навчання, яке прагне розвивати медіакомпетентність, що розуміється як критичне та вдумливе ставлення до медіа з метою виховання відповідальних громадян, здатних висловити власні судження на основі отриманої інформації. Це дає їм можливість використовувати необхідну інформацію, аналізувати її, ідентифікувати економічні, політичні, соціальні та/або культурні інтереси, які з нею пов'язані. Медіаосвіта навчає індивідів інтерпретувати й створювати повідомлення, обирати найбільш відповідні для комунікації медіа, дає змогу людям реалізувати їхнє право на свободу самовираження й інформацію, що не тільки сприяє особистісному розвитку, але й збільшує соціальну участь та інтерактивність. У цьому сенсі медіаосвіта готує до демократичного

громадянства та політичного розуміння. Необхідно розвивати медіаосвіту як частину концепції навчання протягом усього життя людини [193].

Під медіаосвітою багато дослідників розуміють насамперед безперервний розвиток у суспільстві культури адекватного раціонально-критичного сприйняття змісту медійних текстів і самостійної оцінки діяльності засобів масової інформації – інформаційної культури, що ґрунтується на демократичних і гуманістичних ідеалах і цінностях, на повазі до принципу культурного різноманіття [45; 46; 88; 94; 129].

Це, на наш погляд, перегукується з тезами відомого теоретика й медіапедагога Дж. Гербнера, який розуміє медіаосвіту як «формування широкої нової коаліції організацій та індивідуумів для розширення свободи й розмаїття комунікації, для розвитку критичного розуміння медіа як нового підходу до ліберальної освіти на кожному рівні» [169].

Останнім часом дедалі більше медіадослідників і педагогів звертає увагу на морально-демократичний аспект медіаосвіти. До прикладу, один з лідерів сучасного медіаосвітнього руху Б. Мак-Махон пише, що в епоху тероризму й гібридних воєн ХХІ століття медіаосвіта стає нагальною вимогою демократичного суспільства [192, с. 3].

Варто нагадати, що культура, за В. Біблером, «є загальною формою одночасного спілкування й буття людей..., формою самодетермінації доль і свідомості індивідів. ...Кожен добуток культури є кристалізованим початком вільних форм людського спілкування, співбуття. ...Культура відтворюється в нашій свідомості не просто як сходи історичних культур, що послідовно одна одну змінюють, але як одночасні голоси й визначення сучасного мислення» [15, с.24–26]. Звідси й прагнення В. Біблера висунути на перший план діалогічну концепцію освіти, де ідея «освіченої людини» змінюється ідеєю «людини культури», для якої важливими є не готові знання, уміння, навички, а культура їх формування й зміни, трансформації, перетворення, знання про шляхи зміни знань, «вміння змінювати й оновлювати вміння». Ось

чому сучасний освітній процес передбачає поглиблене освоєння діалогізму, бо діалог – це не лише найкращий шлях до оволодіння істиною, не тільки евристично значущий прийом ефективнішого засвоєння знань, умінь тощо, але й «суть самої думки» [Там само, с. 21].

Ми цілком поділяємо думку впливового британського медіапедагога й дослідника Д. Букінгема про те, що епоха «інформаційного суспільства» призвела до появи нової парадигми медіаосвіти. Медіаосвіта тепер не починається з уявлень про те, що медіа є обов'язково й неминуче шкідливими, або що молоді люди – є просто пасивними жертвами впливу медіа. Навпаки, медіаосвіта дедалі більше ставить у центр особистість людини й починається з опори на наявні в неї медійні знання й досвід, а не навчальні вимоги викладачів. Медіаосвіта не прагне убезпечувати молодих людей від впливу медіа і таким чином вести їх до «найкращих зразків», а дає можливість людині ухвалювати обґрунтовані рішення щодо її власного «захисту». Медіаосвіта виглядає не формою захисту, а формою підготовки [160, с. 13].

Результатом медіаосвіти стає підвищення рівнів медіакомпетентності / медіаграмотності аудиторії. Медіакомпетентність є багатовимірною й потребує широкої перспективи, що ґрунтується на розвиненій структурі знання. Це не застигла категорія: теоретично збільшувати ступінь медіакомпетентності можна протягом усього людського життя, сприймаючи, інтерпретуючи та аналізуючи пізнавальну, емоційну, естетичну та етичну медіаінформацію. «Аудиторія, що перебуває на більш високому рівні медіаграмотності, володіє більш високим рівнем розуміння, управління та оцінки медійного світу» [200, с. 12].

Медіакомпетентність може допомогти людині «дати відповіді в контексті історично обмежених значень, доступних їй та її сприйняттю. Грамотність читання й переосмислення медіатекстів сприяє з'ясуванню запитання: «Ким я стаю, коли я бачу це?» [Там само, с. 26].

В освітньому процесі треба вміти знайти баланс між різними шляхами до досягнення медіакомпетентності. Захоплення лише практичними вправами чи абстрактним теоретизуванням може призвести до невдачі. Ось чому мета медіаосвіти не повинна фокусуватися лише на навчанні аудиторії «читати» й витягувати сенс із медіатекстів, а давати їм можливість створювати власні медіатексти, систематично розмірковувати про процеси «читання» й «письма», розуміти й аналізувати їхню власну діяльність як читачів і авторів [160, с. 219].

Дуже важливим тут є й «особистісний аспект» медіаосвіти, оскільки «включення особистих проблем поряд із соціальними виходить із демократичної можливості об'єднання особистих і суспільних інтересів. ...Безпосередня мета особистого плану медіаграмотності полягає в тому, щоб розширити поняття грамотності, включити здатність сприймати, аналізувати, оцінювати й контактувати з різноманітними медіатекстами. У цьому вбачається демократична можливість об'єднання особистих і соціальних інтересів» [210, с. 53].

У Доктрині інформаційної безпеки Україні, яку було затверджено Указом Президента України № 47/2017 від 25 лютого 2017 року на основі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року, наголошується на тому, що «застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної й релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету й територіальної цілісності України» [39].

Актуальними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил

України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення й дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні; проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України в світі; інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах; інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії; неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства з регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіакультури суспільства; поширення закликів до радикальних дій, пропаганди федералізму та сепаратизму в Україні [21, с. 201–202].

Інформаційна агресія ворога поєднується з психологічним впливом на населення й особовий склад. Ось чому необхідно формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання службових завдань. Як ми вже визначали раніше, у сучасній війні винищувальні види військових дій ворога підсилюються психологічними операціями, що проводяться за допомогою спеціальних засобів впливу на свідомість людей. Так званий «м'який» і безболісний вплив на цільовий об'єкт психологічних операцій має значно більшу ефективність (низьку вартість і найменшу шкоду для інфраструктури, довкілля й населення), ніж, скажімо, кілька десятків крилатих ракет з ядерними боєприпасами, випущених по великому мегаполісу.

Знання цілей, завдань, методів і засобів здійснення інформаційно-психологічних операцій дає змогу визначити необхідні й ефективні кроки

з протидії інформаційним і психологічним заходам протиборчої сторони, спрямованих на підрив морального і психологічного стану населення, на дезінформацію, дезорганізацію й деморалізацію населення країни та особового складу збройних сил.

Отже, можна констатувати, що специфікою інформаційно-психологічного протистояння, який переживає українське суспільство, є використання сучасних технологій агресивного інформаційно-психологічного впливу з максимальним використанням різних можливостей глобального інформаційного простору. Складний комплекс проблем, що необхідно терміново вирішувати з використанням системно-технологічного підходу, потребує здійснення міждисциплінарних досліджень із застосуванням методології таких галузей знань, як інформатика, педагогіка, психологія, системний аналіз та ін.

Медіа сьогодні є одним з найважливіших чинників, що впливають на життя та професійну діяльність військовослужбовців Збройних Сил України. Отримуючи інформацію з численних джерел, вони опиняються в нескінченному коловороті новин і подій, у яких їм часом важко орієнтуватися й виокремити для себе найбільш важливий і правдивий матеріал. Саме високий рівень сформованості медіакомпетентності повинен стати механізмом ефективної протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника й загалом сприяти ефективному формуванню соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни. У цьому й полягає місія створення другої педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Третю педагогічну умову було сформульовано як *соціально-психологічну спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за*

призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

На наш погляд, соціально-психологічна спрямованість професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України повинна забезпечувати формування в них соціальної активності, спрямованої на задоволення потреб суспільства й нації через здійснення завдань, пов'язаних з обороною й захистом, і психологічних якостей, необхідних для її здійснення.

Вивченню проблеми соціально-психологічної підготовки фахівців присвячені дослідження С. Абрамової [1], Є. Афоніна [7], М. Голика, В. Ляшенка, А. Романишина та Я. Романовського [25], П. Квіткіна й І. Дятлової [58], І. Ребрій [117], Я. Юрків [148] та ін.

Словник основних термінів з курсу «Соціологія» соціальна активність формулює як «свідому, цілеспрямовану діяльність людини, орієнтовану як на перетворення соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); характеристику діяльності, що відображає ступінь реалізації та розвитку соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навичок, прагнень, цілей, завдань)» [3].

Соціальна активність – це властивість людей. Вона уособлює їхню психологічну й психічну включеність у соціальне середовище як активних суб'єктів, здатних до взаємодії і створення нових духовних і матеріальних цінностей, що забезпечує прогрес суспільства.

Наукова проблема розвитку соціальної активності військовослужбовців перебуває на перетині різних наукових галузей – філософії, соціології, психології, соціальної психології, педагогіки, соціальної роботи, соціальної педагогіки, воєнні науки. Особистість військовослужбовця формується у військовому колективі, де він перетворюється на активного суб'єкта військової служби та виконання завдань за призначенням. Формування соціально

активної особистості – це двосторонній процес, у якому відбувається розвиток як особистості, так і середовища, у якому вона перебуває. Здійснюючи соціальну активність, особистість набуває нових знань, умінь, навичок, реалізовує їх у професійному і особистісному зростанні, створенні нового, і таким чином, розвиває соціум. Отже, соціальна активність є потужним засобом самореалізації особистості. У військовослужбовців вона виявляється в ефективному виконанні завдань за призначенням, великих і малих перемогах, шліфуванні професіоналізму, задоволення від власних дій.

Соціальна активність військовослужбовців є специфічною, зважаючи на особливості військової професійної спільноти, що має свої цінності, установки, знання, вміння, навички, досвід. Тому соціальна активність військовослужбовців проявляється як військово-службова активність, що забезпечує безпеку суспільства і держави, високу бойову і психологічну готовність як у повсякденному житті, так і в процесі суспільно-політичної діяльності та виконання завдань за призначенням.

Рівень сформованості соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України можливо оцінювати за ступенем вираження ними здатності до захисту Батьківщини, що виявляється у спрямованості й змісті особистісних установок, ціннісних орієнтацій, потреб і мотивів виконання службових обов'язків у безпечному і мінливому навколишньому середовищі. Досягаючи піку самореалізації у військовій справі, військовослужбовці проявляють власну активну соціальну позицію, за якою можна визначати ступінь їхньої соціальної активності.

Кожен член військового колективу є і продуктом суспільних відносин, і елементом, що впливає на них. Рівень матеріальних і духовних потреб військовослужбовця, усвідомлення у формі інтересів, прагнень, цілей, формування на цій основі переконань, ціннісних орієнтацій, соціальних установок – усе це є результатом впливу навколишньої дійсності, яка

заломлюється самосвідомістю людини та її індивідуально-особистісними особливостями.

Соціальна активність є детермінантою безпосереднього впливу на розвиток професійної поведінки військовослужбовців Збройних Сил України. Вона є одним з найсуттєвіших структурних елементів, що впливають на формування необхідного типу професійної поведінки.

В умовах гібридної війни соціально-психологічна спрямованість професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України набуває особливої важливості. Вона включає такі аспекти:

1. Захист населення й соціальна безпека. Військовослужбовці в умовах гібридної війни надають захист своїй країні та її населенню. Їхня підготовка включає оволодіння навичками й знаннями, необхідними для забезпечення соціальної безпеки й захисту громадян від можливих загроз.

2. Взаємодія з місцевим населенням. Військовослужбовці в умовах гібридної війни повинні володіти навичками ефективної взаємодії з місцевим населенням. Це включає вміння встановлювати довірчі відносини, поважати місцеві культурні особливості та традиції, а також надавати підтримку й допомогу тим, хто її потребує. Військовослужбовці мають брати участь у спільних проєктах і програмах з метою забезпечення соціальної підтримки й відновлення постраждалих територій.

3. Гуманітарна допомога й реабілітація населення. Військовослужбовці Збройних Сил України беруть участь у гуманітарних операціях і надають допомогу постраждалому від збройного конфлікту населенню. Вони також можуть брати участь у реабілітаційних заходах, програмах і проєктах, спрямованих на відновлення постраждалих громадян, допомогу біженцям та громадам.

4. Участь у миротворчих операціях. Військові також можуть бути задіяні в миротворчих операціях, спрямованих на відновлення миру й стабільності

в конфліктних регіонах. У межах таких операцій вони можуть сприяти розбудові місцевих інститутів, забезпеченню прав і безпеки населення.

6. Психологічна підтримка. Військовослужбовці мають бути готовими надавати психологічну підтримку своїм товаришам і населенню, які можуть зазнавати стресу та психологічного напруження в умовах воєнного конфлікту. Вони мають отримувати спеціальну підготовку для вміння ефективно спілкуватися й надавати підтримку в складних ситуаціях.

7. Соціальна комунікація та інформаційна безпека. Військовослужбовці мають бути готові до ефективної соціальної комунікації та обміну інформацією в умовах гібридної війни. Це включає розвиток навичок інформаційної безпеки, вміння розпізнавати дезінформацію та фейкові новини, а також здатність передавати точну й достовірну інформацію своїм товаришам і населенню.

8. Розвиток міжкультурної компетенції. Військовослужбовці можуть стикатися з ситуаціями, де необхідна взаємодія з представниками різних культур і національностей. Розвиток міжкультурної компетенції дає їм змогу ефективно спілкуватися, розуміти й поважати культурні відмінності, адаптуватися до нових умов і співпрацювати з партнерами з різних культур.

9. Етичні принципи та права людини. Військовослужбовці мають бути усвідомленими охоронцями етичних принципів і прав людини в умовах збройного конфлікту. Вони повинні дотримуватися міжнародних стандартів прав людини й гуманітарного права, захищати громадянські права і свободи, а також запобігати порушенням прав людини.

Отже, метою соціально-психологічної спрямованості професійної підготовки військовослужбовців в умовах гібридної війни як третьої педагогічної умови є не лише готовність до виконання бойових завдань і захист країни, а й активної участі в розв'язанні соціальних проблем, психологічній підтримці населення, відновлення суспільної стабільності в постраждалих регіонах тощо.

Здобути соціально-психологічний досвід, знання, уміння й навички можна під час професійної практичної підготовки в закладі вищої освіти за умови її навчально-методичного й інформаційного забезпечення.

Упровадження визначених нами педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни під час проведення формувального етапу експерименту відбувалося комплексно, оскільки остаточно розмежувати сфери впровадження кожної із запропонованих педагогічних умов неможливо, адже процес професійної підготовки військовослужбовців має цілісний, системний характер і відбувається в єдиному освітньому просторі ЗВО. Проте опис їх реалізації в освітньому процесі ми пропонуємо здійснити диференційовано, розглянувши детально особливості впровадження кожної з них у процесі формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Відповідно до методології експериментальних досліджень упровадження педагогічних умов відбувалося в ЕГ на базі Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»).

У КГ (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», Бердянський державний педагогічний університет (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна

соціально-психологічна реабілітація») освітній процес відбувався в традиційному форматі без створення спеціальних педагогічних умов.

Реалізація **першої педагогічної умови** формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, яка полягала у формуванні патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективно виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом, відбувалась у межах комплексного освітнього процесу ЗВО включно з аудиторною та позааудиторною роботою студентів.

На основі аналізу навчальних планів підготовки бакалаврів зі спеціальності 231 «Соціальна робота» за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія» у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича) нами було розроблено та впроваджено в освітній процес додаткові модулі навчання в межах освітніх компонентів (ОК) циклу загальної підготовки.

Так, до прикладу, ОК «Україна в контексті європейської історії та культури» було доповнено модулем «Патріотизм й ідентичність: Україна в європейському контексті».

У процесі опанування цього модуля студенти вивчали такі теми:

1. Історія України в європейському контексті:

- вивчення ключових етапів історії України, включно з періодами державного утворення й залежності від інших держав;
- аналіз ролі України в європейських і світових подіях, таких як Друга світова війна і Холодна війна.

2. Культурна спадщина України:

- розгляд української літератури, мистецтва й музики та їхнього внеску в європейську культуру;

- аналіз символів і традицій, які формують культурну ідентичність України.

3. Сучасна Україна та євроінтеграція:

- розуміння процесів євроінтеграції України та її прагнення до членства в Європейському Союзі;

- розгляд ролі збройних сил у підтриманні суверенітету й безпеки України.

4. Розвиток патріотизму та громадянської ідентичності:

- обговорення поняття патріотизму та його ролі в суспільстві та військовій службі;

- розвиток навичок критичного мислення й аналізу інформації про Батьківщину та її історію.

Результати навчання включали:

- глибоке розуміння історії та культури України в контексті Європи;
- здатність аналізувати події та процеси, що впливають на сучасну Україну;

- розвиток патріотичної свідомості, що ґрунтується на знанні ідентичності та цінностей України;

- уміння розглядати службу в Збройних силах України як служіння Батьківщині й забезпечення її безпеки.

Завершальні оцінки ґрунтувалися на тестах, есе, презентаціях, дослідницьких проєктах та обговореннях, які оцінювали рівень розуміння й застосування знань про патріотизм та ідентичність у контексті України та Європи.

Обов'язковий освітній компонент «Філософія» нами було доповнено модулем «Філософія патріотизму: усвідомлений сенс військової служби».

У межах цього модуля військовослужбовці Збройних Сил України вивчали такі теми:

1. Філософія патріотизму (філософські основи поняття патріотизму, його етичні аспекти та різні філософські підходи до цієї теми).

Результат: Студенти отримали глибоке розуміння патріотизму як складної моральної та філософської концепції.

2. Сенс військової служби (аналізувалися філософські аспекти військової служби включно з обговоренням поняття обов'язку перед батьківщиною, етичних дилем і відповідальності військовослужбовців).

Результат: Студенти набули критичного розуміння ролі та моральних аспектів військової служби.

3. Патріотизм та ідентичність (досліджувалися зв'язки між патріотизмом та особистою ідентичністю включно з тим, як патріотизм впливає на самовизначення військовослужбовця як громадянина й патріота).

Результат: Студенти обговорили важливість патріотизму як частини особистої ідентичності та громадянської відповідальності.

4. Формування громадянської доброчесності (досліджувалися філософські засади, що лежать в основі громадянської чесноти й відповідальності перед суспільством).

Результат: Студенти набули навичок застосування філософських та етичних принципів у контексті військової служби.

Завершуючи модуль, студенти представили свої висновки та рефлексії, підкреслюючи важливість патріотизму й філософських аспектів військової служби. Оцінювання результатів ґрунтувалося на участі студентів в обговореннях, написанні есе, презентації проєктів, що давало їм змогу продемонструвати засвоєні знання й роздуми на тему патріотизму та військової служби у філософському контексті.

Також нами було розроблено та впроваджено в освітній процес ЗВО додатковий модуль до ОК «Соціологія», який отримав назву «Соціологія

патріотизму та громадянської ідентичності». Увага студентів була прикута до вивчення таких тем:

1. Філософія патріотизму (студенти вивчали історію патріотизму як соціологічного дослідження та його зв'язок із соціальними явищами й процесами; обговорювали різні філософські та соціологічні теорії, що пояснюють патріотизм як соціальне явище).

Результат: Студенти засвоїли основи соціологічного підходу до вивчення патріотизму й зрозуміли його важливість у контексті громадянської ідентичності.

2. Соціологія військової служби та громадянської ідентичності (студенти вивчали, як військова служба впливає на формування громадянської ідентичності, а також які чинники впливають на ставлення військовослужбовців до Батьківщини; розбиралася роль соціальних інститутів, таких як армія і сім'я, у формуванні патріотичних переконань).

Результат: Студенти усвідомили складні взаємозв'язки між військовою службою та громадянською ідентичністю, а також навчилися аналізувати ці явища з соціологічного погляду.

3. Громадянська ідентичність в Україні (студенти досліджували динаміку громадянської ідентичності в Україні включно зі змінами в ідентичності на різних етапах історії країни; аналізувався вплив медіа, освіти та політичних подій на формування громадянської ідентичності та патріотизму в Україні).

Результат: Студенти отримали уявлення про те, як соціокультурні чинники впливають на громадянську ідентичність і патріотизм у сучасній Україні.

4. Соціологічний аналіз патріотичних ініціатив (студенти вивчали різні патріотичні та соціальні проекти, спрямовані на підтримання й розвиток патріотизму, проводили аналіз статистичних відомостей та опитувань, пов'язаних з патріотизмом і громадянською ідентичністю).

Результат: Студенти навчилися аналізувати соціологічні відомості й дослідження, пов'язані з патріотизмом і громадянською ідентичністю, і розуміти їх у контексті суспільних явищ.

Зрештою студенти, які пройшли цей модуль, розвинули більш глибоко й системно розуміння патріотизму, його соціологічного коріння і впливу на громадянську ідентичність. Вони також набули навичок соціологічного аналізу й дослідження, які можуть бути корисними як для академічної, так і для практичної діяльності в галузі військової служби та цивільної діяльності.

З метою формування у військовослужбовців Збройних Сил України патріотизму як фундатенту їх загальної системи цінностей та основи національної ідентичності нами було розроблено *План соціально-гуманітарної роботи*, який включав комплекс заходів з формування патріотизму серед студентів-військовослужбовців Збройних Сил України і містив освітні, психологічні, інформаційні, культурні, волонтерські аспекти.

Реалізація плану соціально-гуманітарної роботи передбачала виконання послідовних етапів, зокрема:

Етап 1: Оцінка вихідного стану.

Провести анкетування серед студентів-військовослужбовців з метою визначення вихідного рівня патріотизму, знань про національну історію і цінності.

Етап 2: Проведення освітніх заходів.

Лекції та майстер-класи на історичну тематику: проводити лекції та майстер-класи з історії України з розповідями про героїчні події та видатні особистості; запросити ветеранів та істориків для проведення лекційних занять та обговорення важливих історичних подій.

Розробка і реалізація дослідницьких проєктів: проведення дослідницьких проєктів на історичну та національну тематику.

Етап 3: Організація культурних заходів.

Експерсії до місць культурного значення в Україні: організувати відвідування культурних та історичних місць, музеїв, що пов'язані з історією та національними традиціями України.

Виставки та фестивали: участь в організації та проведенні культурних виставок, фестивалів і заходів, спрямованих на усвідомлення власної культурної та національної ідентичності.

Етап 4: Громадська та волонтерська діяльність.

Благодійні акції: проведення волонтерських та благодійних акцій, спрямованих на допомогу вразливим категоріям населення.

Участь у громадській діяльності: організація студентських ініціатив, спрямованих на розвиток громадянського суспільства й патріотизму.

Етап 5: Психологічна діяльність.

Психологічна робота: психологічна підтримка та консультації для студентів з числа військовослужбовців ЗСУ, стабілізація психоемоційних і психологічних станів.

Етап 6: Медійна та інформаційна діяльність.

Медійні проекти: розробка і реалізація медійних проєктів, зокрема відеороликів і публікацій, спрямованих на виховання патріотизму та сповідання національних цінностей.

Навчання медіаграмотності: проведення навчальних занять з медійної грамотності з метою формування у студентів навичок розрізняти дезінформацію й фейкові новини.

Етап 7: Військово-спортивна діяльність.

Військово-спортивні заходи: організація військово-спортивних змагань на розвиток фізичної підготовки і товариського духу.

Етап 8: Оцінка та корекція діяльності.

Моніторинг і оцінювання ефективності діяльності на основі використання методів діагностики (анкетування, тестування) та зворотного зв'язку зі студентами-військовослужбовцями, коригування планів роботи.

Так, до прикладу, на виконання плану роботи було проведено лекцію на історичну тематику «Героїчні сторінки Української історії у ХХ столітті».

Мета: Ознайомити студентів з числа військовослужбовців ЗСУ з героїчними подіями з історії України ХХ століття.

Зміст лекції:

Введення в історію: Україна на початку ХХ століття.

Перша світова війна: Українська армія і боротьба за незалежність.

Голодомор 1932 – 1933 років та його вплив на піднесення національної свідомості.

Українська повстанська армія в контексті Другої світової війни. Роль українських партизанів у боротьбі за незалежність.

Холодна війна в 1960-1980 роках і боротьба за свободу. Боротьба за права людини. Діяльність дисидентів.

Події 2014 року. Євромайдан. Роль молоді в боротьбі за європейські цінності.

Ця лекція проводилась з використанням таких матеріалів: архівні відеоролики, проєкція карт і фотографій, особисті розповіді учасників подій і ветеранів.

Під час лекції «Героїчні сторінки Української історії у ХХ столітті» студенти-військовослужбовці отримали такі знання:

1. Глибоке розуміння історичного контексту: події та чинники, які впливали на розвиток України у ХХ столітті; виклики, що поставали перед нацією.

2. Ознайомлення з історичними полями і видатними особистостями: дізналися про героїчні події, участь українських воїнів у Першій світовій війні, боротьбі за незалежність за часів Холодної війни, боротьбу за права людини в різні історичні епохи.

3. Значення для розвитку України національних героїв і подій: студенти усвідомили значення українських героїв та історичних подій для формування української ідентичності.

4. Повага до учасників героїчних подій та ветеранів: студенти широко висловлювали повагу й визнання учасникам історичних подій і ветеранам, які боролися за свободу і незалежність України.

Крім лекції, нами було підготовлено й проведено майстер-клас на тему «Історична символіка та національна гордість».

Мета: Допомогти студентам-військовослужбовцям ЗСУ усвідомити значення національних символів і відчувати національну гордість через творчу діяльність.

До змісту майстер-класу було включено:

1. Знайомство з національними символами України: прапор, герб, гімн, орнамент та ін.

2. Історія виникнення та значення символів для української нації.

Практикум:

1. Зображення національних символів в поєднанні з історичними подіями.

2. Створення арт-композицій, що відбивають патріотичні й національні почуття.

3. Презентація творчих робіт, обмін думками, пояснення, якими засобами можливо відобразити їхню гордість за Україну.

Знання, навички та вміння, отримані студентами під час майстер-класу «Історична символіка та національна гордість»:

1. Знання про національні символи: студенти-військовослужбовці усвідомили значення національних символів України – прапор, герб, гімн та інші символи.

2. Творчий прояв: студенти отримали можливість самовираження через творчу діяльність, висловити відчуття національної гордості, ставлення до України через творчий процес і творчі роботи.

3 Активність: студенти взяли активну участь у майстер-класі, спрямованому на до формування у них національних цінностей та ідентичності.

4 Обмін думками: студенти мали змогу обмінятися ідеями, думками, планами, переживаннями, які викликають у них національні символи України і відчуття патріотизму.

Результатом цих заходів стало глибинне розуміння студентами-військовослужбовцями історії України, зміцнення патріотичних почуттів, національної гордості за свою країну, що стало важливим чинником цілеспрямованого й ефективного виконання завдань за призначенням у складі Збройних сил України в умовах гібридної війни.

Відповідно до плану нами також була організована екскурсія місцями історичної і бойової слави Полтавщини.

Мета відвідування: ознайомлення студентів-військовослужбовців з історичними і бойовими подіями, пов'язаними з Битвою при Полтаві, її ролі в історії України.

До програми екскурсії було включено такі заходи:

Екскурсія на поле битви при Полтаві: було проведено екскурсію на поле битви при Полтаві між військами Шведської імперії та Російської імперії 1709 року. Екскурсивод розповів про причини, перебіг, стратегію й наслідки битви для України.

Екскурсія до Національного історико-культурного заповідника «Полтавська битва»: було відвідано музей і тематичні виставки, пов'язані з битвою при Полтаві, ознайомлено з артефактами й документами, пов'язаними з «Полтавською битвою».

Лекція «Значення Полтави для української історії»: було проведено лекцію, на якій студентам було презентовано сучасний контекст щодо значення Полтави для української історії, у т. ч. ролі українського гетьмана Івана Мазепи.

Запитання й обговорення: під час і після лекції студентам була надана можливість відкритого обговорення шляхом діалогу і запитань з метою кращого розуміння історичних подій.

Рефлексія і самоаналіз: було поставлене завдання написати рефлексивне есе про власні почуття та враження після екскурсії до Полтави. Студенти змогли проаналізувати власні емоції та відчуття, занчнення для них відвідування Полтавських експозицій.

Відвідування Пам'ятнику героям битви під Полтавою: після екскурсії було відвідано Пам'ятник героям битви під Полтавою та вшановано пам'ять тих, хто брав участь у Полтавській битві.

У результаті відвідування Полтави студенти-військовослужбовці отримали можливість познайомитися з історичним минулим України та надати оцінку міста Полтава в українській історії. Заходи сприяли формуванню патріотизму, патріотичних почуттів, поваги до історій та героїв, що брали участь у битві під Полтавою.

Наводимо приклад проведення військово-спортивного змагання для студентів-військовослужбовців Збройних Сил України «Бійцівський марафон – Українська сталь».

Мета заходу: підвищення рівня фізичної підготовки, рівня розвитку фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності та ін.), зміцнення відчуття важливості боротьби з ворогом серед студентів-військовослужбовців.

Опис заходу:

Дата й місце проведення: початок літа, військовий полігон, наданий для цієї мети.

Етапи і зміст змагань:

1. Локація «Армійський біг»: подолання дистанції в 10 км у військовій формі з рюкзаками й польовим спорядженням з метою розвитку витривалості в ході здійснення бойових завдань.

2. Локація «Стрільба з пневматичної гвинтівки»: було проведено стрільбу по мішенях, формуючи навички володіння зброєю та точність.

3. Локація «Польова медична допомога»: демонстрація навичок надання першої медичної допомоги побратимам і населенню в умовах бойових дій. Оцінювалася правильність дій і оперативність.

4. Локація «Подолання перешкод»: подолання складних перешкод – ями, стінки, сітки, що вимагало від студентів фізичної сили та спритності.

5. Локація «Орієнтування»: виконання завдань, пов'язаних з навігацією на території шляхом використання карт і компасів.

6. Локація «Перегони на мотоциклах»: змагання в перегонах на мотоциклах, що сприяло розвитку навичок керування транспортним засобом і координації рухів в умовах бойових дій.

Фінал і нагородження: оголошення результатів та вручення медалів, грамот і призів переможцям і призерам у різних номінаціях (найкращий стрілець, найкращий бігун, найкраща команда тощо).

У цілому проведене військово-спортивне змагання сприяло зміцненню командного духу, підвищенню рівня фізичної і бойової підготовки та навичок, необхідних для служби у Збройних Силах України, у студентів-військовослужбовців.

З метою реалізації **другої педагогічної умови** формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад ЗСУ й населення під час виконання завдань за призначенням – нами було розроблено й

упроваджено в освітній процес ЗВО вибіркового ОК «**Медіаграмотність військовослужбовця Збройних Сил України в умовах гібридної війни**» (зміст навчальних модулів представлено в Додатку Л). Цей ОК розрахований на 30 годин (1 кредит ЄКТС) і складався з 6 навчальних модулів. Мета вибіркового ОК полягала в розвитку у військовослужбовців медіакомпетентності, необхідної для ефективної роботи в інформаційному просторі й адаптації до умов гібридної війни. Задля досягнення поставленої мети в процесі викладання цього ОК вирішувались такі завдання:

1. Ознайомити військовослужбовців з основними компонентами медіакомпетентності.
2. Підвищити рівень їхньої інформаційної грамотності та критичного мислення.
3. Сформувати у слухачів спецкурсу етичні принципи використання медіа.
4. Розвинути в них практичні навички виробництва медіа-контенту.
5. Навчити військовослужбовців комунікаційним навичкам і роботі в колективі.
6. Сформувати в них уміння проводити оцінку й самооцінку рівня медіакомпетентності.

У рамках першого модуля «Вступ до медіакомпетентності» студенти ознайомлювалися з основними поняттями й компонентами медіакомпетентності, а також виконували низку завдань для розвитку своїх знань і розуміння в цій галузі.

Завдання: Вивчення поняття медіакомпетентності та її значення для військовослужбовців.

Слухачі отримували матеріали, тексти та презентації, що пояснюють суть медіакомпетентності та її роль в умовах гібридної війни.

Вони вивчали приклади ситуацій, де медіакомпетентність відіграє важливу роль для ухвалення поінформованих рішень та ефективного використання медіа.

Результати:

Слухачі отримали розуміння того, що медіакомпетентність є невід'ємною частиною роботи військовослужбовців в інформаційному просторі.

Вони усвідомили важливість розвитку медіакомпетентності для адаптації до умов гібридної війни та ефективної взаємодії з медіа.

Слухачі були обізнані про те, що медіакомпетентність допомагає розрізняти інформацію, аналізувати її та ухвалювати усвідомлені рішення.

У процесі вивчення другого модуля вибіркового ОК «Інформаційна грамотність та критичне мислення» військовослужбовці Збройних Сил України дізналися, як аналізувати й оцінювати інформацію, розвивали навички інформаційної грамотності та критичного мислення.

Завдання:

Аналіз джерел інформації:

Слухачі дізналися, як оцінювати достовірність і надійність різних інформаційних джерел.

Вони вивчили методи перевірки фактів та аргументації, щоб відрізнити правдиву інформацію від недостовірної або спотвореної.

Розпізнавання фейкових новин і маніпуляцій у медіа:

Слухачі практикувалися в розпізнаванні й аналізі фейкових новин і маніпуляцій, що використовуються в медіа.

Вони розвинули навички критичного мислення, щоб бути більш обізнаними й пильними щодо інформації.

Розвиток критичного мислення під час сприйняття інформації:

Слухачі тренували свої критичні мисленнєві навички під час аналізу й інтерпретації інформації.

Вони навчилися виявляти приховані мотиви, упередженість і недостатню обґрунтованість в інформаційних матеріалах.

Результати:

Слухачі дізналися, як більш ефективно аналізувати інформацію з різних джерел, розвинули навички критичного мислення й стали здатними розпізнавати фейкові новини й маніпуляції в медіа, стали більш усвідомленими й поінформованими споживачами інформації, здатними робити обґрунтовані висновки й ухвалювати поінформовані рішення.

Цей модуль допоміг військовослужбовцям розвинути ключові навички інформаційної грамотності та критичного мислення, які вони можуть застосовувати в повсякденному житті та взаємодії з медіа.

У третьому модулі «Етичні аспекти медіакомпетентності» слухачі вибіркового ОК вивчали етичні аспекти, пов'язані з медіакомпетентністю, та розвивали навички відповідального використання медіа, захисту персональних даних і запобігання кіберзагрозам.

Завдання:

Відповідальне використання медіа та етичні норми:

Слухачі обговорювали етичні норми, пов'язані з використанням медіа включно з принципами правдивості, достовірності й поваги до приватного життя. Вони аналізували різні ситуації й обговорювали, як дотримання етичних норм може вплинути на їхню взаємодію з медіа та іншими людьми.

Захист персональних даних і конфіденційність:

Слухачі дізналися про важливість захисту своїх персональних даних під час використання медіа та онлайн-сервісів.

Вони вивчили методи захисту особистої інформації, як-от: установлення паролів, контроль конфіденційності на соціальних медіа та обізнаність про можливі загрози.

Запобігання кіберзагрозам та онлайн-безпека:

Слухачі обговорювали різні види кіберзагроз: віруси, фішинг, кібершпигунство й кібербулінг. Вони вивчили стратегії запобігання й захисту від кіберзагроз включно з безпечною поведінкою в інтернеті, розпізнаванням потенційних загроз і використанням антивірусних програм.

Результати:

Слухачі усвідомили важливість етичного використання медіа й стали відповідальнішими у своїх діях в онлайн-середовищі, набули знань і навичок щодо захисту своїх персональних даних і конфіденційності, усвідомили потенційні кіберзагрози й навчилися запобігати їм, забезпечуючи свою онлайн-безпеку.

Цей модуль допоміг військовослужбовцям Збройних Сил України розвинути етичні принципи, пов'язані з використанням медіа, та забезпечити свою онлайн-безпеку, що є важливим для підтримання надійності й довіри до військовослужбовців в умовах гібридної війни.

Неабиякий інтерес викликав у військовослужбовців, які брали участь у нашому експериментальному дослідженні, четвертий модуль вибіркового ОК «Виробництво медіаконтенту», у межах якого вони вивчали основи створення й редагування медіаконтенту, таких як відео, фотографії та звук. Вони набували навичок використання соціальних медіаплатформ і блогів, а також публікації інформаційного та якісного контенту.

Завдання:

Основи створення й редагування відео, фотографій і звуку:

Слухачі вивчали техніки зйомки й монтажу відео включно з вибором кадрів, композицією, світлом і звуком, опановували основи фотографії включно з рамкою, композицією та обробкою зображень, училися записувати й редагувати звукові файли включно з основами мікрофонної техніки та обробкою звуку.

Використання соціальних медіа-платформ і блогів:

Слухачі вивчали різні соціальні медіаплатформи та блогові платформи, їхню функціональність і можливості.

Вони дізнавалися, як ефективно використовувати ці платформи для поширення інформації та взаємодії з аудиторією.

Публікація інформаційного та якісного контенту:

Слухачі вчилися створювати інформаційний та якісний контент, що відповідає вимогам медіаканалів та аудиторії.

Вони вивчали стратегії привернення уваги аудиторії, написання привабливих заголовків і використання ефективних медіа-елементів.

Результати:

Слухачі набули навичок створення й редагування медіаконтенту, що дасть їм змогу ефективно комунікувати й представляти інформацію в різних форматах.

Військовослужбовці Збройних Сил України освоїли використання соціальних медіа-платформ і блогів для поширення свого контенту та взаємодії з аудиторією.

Слухачі розвинули вміння створювати інформаційний та якісний контент, що відповідає професійним стандартам і вимогам цільової аудиторії.

Цей модуль допоміг слухачам стати більш гнучкими та професійними у створенні та публікації медіа-контенту, що може бути цінним у їхній службовій діяльності та при просуванні своїх ідей і повідомлень.

У межах вивчення п'ятого модуля вибіркового ОК «Комунікаційні навички та робота в колективі» військовослужбовці розвивали свої комунікаційні навички й училися ефективно працювати в колективі. Вони вивчали усне й письмове вираження думок та ідей, конструктивне спілкування й діалог з іншими людьми, а також отримували навички співробітництва та спільного виконання проєктів.

Завдання:

Усне й письмове вираження думок та ідей:

Слухачі тренувалися ясно й чітко висловлювати свої думки та ідеї усно, вивчали мовленнєві техніки, структурування виступу й використання емоційної експресії, розвивали письмові навички комунікації включно зі складанням листів, повідомлень і презентацій.

Конструктивне спілкування й діалог з іншими людьми:

Слухачі вивчали принципи конструктивного спілкування (активне слухання, вміння ставити запитання й висловлювати свою думку без агресії або приниження інших), тренувалися у веденні діалогів і дискусій, вчилися враховувати точки зору інших людей і досягати консенсусу.

Робота в команді та спільне виконання проєктів:

Слухачі розвивали навички співпраці та спільної роботи в групах (формулювання цілей, розподіл ролей і завдань, координація роботи й вирішення конфліктів), вчилися ефективно використовувати комунікаційні інструменти й технології для спільної роботи та обміну інформацією.

Результати:

Слухачі розвинули вміння чітко й ефективно висловлювати свої думки та ідеї усно й письмово, що дасть їм змогу ефективно комунікувати й передавати інформацію в службових ситуаціях, опанували навички конструктивного спілкування й діалогу, що сприяє більш гармонійній та продуктивній взаємодії з колегами та іншими людьми.

Слухачі навчилися успішно працювати в команді, враховуючи різні погляди й досягаючи спільних цілей, опанували використання різних комунікаційних інструментів і технологій для спільної роботи та обміну інформацією, що полегшить їм виконання службових завдань і проєктів.

Цей модуль з комунікаційних навичок і роботи в колективі допоміг військовослужбовцям Збройних Сил України покращити свою комунікативну ефективність і здатність співпрацювати з іншими людьми в службовому середовищі.

Останній модуль розробленого нами вибіркового ОК «Оцінювання та самооцінювання медіакомпетентності» було присвячено вивченню методів оцінювання своєї медіакомпетентності й розробці планів для подальшого вдосконалення. Слухачі усвідомлювали критерії оцінювання рівня своєї медіакомпетентності, проводили самооцінку й розробляли стратегії для подальшого розвитку.

Завдання:

Критерії оцінювання рівня медіакомпетентності:

Слухачі ознайомилися з різними критеріями й показниками, які допомагають визначити рівень медіакомпетентності.

Вони вивчали специфічні навички та знання, необхідні для кожного рівня медіакомпетентності, формували розуміння, як вони можуть застосовувати їх у своїй службовій діяльності.

Самооцінка й розвиток медіакомпетентності:

Слухачі проводили самооцінку своєї медіакомпетентності, аналізуючи свої сильні та слабкі сторони в різних компонентах медіакомпетентності, розробляли індивідуальні плани розвитку, визначаючи конкретні цілі та кроки для поліпшення своєї медіакомпетентності.

Результати:

Слухачі отримали розуміння критеріїв оцінювання медіакомпетентності й могли застосовувати їх для самооцінки.

Вони визначили свої сильні та слабкі сторони в різних компонентах медіакомпетентності.

Слухачі розробили індивідуальні плани розвитку, які допоможуть їм удосконалювати свою медіакомпетентність у майбутньому.

Шостий модуль з оцінки та самооцінки медіакомпетентності допоміг військовослужбовцям усвідомити свій рівень медіакомпетентності, провести самооцінку й розробити плани для подальшого розвитку. Це, на наш погляд,

допоможе їм стати більш обізнаними й компетентними у використанні медіа в службових цілях.

Загалом вибірковий ОК «Медіаграмотність військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни» був покликаний покращити розуміння й навички військовослужбовців у царині медійного середовища та інформаційних операцій, що, безумовно, має низку позитивних ефектів:

1. Захист від дезінформації: ОК допоміг військовослужбовцям навчитися розпізнавати й фільтрувати дезінформацію та фейкові новини, які можуть бути використані противником у гібридній війні.

2. Дотримання етичних стандартів: вивчення медіаграмотності допомогло військовослужбовцям навчитися дотримуватися етичних стандартів з інформаційної діяльності, що є важливим для підтримання довіри суспільства й міжнародної спільноти.

3. Боротьба з психологічним впливом: ОК допоміг військовослужбовцям краще зрозуміти методи психологічного впливу, які можуть застосовуватися в гібридній війні, і зміцнив їхню психологічну стійкість.

4. Інформаційна безпека: військовослужбовці покращили свої навички в галузі кібербезпеки й захисту інформації, що важливо для запобігання кібератакам і витокам конфіденційної інформації.

5. Краще сприйняття суспільством: підвищення медіаграмотності серед військовослужбовців сприяє кращому сприйняттю їхньої діяльності суспільством і зміцненню зв'язків між армією і цивільним населенням.

Ці елементи покращили соціально-психологічну готовність Збройних Сил України в умовах гібридної війни, допомагаючи їм ефективніше боротися з інформаційними викликами й зміцнювати інформаційну безпеку країни.

Реалізація другої педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни відбувалась

також й у межах позааудиторної роботи студентів (соціально-гуманітарної та неформальної освіти).

Так, наприклад, нами було підготовлено й проведено круглий стіл за темою «Медіакомпетентність у житті військовослужбовців», мета якого полягала в сприянні розвитку медіакомпетентності серед студентів-військовослужбовців для ефективної боротьби з інформаційними викликами в умовах гібридної війни.

План проведення круглого столу:

Вступне слово та представлення учасників (15 хвилин).

- Привітання та коротке введення в тему.
- Представлення спікерів і модератора.

Сесія 1: Огляд гібридної війни та інформаційних викликів (30 хвилин).

- Стисле пояснення гібридної війни та ролі інформації в ній.
- Приклади інформаційних викликів у контексті України.

Сесія 2: Медіаграмотність та аналіз інформації (45 хвилин).

- Обговорення поняття медіаграмотності та її важливості.
- Приклади дезінформації та способи її розпізнавання.
- Техніки критичного мислення під час аналізу медійних джерел.

Перерва на каву/перекус (15 хвилин).

Сесія 3: Етика інформаційної діяльності (30 хвилин).

– Обговорення етичних аспектів інформаційної роботи та відповідальності військовослужбовців.

- Приклади етичних і неетичних інформаційних практик.

Сесія 4: Практичні навички медіакомпетентності (45 хвилин).

– Учасники ділилися своїми досвідом і найкращими практиками в галузі медіакомпетентності.

– Роль освітніх і позааудиторних ініціатив у розвитку медіаграмотності.

Обговорення й запитання учасників (30 хвилин).

- Учасники ставили запитання спікерам і висловлювали свої думки.
 - Модератор підбивав підсумки та завершував захід.
- Завершальні слова й подяки (15 хвилин).

Цей план є загальним контуром заходу, який може бути адаптований під конкретні потреби й ресурси. Важливо забезпечити активну участь студентів-військовослужбовців в обговоренні й надати їм практичні навички й інструменти для розвитку медіакомпетентності в умовах гібридної війни.

Загалом дискусійні клуби та круглі столи є ефективними методами формування медіакомпетентності й обговорення актуальних питань у контексті військової та інформаційної сфери.

Залежно від цілей заходу ми використовували методи активного навчання, наприклад, малі групи для обговорення конкретних питань або навіть рольові ігри для моделювання ситуацій.

Переваги дискусійних клубів і круглих столів у формуванні медіакомпетентності студентів-військовослужбовців включають:

1. Активне навчання: учасники самостійно висловлювали свої думки та ідеї, що сприяло поглибленому розумінню обговорюваних питань.
2. Обмін досвідом: студенти вчилися один в одного й обмінювалися досвідом і знаннями в неформальній обстановці.
3. Аналіз реальних ситуацій: обговорення конкретних випадків і ситуацій допомагало студентам-військовослужбовцям розвивати практичні навички аналізу медійних повідомлень та інформаційних викликів.
4. Зміцнення критичного мислення: Учасники вчилися аналізувати інформацію, відрізняти факти від думок і розпізнавати дезінформацію.
5. Створення мережі контактів: участь у круглому столі сприяла встановленню зв'язків з експертами й колегами у сфері медіа та інформаційної безпеки.

Безумовно, дискусійні клуби та круглі столи є цінним доповненням до академічної програми й допомагають студентам-військовослужбовцям

розвивати медіакомпетентність і критичне мислення в інформаційно насиченому світі.

Крім того, у процесі реалізації другої з розроблених нами педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни нами було підготовлено та реалізовано проєкт у співпраці з медійними організаціями, орієнтований на розвиток медіакомпетентності студентів-військовослужбовців і покращення їхнього розуміння роботи журналістів і медійного середовища, під назвою «Партнерство для медіаграмотності: студенти-військовослужбовці та журналісти».

Мета проєкту: сприяти формуванню медіакомпетентності серед студентів-військовослужбовців і покращити їх взаєморозуміння з журналістами через спільні освітні й інформаційні ініціативи.

Етапи реалізації проєкту:

1. Організація зустрічі з журналістами (4 тижні):

Установлення контакту з місцевими журналістами й медійними організаціями.

Організація зустрічі у форматі круглого столу, на якій журналісти ділилися своїм досвідом і викликами, з якими вони стикаються в роботі.

2. Навчання медіакомпетентності (8 тижнів):

Студенти-військовослужбовці вчилися аналізувати новини, розпізнавати дезінформацію та оцінювати якість медійних джерел.

Журналісти надавали зворотний зв'язок і практичні поради студентам.

3. Спільний проєкт: (6 тижнів):

Студенти-військовослужбовці й журналісти спільно працювали над проєктом, пов'язаним з аналізом медійного середовища в контексті гібридної війни.

Проєкт включав створення інформаційного матеріалу й навіть публічну інформаційну кампанію про медіаграмотність.

4. Презентація проєкту (1 тиждень):

Організація виставки, на якій студенти й журналісти представляли результати свого спільного проєкту про забезпечення медіаграмотності в умовах гібридної війни.

5. Оцінка та довгострокова співпраця (2 тижні):

Збір зворотного зв'язку від учасників та оцінка ефективності проєкту.

Розгляд можливостей для довгострокової співпраці між студентами-військовослужбовцями та медійними організаціями в галузі медіаграмотності.

Цей проєкт не лише забезпечив студентів-військовослужбовців необхідними знаннями й навичками в галузі медіакомпетентності, а й установив важливу взаємодію між військовими й журналістами, що сприяло адекватнішому сприйняттю їх ролі в гібридній війні та більш поінформованим рішенням у сфері інформаційної безпеки.

Реалізація **третьої педагогічної умови** формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок – відбувалась у контексті практичної підготовки в межах всіх видів і форм професійної підготовки (навчальна й виробнича практики, практичні заняття, самостійна робота, соціально активна діяльність). Під час реалізації цієї педагогічної умови нами було підготовлено та проведено заходи, спрямовані на досягнення вище зазначеної мети:

1. Соціальні проєкти й волонтерська діяльність. Організація можливостей для участі студентів-військовослужбовців у різноманітних соціальних проєктах і волонтерській діяльності, таких як допомога нужденним, благодійні акції, участь в екологічних і громадських ініціативах.

2. Навчання лідерству й командній роботі. Проведення тренінгів з розвитку навичок лідерства, командної роботи та міжособистісних стосунків. Це допомогло студентам-військовослужбовцям ефективно взаємодіяти в колективі й брати ініціативу в соціальних проєктах.

3. Форуми і соціальні дискусії. Проведення дискусій, діалогів, обговорень на актуальні політичні й суспільні теми з метою формування у студентів навичок висловлювати свою думку, розвитку критичного мислення, уміння вибудовувати суспільний діалог.

4. Участь у студентських організаціях. Підтримка студентів-військовослужбовців щодо участі в студентських клубах і організаціях з метою навчання організації різноманітних заходів і проєктів.

5. Медіапроєкти, публічні презентації. Створення медійних проєктів, у тому числі створення відеороликів, публікації в ЗМІ, участь у радіо- і телепередачах з метою навчання студентів висловлювати власні думки, ділитися ідеями з широкою аудиторією.

6. Навчання навичок урегулювання конфліктів. Проведення тренінгів з медіації і вирішення конфліктів, спрямованих на розвиток навичок спілкування й знаходження конструктивних рішень.

7. Виконання культурних і мистецьких проєктів. Організація виставок, фестивалів, культурних заходів, спрямованих на розвиток навичок демонстрації творчих і мистецьких здібностей.

8. Міжкультурна взаємодія і міжнародний обмін. Мотивація участі студентів-військовослужбовців в міжнародних академічних обмінах і проєктах, спрямованих на розширення їхнього культурного кругозору та набуття міжкультурного досвіду.

9. Розвиток студентської активності. Організаційна підтримка студентських ініціатив, спрямованих на розвиток соціальної активності й відповідальності.

10. Взаємодія з громадськими організаціями й ветеранами. Організація заходів, спрямованих на організацію співпраці з представниками громадських організацій і ветеранами, обмін досвідом.

До прикладу, нами було реалізовано соціальний проєкт для студентів-військовослужбовців під назвою *«Воїни в білих халатах: медична допомога для біженців»*.

Мета – надання медичної допомоги біженцям (внутрішньо переміщеним особам), які прибувають з тимчасово окупованих територій, а також інформування їх про доступні медичні ресурси.

Етапи реалізації проєкту:

– Дослідження потреб біженців: команда проєкту проводила дослідження для визначення основних медичних потреб біженців, їх місцезнаходження й доступності медичних закладів.

– Створення медичної команди: студенти-військовослужбовці, які володіють медичними навичками, проходили навчання й підготовку для надання першої медичної допомоги.

– Організація медичних бригад в зонах прибуття: створювали мобільні медичні бригади, що склалися зі студентів-військовослужбовців і медичних спеціалістів, які вирушали до пунктів прибуття біженців (залізничні вокзали й автобусні станції тощо).

– Надання першої медичної допомоги: медичні бригади надавали медичну допомогу на основі оцінки стану здоров'я, надання невідкладної медичної допомоги, направлення в лікарню за необхідності.

– Інформування біженців: студенти-волонтери інформували біженців про доступні медичні послуги, правила і пільги медичного обслуговування в Україні.

– Проведення семінарів: було організовано семінари й майстер-класи з надання першої медичної допомоги для біженців з метою формування навичок надання допомоги своїм сім'ям і спільнотам.

– Співпраця з медичними установами: установили співпрацю з місцевими медичними установами й лікарнями для забезпечення складного професійного лікування біженців.

– Моніторинг та оцінка проєкту: моніторинг та оцінка результатів проєкту з метою визначення його ефективності, внесення коректив за необхідності.

Результати проєкту:

1. Отримали медичну допомогу й інформацію про медичні ресурси понад 500 біженців.

2. Студенти-військовослужбовці розвинули навички першої медичної допомоги.

3. Налагоджено взаємодію з місцевими медичними установами для майбутньої співпраці.

4. Збільшено обізнаність біженців про медичні послуги й шляхи їх отримання.

Проєкт надав змогу студентам-військовослужбовцям активно впливати на життя біженців і зробити значний внесок у забезпечення їхніх медичних потреб, що сприяло розвитку соціальної активності та відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України в суспільстві.

У рамках реалізації цієї педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни нами був проведений соціальний форум *«Молодь за мир і безпеку: разом до кращого майбутнього»*.

Мета форуму: створення платформи для обговорення важливих соціальних і політичних питань, а також обміну досвідом та ідеями серед студентів-військовослужбовців.

Захід відбувався протягом двох днів за програмою:

День 1: Обговорення та дискусії (8 годин).

Відкриття форуму та вступна промова: представлення цілей і значущості форуму, вітальне слово від організаторів і важливих гостей.

Лекції та дискусії за актуальними темами: у рамках панельних дискусій і лекцій студенти обговорювали такі теми, як гібридна війна, національна безпека, мирні зусилля й міжнародна солідарність.

Сесії групової роботи: учасники ділилися на групи для обговорення конкретних проблем і розробки рекомендацій для розв'язання цих проблем.

Обід і нетворкінг: час для неформальних бесід і обміну контактами між учасниками.

Культурна програма: вечірній концерт, виставка мистецтва.

День 2: Практичні заходи (8 годин).

Семінари й майстер-класи: проведення семінарів і майстер-класів з розвитку навичок лідерства, медіації, командної роботи та миротворчості.

Проекти та практичні вправи: військовослужбовці брали участь у практичних проєктах, пов'язаних із соціальною миротворчістю та співпрацею.

Публічні виступи та обговорення проєктів: учасники презентували свої проєкти й ділилися досвідом, отриманим під час семінарів і майстер-класів.

Закриття й нагородження: підбиття підсумків форуму, вручення сертифікатів і нагород найкращим учасникам і проєктам.

Результати форуму:

1. Учасники форуму набули знань і навичок у сфері лідерства, миротворчості та командної роботи.

2. Форум стимулював активне обговорення актуальних питань національної безпеки й миру.

3. Форум дав змогу виокремити молодих лідерів та активістів, готових співпрацювати та працювати разом над розв'язанням спільних соціальних проблем.

Описаний вище соціальний форум дозволив студентам-військовослужбовцям не лише обговорити важливі питання, а й розвинути лідерські й соціальні навички, які можуть бути дуже корисними як у професійному, так і в цивільному житті.

У контексті формування соціально активної особистості військовослужбовця нами був проведений спільний захід з громадськими організаціями й ветеранами для студентів-військовослужбовців Збройних Сил України під назвою *«День Ветеранів: міст поколінь»*, який мав на меті сприяння діалогу й обміну досвідом між студентами-військовослужбовцями й ветеранами та був присвячений святкуванню Дня Ветерана в Україні (1 жовтня) і визнанню заслуг ветеранів за службу й жертвність в інтересах України.

Формат проведення заходу передбачав такі етапи:

1. Відкриття заходу: слово організаторів і представників громадських організацій, де підкреслювалась важливість цього дня й заклик до поваги та визнання заслуг ветеранів.

2. Панельна дискусія: ветерани й студенти-військовослужбовці розповідали про свій досвід і переживання. Обговорювались питання психологічної підтримки й адаптації після повернення із зон військових дій.

3. Обід і час для спілкування: ветерани й студенти-військовослужбовці спілкувались в неформальній обстановці, обмінювались історіями та досвідом.

4. Майстер-класи та практичні заняття: ветерани проводили майстер-класи з навичок виживання, тактики й першої допомоги, ділячись своїм досвідом зі студентами.

5. Військово-спортивні змагання: організація військово-спортивного змагання, у якому брали участь і ветерани, і студенти-військовослужбовці. Це сприяло розвитку фізичної активності та духу змагання.

6. Завершення заходу: виступи гостей по завершенню дня, нагородження учасників і ветеранів за їхню участь і внесок.

Підсумки заходу:

– Студенти-військовослужбовці отримали цінний досвід і знання від ветеранів, що допомогло їм краще розуміти особливості служби й виклики, з якими стикаються ветерани.

– Ветерани отримали визнання й повагу за свою службу, а також побачили, що їхній досвід є цінним і корисним для молодого покоління військовослужбовців.

– Громадські організації мали можливість просувати свої програми та ресурси, що надаються ветеранам і студентам-військовослужбовцям.

– Було створено позитивну атмосферу підтримки у військовому співтоваристві, що сприяє найближчій співпраці та обміну досвідом.

Такий спільний захід допоміг зміцнити зв'язки між різними поколіннями військовослужбовців, підтримати ветеранів і забезпечити студентів-військовослужбовців цінними знаннями й досвідом, необхідними для успішної служби й адаптації у військовому середовищі.

Обмежений обсяг тексту дисертаційного дослідження не дає нам змоги детально описати всі заходи, реалізовані нами з метою формування соціально активної особистості студента в межах реалізації третьої педагогічної умови щодо соціально-психологічної спрямованості практичної підготовки військовослужбовців. У Таб. 2.6. наведено відомості про додаткові заходи, організовані нами під час проведення нашого науково-експериментального дослідження.

Табл. 2.6

Виховні й навчальні заходи соціально-психологічної спрямованості в межах практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України

№	Назва заходу	Мета	Формат
---	--------------	------	--------

1	Форум «Молодь за мир і безпеку»	Обговорення глобальних і регіональних питань безпеки та миру, сфер громадської та політичної активності	Панельні дискусії, лекції від експертів, дебати, майстер-класи з розвитку навичок громадської активності
2	Волонтерська служба на благо сім'ї ветерана	Допомога сім'ям ветеранів, участь у реабілітаційних заходах, підтримка дітей ветеранів	Регулярні візити до сімей, участь у заходах спільно з ветеранами та їхніми родинами
3	Освітні семінари «Права та обов'язки військовослужбовців»	Підготовка до обов'язків служби, підвищення юридичної грамотності	Лекції, семінари, юридичні консультації, обговорення практичних ситуацій
4	Екологічна акція «Чистий фронт»	Підтримка екологічної відповідальності, участь у прибиранні військових полігонів і околиць	Масове прибирання сміття, проведення лекцій і дискусій про важливість екології
5	Відвідування історичних місць: Військово-історичний марафон	Познайомити студентів-військовослужбовців з історичними місцями та подіями, пов'язаними зі Збройними силами України	Організація походів та екскурсій до меморіальних місць і пам'ятників
6	Спортивні змагання «Сила і дух воїна»	Розвиток фізичної активності, дружби та змагального духу серед студентів-військовослужбовців	Спортивні змагання з різних видів спорту за участю команд
7	Соціальний проєкт «Турбота про ветеранів»	Допомога ветеранам у вирішенні побутових і соціальних питань	Надання послуг з догляду за домом, супровід до медичних закладів, надання підтримки при отриманні соціальних пільг

8	Семінари з лідерства та командної роботи	Розвиток навичок лідерства, комунікації та управління командою	Інтерактивні семінари, тренінги, рольові ігри, вирішення кейсів
---	--	--	---

Загалом заходи, здійснені в рамках реалізації третьої педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни допомогли студентам розвинути соціально-психологічний досвід, поглибити знання, уміння й навички, брати активну участь у житті суспільства та сприяти розв'язанню соціальних, психологічних та інших проблем і завдань.

Ефективність упровадження розроблених нами педагогічних умов було перевірено на контрольному етапі соціально-педагогічного експерименту, про що йтиметься в наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

На завершальному, контрольному, етапі дослідно-експериментальної роботи нами було проведено повторну діагностику рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни з використанням такої ж методики діагностування, що була нами застосована на констатувальному етапі експерименту (Анкета для вивчення рівня патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України, Анкета для вивчення рівня сформованості медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни, Анкета для вивчення рівня соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України, Тест на виявлення рівнів сформованості патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни, Тест на виявлення рівнів сформованості медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни, Тест на виявлення рівнів сформованості

соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни).

Нагадаємо, що експериментальними базами дослідження були ЗВО України, у яких навчалися студенти-військовослужбовці Збройних Сил України: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка») (ЕГ), де було упроваджено педагогічні умови та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», Бердянський державний педагогічний університет (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація») (КГ), у яких освітній процес відбувався в традиційному форматі без створення розроблених нами педагогічних умов.

Отримані відомості були проаналізовані відповідно до розроблених на підготовчому етапі експерименту критеріїв і показників сформованості досліджуваного явища. Основне завдання полягало у виявленні динаміки рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни контрольної та експериментальної груп з подальшим порівнянням результатів. Відомості, отримані під час повторної діагностики, були математично й статистично оброблені за допомогою критерію Пірсона χ^2 та зібрані у зведені таблиці, аналіз яких дає можливість відстежити динаміку змін, що відображають просування військовослужбовців Збройних Сил України за рівнями сформованості в них соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Наводимо результати повторної діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за першим, мотиваційно-ціннісним, критерієм на контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм на контрольному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	<i>%</i>	<i>осіб</i>	<i>%</i>
Високий	105	63,64	92	57,14
Середній	58	35,15	55	34,16
Низький	2	1,21	14	8,70

За результатами повторної діагностики можна констатувати, що кількість осіб в ЕГ з високим рівнем сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм зросла на 20% і становить майже дві третини від загальної кількості військовослужбовців, які потрапили до складу ЕГ. Позитивна динаміка спостерігається й у КГ, але в кількісному відношенні вона складає лише 15% порівняно з констатувальним етапом експерименту. Третина учасників експерименту в обох групах продемонстрували середній рівень соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за цим критерієм. Натомість лише 2 представника ЕГ залишились на низькому рівні сформованості досліджуваного явища за мотиваційно-ціннісним критерієм, у той час як кількість осіб з таким само рівнем у КГ склала 14.

Статистичну вірогідність отриманих результатів перевіримо за допомогою критерію Пірсона χ^2 (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8

Статистична вірогідність результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм на контрольному етапі експерименту

№	Емпір. частота	Теор. частота	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2/f_{\text{T}}$
Високий рівень ЕГ	63.64	33.33	30.31	918.7	27.564
Високий рівень КГ	57.14	33.33	23.81	566.92	17.009
Середній рівень ЕГ	35.15	33.33	1.82	3.31	0.099
Середній рівень КГ	34.16	33.33	0.83	0.69	0.021
Низький рівень ЕГ	1.21	33.33	-32.12	1031.69	30.954
Низький рівень КГ	8.70	33.33	-24.63	606.64	18.201
Суми	200	199.98	-	-	93.848

Результат: $\chi^2_{\text{емп}} = 93.848$

Критичне значення χ^2 при $v=5$

v	p	
	0.05	0.01
5	11.07	15.086

Отримане значення $\chi^2_{\text{емп}}$ перевищує критичне значення, а отже, розбіжності між розподілами є статистично достовірними (гіпотеза H_1).

Ці відомості підтверджують статистично достовірну різницю в розподілі учасників експерименту ЕГ та КГ за рівнями сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за мотиваційно-ціннісним критерієм наприкінці експерименту.

За другим, інформаційно-пізнавальним, критерієм було встановлено такі рівні сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на контрольному етапі експерименту (табл. 2.9.)

Таблиця 2.9

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм на контрольному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	<i>%</i>	<i>осіб</i>	<i>%</i>
Високий	88	53,33	43	26,71
Середній	59	35,76	67	41,61
Низький	18	10,91	51	31,68

Як бачимо з Табл. 2.8., кількість осіб в ЕГ з високим рівнем сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм вдвічі перевищує таку саму кількість військовослужбовців у КГ за результатами проведеного експерименту. Близько 40% військовослужбовців в ЕГ та КГ продемонстрували середній рівень сформованості досліджуваного явища за цим критерієм після закінченню експерименту. Проте лише трохи більше 10% учасників експерименту в ЕГ

залишилися на низькому рівні сформованості соціально-психологічної готовності за цим критерієм, у той час як у КГ їх кількість перевищує 30%.

Перевіримо статистичну вірогідність отриманих результатів за допомогою критерію Пірсона χ^2 (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Статистична вірогідність результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ за інформаційно-пізнавальним критерієм на контрольному етапі експерименту

№	Емпір. частота	Теор. частота	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2/f_{\text{T}}$
Високий рівень ЕГ	53.33	33.33	20	400	12.001
Високий рівень КГ	26.71	33.33	-6.62	43.82	1.315
Середній рівень ЕГ	35.76	33.33	2.43	5.9	0.177
Середній рівень КГ	41.61	33.33	8.28	68.56	2.057
Низький рівень ЕГ	10.91	33.33	-22.42	502.66	15.081
Низький рівень КГ	31.68	33.33	-1.65	2.72	0.082
Суми	200	199.98	-	-	30.713

Результат: $\chi^2_{\text{емп}} = 30.713$

Критичне значення χ^2 при $v=5$

v	p	
	0.05	0.01
5	11.07	15.086

Отримане значення $\chi^2_{\text{емп}}$ перевищує критичне значення, а отже, розбіжності між розподілами є статистично достовірними (гіпотеза H_1). Ці відомості підтверджують різницю в розподілі учасників соціально-педагогічного експерименту ЕГ та КГ щодо позитивних змін у рівнях сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за інформаційно-пізнавальним критерієм наприкінці експерименту.

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за **третім, рефлексивно-діяльнісним, критерієм** на контрольному етапі експерименту представлено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Результати діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
Високий	93	56,36	71	44,10
Середній	61	36,97	66	40,99
Низький	11	6,67	24	14,91

Відомості в табл. 2.10 свідчать про те, що наприкінці нашого експерименту понад 55% учасників в ЕГ просунулися на високий рівень сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм, у той час як частка осіб з таким само рівнем у КГ склала менше 45%. Близько 40% військовослужбовців Збройних Сил України, що брали участь у нашому соціально-педагогічному експерименті, в обох групах продемонстрували середній рівень сформованості досліджуваного явища за цим критерієм. Утім кількість осіб у КГ з низьким рівнем сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм більш ніж удвічі перевищує їхніх колег з ЕГ.

Як і в попередніх випадках, перевіримо статистичну вірогідність отриманих результатів за допомогою критерію Пірсона χ^2 (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Статистична вірогідність результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ за рефлексивно-діяльнісним критерієм на контрольному етапі експерименту

№	Емпір. частота	Теор. частота	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2/f_{\text{T}}$
Високий рівень ЕГ	56.36	33.33	23.03	530.38	15.913
Високий рівень КГ	44.10	33.33	10.77	115.99	3.48

Середній рівень ЕГ	36.97	33.33	3.64	13.25	0.398
Середній рівень КГ	40.99	33.33	7.66	58.68	1.761
Низький рівень ЕГ	6.67	33.33	-26.66	710.76	21.325
Низький рівень КГ	14.91	33.33	-18.42	339.3	10.18
Суми	200	199.98	-	-	53.057

Результат: $\chi^2_{\text{емп}} = 53.057$

Критичне значення χ^2 при $v=5$

v	p	
	0.05	0.01
5	11.07	15.086

Отримане значення $\chi^2_{\text{емп}}$ перевищує критичне значення, а отже, розбіжності між розподілами є статистично достовірними (гіпотеза H_1). Отже, розподіл між учасниками експерименту за рівнями сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за рефлексивно-діяльнісним критерієм наприкінці експерименту має статистичну вірогідність.

Загальні рівні сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за трьома критеріями на кінець експерименту представлено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Результати оцінки загального рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на контрольному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	<i>%</i>	<i>осіб</i>	<i>%</i>
Високий	95	57,58	69	42,86
Середній	60	36,36	62	38,51
Низький	10	6,06	30	18,63

Як свідчать відомості таб. 2.12, кількість осіб зі складу ЕГ, які просунулись на високий рівень сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни наприкінці нашого соціально-педагогічного експерименту, становить майже 60%, у той час як цей показник у КГ складає трохи більше 40%. Приблизно однакова кількість учасників експерименту в ЕГ та КГ продемонстрували середній рівень сформованості досліджуваного явища (36,36% в ЕГ та 38,51% у КГ відповідно). Суттєво різницю ми спостерігаємо в кількості осіб ЕГ та КГ з низьким рівнем сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни: їхня кількість утричі більше у військовослужбовців з КГ, ніж у їх колег з ЕГ (30 проти 10 відповідно).

За допомогою критерію Пірсона χ^2 ще раз перевіримо статистичну вірогідність отриманих результатів (табл. 2.14.).

Таблиця 2.14

Статистична вірогідність результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в ЕГ та КГ за трьома критеріями на контрольному етапі експерименту

№	Емпір. частота	Теор. частота	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2$	$(f_{\text{Э}} - f_{\text{T}})^2/f_{\text{T}}$
Високий рівень ЕГ	57.58	33.33	24.25	588.06	17.644
Високий рівень КГ	42.86	33.33	9.53	90.82	2.725
Середній рівень ЕГ	36.36	33.33	3.03	9.18	0.275
Середній рівень КГ	38.51	33.33	5.18	26.83	0.805
Низький рівень ЕГ	6.06	33.33	-27.27	743.65	22.312
Низький рівень КГ	18.63	33.33	-14.7	216.09	6.483
Суми	200	199.98	-	-	50.244

Результат: $\chi^2_{\text{емп}} = 50.244$

Критичне значення χ^2 при $v=5$

v	p	
	0.05	0.01
5	11.07	15.086

Отримане значення $\chi^2_{\text{емп}}$ перевищує критичне значення, а отже, розбіжності між розподілами є статистично достовірними (гіпотеза H_1). Отже,

можна констатувати, що розподіл між учасниками експерименту за рівнями сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за трьома критеріями наприкінці експерименту знов-таки має статистичну вірогідність.

Отже, маємо позитивну динамку в рівнях сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в учасників експерименту ЕГ на контрольному етапі (кінець експерименту) порівняно з констатувальним (початок експерименту), зображених на рис. 2.2.

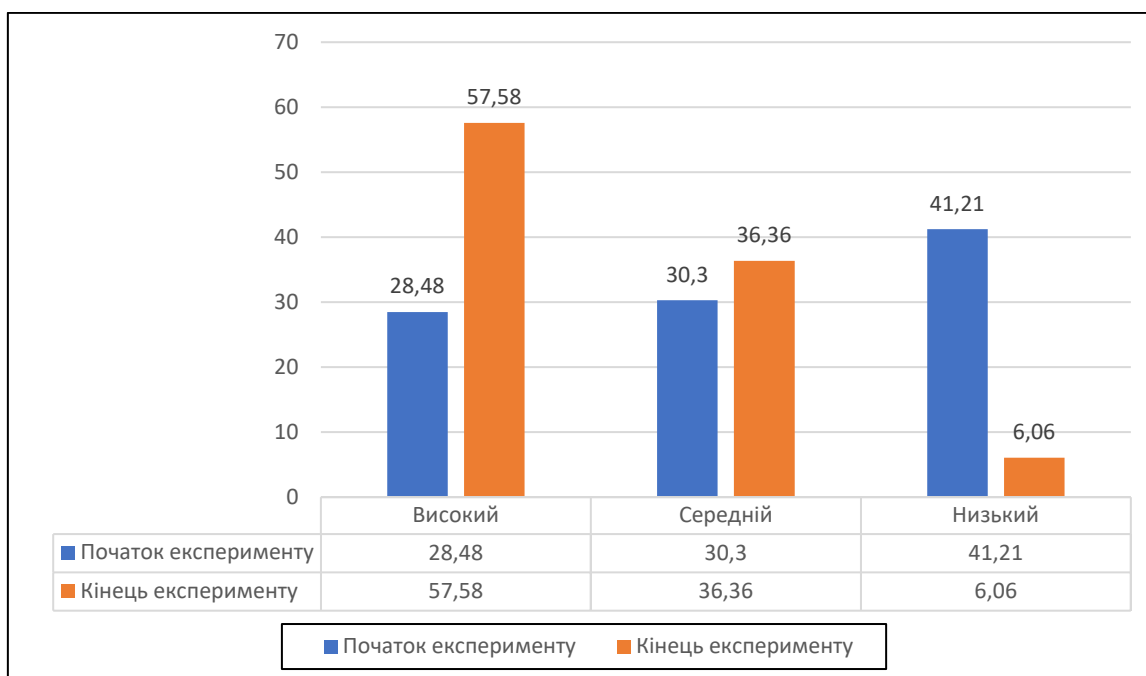

Рис. 2.2. Розподіл учасників соціально-педагогічного експерименту з ЕГ за рівнями сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Як бачимо з рис. 2.2., кількість військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у нашому експерименті та потрапили до ЕГ, з високим рівнем сформованості соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни збільшилась удвічі (на +29,1%) наприкінці експерименту. Незначні позитивні зміни

спостерігаємо й у розподілі респондентів, які перебували на середньому рівні сформованості досліджуваного явища (30,3% респондентів на початку експерименту й 36,36% – у його фінальній частині, тобто на +6,06%). Очевидною є суттєва зміна кількості учасників експерименту ЕГ з низьким рівнем сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни наприкінці експерименту порівняно з його початком: 41% на констатувальному етапі проти 6% на контрольному (на -35%).

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному та контрольному етапах експерименту представлено в таб. 2.15.

Таблиця 2.15

Порівняльні результати оцінки загального рівня сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Рівень	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	<i>осіб</i>	%	<i>осіб</i>	%	<i>осіб</i>	%	<i>осіб</i>	%
Високий	47	28,48	46	28,57	95	57,58	69	42,86
Середній	50	30,30	52	32,30	60	36,36	62	38,51
Низький	68	41,21	63	39,13	10	6,06	30	18,63

З табл. 2.13. бачимо, що учасники соціально-педагогічного експерименту покращили рівні сформованості власної соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням

в умовах гібридної війни як в ЕГ, так і в КГ. Проте, якщо кількість військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в експерименті в складі ЕГ, з високим рівнем сформованості досліджуваного явища наприкінці дослідження збільшилася вдвічі (47 осіб на початку експерименту проти 95 в кінці, на +29,1%), то збільшення в КГ склало лише +14%, тобто їхня кількість зростає лише в півтора рази (46 осіб на початку експерименту проти 69 в кінці).

Незначні зміни спостерігаються в просуванні учасників експерименту обох груп на середньому рівні сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни (+6% в ЕГ та у КГ).

Очевидну різницю бачимо в перерозподілі учасників соціально-педагогічного експерименту з низьким рівнем сформованості досліджуваного явища наприкінці експерименту порівняно з його початком. Кількість таких осіб знизилась майже в сім разів в ЕГ (з 41% до 6%, на – 35%), у той час як у КГ відбулося зменшення таких осіб лише вдвічі (з 63 осіб до 30, на –20,5%).

Окрім очевидної різниці в розподілі учасників експерименту в ЕГ та КГ за рівнями сформованості їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в кількісному відношенні, ми можемо констатувати й суттєві якісні зміни у сформованості досліджуваного явища в учасниках нашого експерименту з ЕГ порівняно з їх колегами з КГ. Так, військовослужбовці, які потрапили до складу ЕГ, за наслідками впровадження розроблених нами педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни у практику їх професійної підготовки, продемонстрували високий ступінь готовності служити своїй Батьківщині будь-якими засобами й жертвувати заради її благополуччя, вони беруть активну участь у громадському й політичному житті України, пишаються своєю національною культурою й активно її просувають,

вважаючи її важливим складником національного ідентитету, цікавляться історією своєї країни, вивчають біографії національних героїв і пишаються їхніми подвигами, використовують різноманітні медіа-канали та платформи для отримання інформації про поточну ситуацію на фронті та в країні, мають розвинені навички у використанні медіа-інструментів для комунікації з цивільним населенням, перевіряють достовірність та автентичність джерел інформації, високо оцінюють свою здатність ефективно комунікувати з цивільним населенням через медіаканали, мають високу здатність аналізувати й передбачати медіатенденції, беруть активну участь у громадських заходах та ініціативах (волонтерство, благодійні акції, культурні заходи тощо), активно працюють над розвитком своїх лідерських якостей і вмінь, беруть участь у добровольчих і благодійних акціях тощо.

Отже, спираючись на статистично доведену різницю в отриманих під час експериментальної роботи результатах, що характеризують три критерії сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, та визначені нами якісні зміни в рівнях розподілу учасників нашого соціально-педагогічного експерименту за наслідками його проведення, ми можемо зробити висновок про високу ефективність розроблених і впроваджених нами педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни та можливість їх упровадження в практику професійної підготовки військовослужбовців в інших закладах вищої освіти України.

Висновки до розділу 2

Другий розділ дисертаційної роботи присвячено науковому обґрунтуванню предмету дослідження – педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил

України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни – на основі розробки та експериментальної перевірки їх ефективності на підставі використання теоретичних висновків першого розділу.

Відповідно до методології дослідження в галузі соціальної роботи дослідно-експериментальна робота складалася з трьох етапів: констатувального (первинна діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням), формувального (розробка й реалізація педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни), контрольний (контрольна діагностика рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням і визначення ефективності педагогічних умов).

1. На першому етапі дослідно-експериментальної роботи розроблено критеріальну базу дослідження ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни: критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-діяльнісний), показники для кожного критерію та рівні (високий, середній, низький); розроблено діагностичний інструментарій: анкети (для визначення рівнів сформованості патріотизму, медіакомпетентності й соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни), тести (на визначення рівнів сформованості патріотизму медіакомпетентності соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни); використано інші методи діагностики: індивідуальні й колективні бесіди, спостереження, узагальнення, аналіз результатів професійної діяльності тощо.

Експериментальними базами дослідження стали: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»), що увійшли до експериментальної групи (ЕГ) та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»), Бердянський державний педагогічний університет (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація»), у яких було визначено контрольні групи (КГ). Вибіркова сукупність становила 326 військовослужбовців Збройних Сил України, з яких 165 осіб увійшли до ЕГ та 161 – до КГ.

Результати первинної діагностики показали переважно низький (41,21%) і середній (30,3%) рівні сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни у респондентів ЕГ за всіма критеріями; лише 28,49% виявили високий рівень. Майже аналогічні результати показали респонденти КГ. Статистичну вірогідність отриманих результатів перевірено за допомогою критерію Пірсона χ^2 .

Це стало підтвердженням необхідності розробки й упровадження спеціальних педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти.

2. На другому, формувальному, етапі дослідно-експериментальної роботи було розроблено й упроваджено в процес професійної підготовки педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності

військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни:

- формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом;

- спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад Збройних Сил України й населення під час виконання завдань за призначенням;

- соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Упровадження педагогічних умов під час проведення формувального етапу експерименту відбувалося комплексно, адже процес професійної підготовки військовослужбовців ЕГ має цілісний, системний характер і відбувається в єдиному освітньому просторі ЗВО. Освітній процес у КГ відбувався за традиційним форматом.

Реалізація першої педагогічної умови відбувалася шляхом уведення та викладання додаткових модулів навчання в межах освітніх компонентів (ОК) циклу загальної підготовки за освітніми програмами (ОП) спеціальності 231 Соціальна робота: «Патріотизм й ідентичність: Україна в європейському контексті» (ОК «Україна в контексті європейської історії та культури»), «Філософія патріотизму: усвідомлений сенс військової служби» (ОК «Філософія»), «Соціологія патріотизму та громадянської ідентичності» (ОК «Соціологія»); уведення патріотичного компонента до Плану соціально-гуманітарної роботи, який включав у себе освітні, культурні,

волонтерські, психологічні та інформаційні заходи (лекція «Героїчні сторінки Української історії у ХХ столітті», майстер-клас «Історична символіка та національна гордість», військово-спортивне змагання «Бійцівський марафон – Українська сталь» та ін.).

Основними формами й методами реалізації першої педагогічної умови стали лекції, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота; проєкти, написання есе, змагання, екскурсії, майстер-класи, фестивалі, виставки, консультації, благодійні та волонтерські акції та ін.

З метою реалізації другої педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни було розроблено та впроваджено в освітній процес ЗВО вибіркового ОК «Медіаграмотність військовослужбовця Збройних Сил України в умовах гібридної війни», який мав на меті формування у військовослужбовців медіакомпетентності, необхідної для ефективної роботи в інформаційному просторі й адаптації до умов гібридної війни та складався з 30 годин (1 кредит ЄКТС) і 6 модулів.

У межах соціально-гуманітарної роботи й неформальної освіти було підготовлено й проведено круглий стіл «Медіакомпетентність у житті військовослужбовців» і реалізовано соціальний проєкт у співпраці з медійними організаціями «Партнерство для медіаграмотності: студенти-військовослужбовці та журналісти» тощо.

Провідними формами й методами реалізації другої педагогічної умови стали лекції, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота; проєкти, аналіз, створення та редагування медіа-контенту, використання соціальних медіа-платформ і блогів, дискусійні клуби, круглі столи, рольові ігри, моделювання ситуацій, тренінги, діалоги, дискусії та ін.

Упровадження третьої педагогічної умови відбувалося в межах практичної підготовки здобувачів (навчальна й виробнича практики,

практичні заняття, самостійна робота, соціально активна діяльність). Саме в практичній і професійній діяльності студенти мали змогу використати набуті під час навчання соціально-психологічний досвід, знання, уміння й навички.

Під час практичної підготовки було використано професійні завдання й заходи соціально-психологічної спрямованості: соціальні проекти («Воїни в білих халатах: медична допомога для біженців», «Турбота про ветеранів»), соціальні форуми («Молодь за мир і безпеку: разом до кращого майбутнього», «День Ветеранів: міст поколінь»), екологічна акція «Чистий фронт», волонтерська діяльність серед населення, тренінги з розвитку навичок рефлексії, саморегуляції, лідерства, командної роботи, медіації та врегулювання конфліктів, толерантності, міжкультурної комунікації, міжнародна мобільність та ін.

Найбільш ефективними форматами й методами практичної підготовки стали: соціальні проекти, форуми й акції, волонтерська діяльність, тренінги за участі різних інститутів громадянського суспільства, військових частин, населення.

Загалом реалізація розроблених педагогічних умов впливала на формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в сукупності всіх складників – аксіологічного, інформаційно-когнітивного, індивідуально-психологічного, поведінкового.

3. Перевірка ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни здійснювалася на третьому, контрольному, етапі дослідно-експериментальної роботи.

З цією метою було використано той самий інструментарій, що й на констатувальному етапі експерименту: критеріальна база (критерії, показники, рівні) та діагностичні методи (анкети, тести, індивідуальні та

колективні бесіди, спостереження, узагальнення, аналіз результатів професійної діяльності тощо).

Результати контрольного етапу експерименту виявили позитивну динаміку в рівнях сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за всіма критеріями: мотиваційно-ціннісним, інформаційно-пізнавальним, рефлексивно-діяльнісним. Загалом військовослужбовців з високим рівнем сформованості соціально-психологічної готовності стало 57,58% (на +29,1% більше), із середнім рівнем – 36,6% (на + 6,06% більше), з низьким рівнем – 6,06% (на –35,15% менше) порівняно з констатувальним етапом експерименту.

У військовослужбовців КГ також відбулася позитивна динаміка в рівнях сформованості соціально-психологічної готовності в результаті засвоєння освітніх програм, проте статистично незначна.

Статистичну значущість отриманих результатів підтверджено за допомогою методу математичної статистики – критерію Пірсона χ^2 .

Отже, на підставі проведеного теоретичного й експериментального дослідження було експериментально підтверджено ефективність розроблених і впроваджених педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни та зроблено висновок про можливість і доцільність їх запровадження в процес професійної підготовки військовослужбовців у закладах вищої освіти України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено наукове вирішення проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, що ґрунтується на теоретичній розробці й експериментальній перевірці відповідних педагогічних умов у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

1. Розкрито теоретичні засади проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни шляхом аналізу стану її розробленості в сучасному науковому дискурсі, узагальнення зарубіжного досвіду й визначення сутності й структури базового поняття дослідження – соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням.

Аналіз стану розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни в сучасному науковому дискурсі здійснено в двох напрямках: узагальнено сучасні наукові погляди на сутність і особливості гібридної війни як новітнього суспільно-політичного явища; з'ясовано стан розробленості проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України в науковому просторі.

З'ясовано, що війна в класичному розумінні тлумачиться як соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби. У сучасному науковому дискурсі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) з'явився новий термін – гібридна війна.

Установлено, що гібридна війна – це форма конфлікту, у якій комбінуються різні методи й підходи, включно з військовими, політичними, інформаційними, економічними й кібернетичними, з метою досягнення стратегічних цілей.

Визначено особливості гібридної війни РФ проти України, які полягають у поєднанні переважно військових та інформаційно-психологічних засобів з метою руйнівного впливу на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну; ураження масової та індивідуальної свідомості населення, трансформації ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, поведінки й діяльності особистості; знищення України як держави й нації.

Зроблено висновок про те, що в умовах гібридної війни РФ проти України, починаючи з 2014 року, особливої актуальності набуває використання нових підходів, удосконалення змісту й технологій професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України; постає необхідність формування в них соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, що є малодослідженою проблемою на теоретичному, методичному та практичному рівнях, а тому потребує розв'язання.

2. Узагальнено зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил до виконання завдань за призначенням на основі аналізу національних законодавчих баз у галузі безпеки й оборони, нормативних документів оборонних міністерств і відомств країн-учасниць Північноатлантичного альянсу (НАТО) (США, Великої Британії, Німеччини, Норвегії, Франції), а також наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних учених, що досліджують питання організації професійної підготовки військовослужбовців країн НАТО, зокрема формування їх соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням.

Установлено, що питання соціально-психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил країн НАТО є ключовими в загальній системі професійної підготовки військовослужбовців країн Альянсу. Вони ґрунтуються на міждисциплінарних освітніх програмах на межі галузей знань з воєнної педагогіки, психології, соціології, включають різноманіття змісту, технологій, практик, спрямованих на зміцнення психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, зокрема тренування в умовах стресу та екстремальних ситуацій, командно-штабні ігри, психологічне консультування й підтримка, міжкультурна підготовка тощо, дозволяють військовослужбовцям розвинути необхідні навички, здібності й ментальний стан для виконання функційних обов'язків в умовах військової служби.

Виявлено, що зарубіжний досвід не може задовольнити повною мірою наших дослідницьких інтересів, оскільки, по-перше, у них недостатньо представлений соціальний аспект досліджуваного явища (перевага надається формуванню психологічного складника), а по-друге, у них майже не враховуються особливості сучасної гібридної війни через відсутність досвіду ведення таких війн, руйнівні наслідки яких за масштабами мають національний і глобальний характер. Саме тому розробка теоретичних, методичних і практичних засад формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни РФ проти України набуває великого значення.

3. На основі міждисциплінарного аналізу наукової літератури з соціальної роботи / соціальної педагогіки, педагогіки, психології, соціології, воєнної науки, національної безпеки визначено сутність і структуру базового поняття дослідження – соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням, яку розуміємо як психологічний стан і результат професійної підготовки, що полягає у здатності ефективно виконувати

професійні завдання на основі володіння системою соціально-психологічних цінностей, знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних якостей з дотримання етичних стандартів військової діяльності.

Структуру соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни представлено в нерозривній єдності чотирьох компонентів: аксіологічного – сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, що ґрунтуються на патріотизмі, непримиренності з ворогом, бажанні максимально ефективно виконувати завдання за призначенням з метою перемоги над ворогом; інформаційно-когнітивного – ґрунтовні соціально-психологічні знання; розуміння соціально-психологічних аспектів професійної діяльності, здатність ефективно використовувати інформаційні ресурси й аналізувати отриману інформацію в умовах інформаційної агресії; індивідуально-психологічного – здатність керувати стресом та емоціями в надзвичайних умовах; володіти навичками рефлексії, саморегуляції, релаксації, адаптації до непередбачуваних ситуацій; поведінкового – здатність чітко виконувати завдання за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, аналізувати й оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення й діяти в умовах обмеженого часу, здійснювати ефективну комунікацію з командуванням, особовим складом, партнерами, цивільним населенням.

4. З метою діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на різних етапах експерименту розроблено критеріальну базу дослідження: критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-діяльнісний), показники для кожного критерію та рівні (високий, середній, низький); розроблено діагностичний інструментарій: анкети й тести для визначення рівнів сформованості патріотизму, медіакомпетентності та соціальної активності військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни;

використано інші методи діагностики: індивідуальні й колективні бесіди, спостереження, узагальнення, аналіз результатів професійної діяльності тощо.

Здійснено констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи з первинної діагностики рівнів соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України. Експериментальними базами дослідження обрано: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»), Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»), студенти яких увійшли до експериментальної групи (ЕГ), та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»), Бердянський державний педагогічний університет (спеціальність 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота та практична психологія», «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація»), у яких було сформовано контрольні групи (КГ). Визначено вибірккову сукупність учасників експерименту: 326 військовослужбовців Збройних Сил України, з яких 165 осіб увійшли до ЕГ та 161 – до КГ.

Результати первинної діагностики показали переважно низький (41,21%) і середній (30,3%) рівні сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни у респондентів ЕГ за всіма критеріями; лише 28,49% виявили високий рівень. Майже аналогічні результати показали респонденти КГ. Статистичну вірогідність отриманих результатів підтверджено за допомогою критерію Пірсона χ^2 .

5. Проведено формувальний етап дослідно-експериментальної роботи з розробки й упровадження в процес професійної підготовки педагогічних

умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни, до яких віднесено: формування патріотизму як фундаменту системи цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, потреб, спрямованих на максимально ефективне виконання завдань за призначенням з метою перемоги над ворогом; спрямування змісту фахової підготовки на формування медіакомпетентності у військовослужбовців як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника на особовий склад Збройних Сил України й населення під час виконання завдань за призначенням; соціально-психологічна спрямованість практичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України як запоруки ефективного виконання завдань за призначенням на основі соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Реалізацію першої педагогічної умови здійснено шляхом уведення й викладання додаткових модулів навчання в межах освітніх компонентів (ОК) циклу загальної підготовки за освітніми програмами (ОП) спеціальності 231 Соціальна робота: «Патріотизм й ідентичність: Україна в європейському контексті» (ОК «Україна в контексті європейської історії та культури»), «Філософія патріотизму: усвідомлений сенс військової служби» (ОК «Філософія»), «Соціологія патріотизму та громадянської ідентичності» (ОК «Соціологія»); уведення патріотичного компонента до Плану соціально-гуманітарної роботи, який включав освітні, культурні, волонтерські, психологічні та інформаційні заходи (лекція «Героїчні сторінки Української історії у ХХ столітті», майстер-клас «Історична символіка та національна гордість», військово-спортивне змагання «Бійцівський марафон – Українська сталь» та ін.).

Основними формами й методами реалізації першої педагогічної умови стали лекції, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота; проєкти,

написання есе, змагання, екскурсії, майстер-класи, фестивалі, виставки, консультації, благодійні та волонтерські акції та ін.

З метою реалізації другої педагогічної умови формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни розроблено й упроваджено в освітній процес ЗВО вибіркового ОК «Медіаграмотність військовослужбовця Збройних Сил України в умовах гібридної війни», який мав за мету формування у військовослужбовців медіакомпетентності, необхідної для ефективної роботи в інформаційному просторі й адаптації до умов гібридної війни й складався з 30 годин (1 кредит ЄКТС) і 6 модулів.

У межах соціально-гуманітарної роботи та неформальної освіти підготовлено й проведено круглий стіл за темою «Медіакомпетентність у житті військовослужбовців» і реалізовано соціальний проєкт у співпраці з медійними організаціями «Партнерство для медіаграмотності: студенти-військовослужбовці та журналісти» тощо.

Провідними формами й методами реалізації другої педагогічної умови стали лекції, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота; проєкти, аналіз, створення й редагування медіаконтенту, використання соціальних медіаплатформ і блогів, дискусійні клуби, круглі столи, рольові ігри, моделювання ситуацій, тренінги, діалоги, дискусії та ін.

Третю педагогічну умову реалізовано в межах практичної підготовки здобувачів (навчальна й виробнича практики, практичні заняття, самостійна робота, соціально активна діяльність) на основі використання набутих під час навчання соціально-психологічного досвіду, знань, умінь і навичок.

Під час практичної підготовки використано професійні завдання й заходи соціально-психологічної спрямованості: соціальні проєкти («Воїни в білих халатах: медична допомога для біженців», «Турбота про ветеранів»), соціальні форуми («Молодь за мир і безпеку: разом до кращого майбутнього», «День Ветеранів: міст поколінь»), екологічну акцію «Чистий фронт»,

волонтерську діяльність серед населення, тренінги з розвитку навичок рефлексії, саморегуляції, лідерства, командної роботи, медіації та врегулювання конфліктів, толерантності, міжкультурної комунікації, міжнародну мобільність та ін.

Найбільш ефективними формами й методами практичної підготовки стали: соціальні проєкти, форуми, акції, волонтерська діяльність, тренінги за участі різних інститутів громадянського суспільства, військових частин, населення.

6. Здійснено перевірку ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни на третьому, контрольному, етапі дослідно-експериментальної роботи.

У результаті контрольного зрізу виявлено позитивну динаміку в рівнях сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни за всіма критеріями: мотиваційно-ціннісним, інформаційно-пізнавальним, рефлексивно-діяльнісним. Загалом військовослужбовців з високим рівнем сформованості соціально-психологічної готовності стало 57,58% (на +29,1% більше), із середнім рівнем – 36,6% (на + 6,06% більше), з низьким рівнем – 6,06% (на -35,15% менше) порівняно з констатувальним етапом експерименту.

Установлено, що у військовослужбовців КГ також відбулася позитивна динаміка в рівнях сформованості соціально-психологічної готовності в результаті засвоєння освітніх програм, проте статистично незначна.

Статистичну значущість отриманих результатів підтверджено за допомогою методу математичної статистики – критерію Пірсона χ^2 .

Загалом на підставі проведеного теоретичного й експериментального досліджень підтверджено ефективність розроблених і впроваджених педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності

військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; зроблено висновок про можливість і доцільність їх упровадження в процес професійної підготовки військовослужбовців у закладах вищої освіти України.

Перспективи подальшого дослідження порушеної проблеми вбачаємо в розробці наукових підходів, теоретичних і практичних засад, змісту й технологій формування соціально-психологічних компетентностей увійськовослужбовців для повоєнного відновлення країни, регіонів, громад, створення умов для успішної соціалізації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова С. В. Сучасні наукові підходи до визначення поняття «соціальна активність особистості». *Освіта на Луганщині : наук.-метод. журнал*. 2011. № 2. С. 128–133.
2. Автушенко О. С. Особистісно-орієнтовані технології у військовому вихованні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 28. С. 35–38.
3. Агаларова К. А., Бурега В. В., Саппа Г.-М. М. Словник основних термінів з курсу «Соціологія» : для студ. усіх спец. / ред. В. В. Бурега. Харків : НТУ «ХП», 2015.
4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 15.09.2023).
5. Артамощенко В. С., Фаворська О. Ю. Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 40–44.
6. Артюшин Г. Соціогуманітарна складова безперервної професійної підготовки військових кадрів в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2019. № 19(4). С. 26–42.
7. Афонін Е. А. Становлення Збройних сил України: соціальні і соціально-психологічні проблеми. Київ : НАН України, Ін-т соціології, 1994. 304 с.
8. Балан М. І., Колесніченко О. С., Юр'єва Н. В. Особливості адаптації військовослужбовців Національної Гвардії України до екстремальних ситуацій. Гуманітарні та правові аспекти безпеки. *Честь і закон*. 2017. № 4(63) С. 92–98.
9. Баранівський В. Ф. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України. *Військова освіта*. 2013.

№ 1. С. 34–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2013_1_6 (дата звернення: 15.09.2023).

10. Барко В. І. Роль креативності у формуванні професійної компетентності. *Вісник Національної академії України : зб. наук. пр.* Київ : НУОУ, 2010. Вип. 6 (19). С. 69–76.

11. Бартош А. А. Стратегия и контрстратегия гибридной войны. *Военная мысль*. 2018. № 10. С. 5–20.

12. Безбах В. Г., Клименко В. С. Організація і ведення психологічних операцій США та спецпропаганди колишнього СРСР в період холодної війни (1946-1991). *Міжнародна наукова військово-історична конференція «Холодна війна»: історія та уроки. 1946-1991 рр.:* зб. наук. праць. Київ : «НВП Поліграфсервіс», 2012. С. 75–81.

13. Бєлай С. В., Корнієнко Д. М. Інформаційна безпека сьогодення – невід’ємна складова воєнної безпеки. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*. Київ : Національна академія СБУ, 2018.

14. Бєлай С., Бородін Б., Васищев В. Визначення найбільш дієвих форм національно-патріотичного виховання військовослужбовців Національної Гвардії України. *Честь і закон*. 2022. № 1(80). С. 88–94.

15. Библер В. С. Диалог культур и школа XXI века. *Школа диалога культур: идеи, опыт, проблемы*. Кемерово : АЛЕФ, 1993. С. 9–106.

16. Бриндіков Ю. Л. Зарубіжний досвід реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Секція 5 «Соціальна педагогіка»*. 2017. № 2(78). С. 195–200.

17. Вітер Д., Оліферук В. Концепція розвитку системи військової освіти України. *Військова освіта*. 2021. № 2(44). С. 29–42.

18. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія / Алексєєв М. та ін.; за ред. А. М. Сиротенка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020.

19. Войціховський А. В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. *Журнал східно-європейського права*. 2018. № 53. С. 26–37.

20. Воробйов В. Шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх військових фахівців Національної Гвардії України. *Військова освіта*. 2016. № 1(33). С. 42–48. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2016-1/42-48>.

21. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200–203. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/52>.

22. Галан О. Теоретичні аспекти готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах вищого закладу освіти. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 19. С. 71–76.

23. Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. № 27. С. 296–307.

24. Глушук В. Стан військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних сил України та членів їх сімей. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. 2013. Вип. 111. С. 206–214.

25. Голик М. М., Ляшенко В. М, Романишин А. М., Романовський Я. Я. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ. Львів: ЛІСВ, 2009.

26. Горбулін В. П. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4(33). С. 5–12.

27. Горбунов О. А. Особливості управління здоров'ям військовослужбовців в умовах інформаційної війни з використанням комп'ютерних систем. *Кіберсоціалізація в умовах інформаційної війни*: матер. II наук.-практ. семінару (м. Київ, 16 травня 2018 р.). URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/kibersotsializatsiya-v-umovah-informatsijnoyi-vijny/> (дата звернення: 06.10.2023).

28. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Видавництво Астон, 2004.
29. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія. Київ : НБУВ, 2005.
30. Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 16–26.
31. Даник Ю., Малярчук Т., Бриггс Ч. Гибридная война: хай-тек, информационные и кибер конфликты. *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. № 16(2). С. 5–27. URL: <http://connections-qj.org/ru/article/gibridnaya-voyna-hay-tek-informacionnye-i-kiber-konflikty> (дата звернення: 06.10.2023).
32. Данильчук Л. О. Застосування інтелектуальних рекреаційних ресурсів у психологічній роботі з військовослужбовцями. *Розвиток та становлення особистості в умовах трансформаційних процесів* : зб. наук. праць за матер. міжрегіон. наук.-практ. онлайн-конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Київ-Хмельницький-Полтава-Чернівці, 16 березня 2023 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький, 2023. Т. 1. С. 205 – 209.
33. Данильчук Л. О., Ільясова І. А Організація соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями: метод. рек. Київ : Талком, 2024. 92 с.
34. Демешко І. М. Застосування інноваційної методики в курсі «Інформаційно-аналітична діяльність». *Наукові записки*. 2003. Вип. 147. С. 57 – 62.
35. Денисов В. Н. Війна. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Війна> (дата звернення: 10.10.2023).
36. Дідик Н. Ф. Використання медіапсихологічних засобів у груповій роботі з дружинами військовослужбовців. *II Всеукраїнський конгрес із соціальної психології «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи»* (7-8 листопада 2019 р.) / Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2019. С. 111–115.

37. Дмитренко М. А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. *Міжнародні відносини. Серія Політичні науки*. 2017. № 17. С. 236–243.

38. Дмитренко Р. П., Єзерський М. Р., Лимаренко В. В. Оцінювання рівня готовності миротворчих контингентів Збройних Сил України. *Наука і оборона*. 2004. № 3. С. 7.

39. Доктрина інформаційної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 10.10.2023).

40. Дорошкевич А. С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2(25). С. 21–28.

41. Задорожний Г. В. Консцієнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1(40). С. 199–206.

42. Заїка О. П., Чайковський М. Є. Основні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності в полікультурному середовищі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1(7). С. 93–96.

43. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр учбової літ-ри, 2013.

44. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : метод. посіб. / Н. Агаєв та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016.

45. Ізбаш С. С. Психолого-педагогічні умови формування медіаграмотності в курсантів Національної Академії Національної Гвардії України. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. Серія:

Педагогіка. Соціальна робота. 2021. № 1(4). С. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4>.

46. Казимір В. А., Стражник Ю. І. Поширення медіаграмотності серед молоді як одна з технологій протидії інформаційно-психологічній війни. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 05-06 квітня 2019 р.) / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 93–95.

47. Караман О. Л. Інформаційно-психологічна війна на сході України: сутність та механізми. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів*: матер. доп. та повідомл. Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2019. С. 36–37.

48. Караман О. Л. Методологічні засади проблеми соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України: філософський рівень. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2020. № 2(333) жовтень. Ч. II. С. 157–166.

49. Караман О. Л. Напрями і зміст діяльності університету в умовах гібридної війни на Сході України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2016. № 6(303). С. 221–231.

50. Караман О. Л. Образ військовослужбовця Збройних Сил України як предмет соціально-психологічного дослідження. *Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг ред. ред. О. Л. Караман, С. О. Вовк, І. М. Шопіної. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. С. 33–36.

51. Караман О. Л. Освіта як засіб інформаційно-психологічної протидії в умовах гібридної війни. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Лисичанськ, 27 лютого 2017).

Лисичанськ : ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка ; ФОП Чернов О. Г., 2017. 219 с.

52. Караман О. Л., Курило В. С., Савченко С. В. Досвід діяльності Науково-дослідного центру з проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України (на базі ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка») в умовах гібридної війни на сході України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. № 8(322) листопад 2018. Ч. II. С. 125–134.

53. Караман О. Л., Лабенок О. І. Педагогічні умови формування соціально-психологічної готовності військово-службовців ЗСУ до виконання завдань за призначенням в умовах війни РФ проти України. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти: зб. тез доповідей II міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Полтава, 25–27 квітня 2024 р.)*. Полтава : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. С. 147–149. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10171/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0%9a_%d0%a0%d0%9c%d0%a3%d1%82%d0%97%d0%92%d0%9e_2024.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 22.05.2024).

54. Караман О. Л., Савченко С. В. Розвиток теорії соціалізації особистості в умовах гібридної війни. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 1(306) лютий 2017. Ч. I. С. 57–65.

55. Караман О. Л., Савченко С. В. Соціально-педагогічні аспекти інформаційної війни на Донбасі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 8 (313). Ч. II. С. 279–288.

56. Каргіна Н. В. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 : 05 / Південноукраїнський

національний педагогічний університет імені к. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 270 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1248> (дата звернення: 26.10.2023).

57. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 546 с.

58. Квіткін П. В., Дятлова І. В. Соціальна відповідальність особистості військового професіонала: актуальні проблеми формування. *I Міжнародна наук.-практ. конф. «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення»*: зб. тез доповідей (20 травня 2021р.) / під ред. І. М. Трубавіної, О. Є. Міршука, Н. Ю. Чупрінової 2021. С. 30–32.

59. Козирев М. П. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020.

60. Кокур О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2021.

61. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В. Прикладна психодіагностика в Національній Гвардії України : метод. посіб. Харків : НА НГУ, 2020. 389 с.

62. Кондратенко О. О. Державне регулювання механізмів соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей : дис. ... канд. наук. з держ. управління : 25.00.02 / Національна академія державного управління при президентові України. Київ, 2019.

63. Конституція України : від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.

64. Косошов О. М., Сірик А. О. Завдання захисту національного інформаційного простору за досвідом ведення гібридної війни РФ на Сході України. *Системи озброєння і військова техніка*. 2017. № 1. С. 38–41.

65. Котловий С. А., Павлик Н. П., Сейко Н. А., Ситняківська С. М. *Методологія наукових досліджень : навч.-метод. посіб.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 89 с.

66. Криворучко П. П. *Психологічне забезпечення професійної діяльності військових спеціалістів : навч. посіб.* Київ : МО України КІСВ, 1999.

67. Криворучко П. П., Осьодло В. І., Терещенко Л. Ф. *Психологічна робота в миротворчих операціях : навч. посіб.* Київ : Національна академія офіцерської підготовки імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2004.

68. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. *Українська козацька педагогіка і духовність. Українське докільля: проблеми, пошуки, творчі знахідки:* зб. наук. праць. Умань : УДПІ, 1995.

69. Курило В. С., Караман О. Л., Савченко С. В. *Досвід роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка. Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення :* зб. тез доповідей І Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2021) / під ред. І. М. Трубавіної, О. Є. Міршука, Н. Ю. Чупрінової. Харків : НА НГУ, 2021. С. 221–223.

70. Курило В. С., Караман О. Л. *Сутність і механізми інформаційно-психологічних війн. Плекаємо особистість :* наук. метод. альманах. Старобільськ : Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2021. Вип. 4. С. 3–8.

71. Курило В. С., Савченко С. В. *Організація супротиву інформаційному впливу Росії на Україну як нова задача соціальної педагогіки. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Педагогічні науки. 2020. № 2(333). Ч. II. С. 181–189. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2\(333\)-2-181-189](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-181-189).

72. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Київ : Талком, 2018. 240 с.

73. Лабенок О. Виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військовослужбовців та основа національної ідентичності. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 5. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.8>.

74. Лабенок О. І. Зарубіжний досвід формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни. *Соціально-гуманітарний вісник* : зб. наук. пр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. Вип. 45. С. 151–154. URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/sgv-45_.pdf (дата звернення: 10.01.2024).

75. Лабенок О. І. Соціальна спрямованість професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 95. С. 70–76. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/nc-95> (дата звернення: 10.01.2024).

76. Лабенок О. І. Сутність і структура соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням. *Практична психологія у сучасному вимірі* : XV Міжнар. наук.-практ. конф. науковців та студентів: тези доповідей (Дніпро, 26 березня 2024 р.). Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. С. 163 – 164. URL: https://duan.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/3birnyk-2024-psykholohy_.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

77. Лабенок О. І. Формування медіакомпетентності військовослужбовців Збройних Сил України як ефективного засобу протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2023. № 5(359). С. 67–73. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-67-73](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-67-73).

78. Лабенок О. І. Формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни як наукова проблема. The 10th International scientific and practical conference «*Modern problems of science, education and society*» (December 4-6, 2023). Kyiv, Ukraine. 2023. С. 760–765. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-4-6.12.2023.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).

79. Левченко Ю. О. Проблеми протидії інформаційній окупації в умовах гібридної війни. *Інформаційна безпека в умовах гібридної війни* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16–17 листопада 2017 р.). Хмельницький : МВС УКРАЇНИ, 2017.

80. Лефтеров В. Психотренінгові технології професійної підготовки фахівців екстремальних видів діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 26. С. 86–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2011_26_25 (дата звернення: 26.10.2023).

81. Лисенко Д. П. Психологічні особливості розвитку довіри в системі взаємин «командир – підлеглий» у бойових умовах : дис. ... д-ра філософії : 053 : 05 / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ, 2021.

82. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2(7). С. 61–71.

83. Ложкін Г. В. Психологічне супроводження діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах : навч. посіб. Житомир : ЖВІРЕ, 2002.

84. Лозінська Н. С. Особливості мотивації до професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2012. № 5(30). С. 227–231.

85. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Vivat Publishing, 2015. 304 с.

86. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *International relations, part "Political sciences"*. 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220 (дата звернення: 26.10.2023).

87. Макаревич О. Особливості психологічної підготовки армій країн НАТО. *Соціальна психологія*. 2005. № 1(9). С. 140-148.

88. Марченков С. В. Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України: науково-педагогічний аспект. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*. 2019. № 17. С. 89–97. DOI: 10.46972/2076-1546.2019.17.08.

89. Мась Н. М. Психологічна підготовка військовослужбовців до дій у особливих умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 3(40). С. 280–285.

90. Матохнюк Л. О. Формування психологічної готовності майбутніх інженерів-прикордонників до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький : Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006.

91. Методичні рекомендації з використання соціальних мереж у Збройних Силах України. Київ : Центр учбової літератури, 2023.

92. Мигович І. Становлення соціальної роботи як науки в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1998. № 1–2. С. 72–77.

93. Молотай В. А. Формування психологічної готовності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до діяльності по охороні громадського порядку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2006.

94. Найдьонова Л. А. Медіа і війна: 10 тез про саморегуляцію медіа в Україні. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 05-06 квітня 2019 р.) / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 161–165.

95. Наконечний В. Д., Клименко В. С., Копаниця Н. І. Досвід організації психологічної роботи під час ведення збройних конфліктів, підготовки та виконання миротворчих завдань (збірник інформаційно-аналітичних матеріалів) / під заг. ред. І. М. Чубенка. Київ, 2013. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/psychological_preparation/dosvid_org_psihol_robotu_v_zkonfliktax2013.pdf (дата звернення: 12.11.2023).

96. Невмержицький В. М. Моделі психологічної підготовки військовослужбовців країн-членів НАТО. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 4(35). С. 245–250.

97. Невмержицький В. М. Психологічні детермінанти адаптації військовослужбовців строкової служби до особливих умов діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 19 с.

98. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США. *Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід* / за ред. В. Поліщук та ін. Тернопіль : Осадча Ю. В., 2018.

99. Олексюк Н. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011.

100. Островська Н. О. Деякі аспекти соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Реабілітація учасників бойових дій в Україні: досвід та перспективи* : тези доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2018. С. 11–16.

101. Островська Н. О. Особливості соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення* : зб. тез доповідей I Міжнар. наук.-практ. конф., 20 травня 2021. Харків : НА НГУ, 2021. С. 183–185.

102. Островська Н. О. Сучасний стан соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Підтримка та реабілітація учасників АТО в Україні: досвід та перспективи* : тези доповідей II Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2017. С. 59–63.

103. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. № 2(53). DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.258155>.

104. Пашкова О. О., Каменюк Ю. В. Роль і місце історичної свідомості у процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України. *Військово-науковий вісник*. 2020. № 34. С. 42–51.

105. Пилявець Р. І. Війна. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. І. М. Дзюба та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34448> (дата звернення: 12.11.2023).

106. Політологічна енциклопедія. Кн. 1.: навч. посіб. для вищих навч. закладів / уклад. А. О. Карасевич, О. О. Карасевич, Л. С. Шачковська. Умань : ПП Жовтий О.О., 2016. С. 475–478.

107. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 424 с.

108. Полторак С. Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. *Наука і оборона*. 2018. № 2. С. 3–10.

109. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. *Media Sapiens*. 25 жовтня 2015. URL: http://ms.detector.media/trends/1411978127/gibridna_viyna_informatsiyna_skladova (дата звернення: 12.11.2023).

110. Приходько Ю. І. Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 3(67). С. 285–299.

111. Приб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33(72), № 2. С. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>

112. Приб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців / ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf> (дата звернення: 17.12.2023).

113. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 25.12.2023).

114. Пунда Ю. В. Освіта – головна інвестиція в розвиток людського капіталу сектору безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2018. № 1. С. 34–40.

115. Раєвська Я. М. Активізація розвитку емоційного інтелекту як спосіб оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації особистості. *Психологія особистості на сучасному ринку праці*: монографія / за заг. ред. Г. А. Приба, Є. М. Калюжної. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. С. 370–381.

116. Раєвська Я. М., Твердохліб Н. Г. Психологія стресостійкості військовослужбовців: теоретичний дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 3(59). С.19–23. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3>.

117. Ребрій І. М. Сутність і зміст соціальної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. № 9. С. 133–145.

118. Савінцев В. І. Морально-психологічне забезпечення бойових дій. Київ : ВГІ НАОУ, 1997.

119. Савченко С. В., Курило В. С. Інформаційна війна Росії проти України: особливості інформаційного впливу на українську молодь та шляхи супротиву. *Education and Pedagogical Sciences*. 2018. № 2(169). С. 5–16. URL: <http://eps.luguniv.edu.ua/index.php/eps/article/view/37> (дата звернення: 17.12.2023).

120. Савченко С. В., Курило В. С. Медіасоціалізація як складник соціалізації особистості в інформаційному суспільстві. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324). Ч. 1. С. 83–89. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-1\(324\)-1-83-89](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-1(324)-1-83-89).

121. Савченко С. В., Курило В. С. Сучасний український патріотизм як провідний чинник соціалізації особистості. *Education and Pedagogical Sciences*.

2019. № 1(170). С. 58–64. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-58-64](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-58-64).

122. Сафін О. Д. Психологічні особливості професійного самовизначення військовослужбовців-контрактників в процесі служби. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2012. Вип. 27. С. 18–22.

123. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / Безсмертний Р. П. та ін. ; ред. В. П. Горбулін. Київ : НІСД, 2017.

124. Сидоренко Л. Пропагування героїзму та мужності в роботі клубу військової частини як складник національно-патріотичного виховання в Збройних Силах України. *Військово-історичний меридіан*. 2021. № 2-3(32-33). С. 37–48. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/06.12.2021/pdf/full-37-48.pdf (дата звернення: 17.12.2023).

125. Сиротенко А. М., Богунов С. О., Приходько Ю. І. Інновації в системі підготовки військових фахівців з вищою освітою: поняття, сутність, спрямованість. *Наука і оборона*. 2018. № 3. С. 38–46.

126. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності : підруч. для слухачів та студ. вищих навч. закл. Київ : ПП «Золоті ворота», 2012. 458 с.

127. Стасюк В. В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів : підруч. для слухачів та студ. вищих навч. закл. Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2016. 412 с.

128. Степико М. Т. Гібридна війна як війна ідентичностей. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3. С. 163–170.

129. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2011. № 968(3). С. 26–29.

130. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. *Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 211–217.

131. Тараненко М. Гібридна війна в Україні: історія та сучасність. *Вісник НТУУ «КПІ», Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Вип. 3/4 (31/32). С. 190–200. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/25058> (дата звернення: 17.12.2023).

132. Тасевська Д., Землянський А. Історична свідомість студентської молоді в умовах мінливості соціокультурного простору. Матер. міжнар. наук.-практ. конф.: *«Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір»*. Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 193–196.

133. Телелим В. М., Тимошенко Р. І., Приходько Ю. І. Військова освіта в системі безпеки та оборони держави. *Наука і оборона*. 2013. № 4. С. 21–28.

134. Томчук М. І. Психологічна готовність особистості до правоохоронної діяльності : монографія. Хмельницький : НВП «Еврика», 2003.

135. Требін М. П. Гібридна війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. № 3. С. 113–127.

136. Трубавіна І. М., Цибулько Л. Г., Мартинюк А. Ю. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1(48). С. 414–418.

137. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність*. 2018. С. 346–345.

138. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. № 58. С. 66–76.

139. Фурман І., Резнік В. Викладання воєнно-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах: проблемні питання та шляхи вирішення. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* :зб. матер. III Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ : Національний університет оборони України, 2018. С. 48–56.

140. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.

141. Чекаленко Л. Д. Про поняття «гібридна війна». *Віче*. 2015. № 5. С. 41–42.

142. Череповська Н. Програма психосоціальної підтримки ветеранів війни за допомогою медіапсихологічних ресурсів. *Проблеми політичної психології: збірник наукових праць*. 2017. № 6(20) С. 119–132.

143. Чернецька Ю. І. Військовослужбовці як соціальна категорія і об'єкт соціальної і соціально-психологічної роботи. *Збройне насилля: сучасні процеси світової глобалізації та їхній вплив на Україну* : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (30 травня 2024 р. м. Полтава). Полтава, 2024. С. 234 – 238.

144. Чернецька Ю. І., Горелов І. Ю. Реабілітація військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. № 2. С. 58–65.

145. Шолудько Ю. О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. *Актуальні проблеми сучасного права: до 20-річчя ЕПФ ОНУ ім. І.І Мечникова* : зб. наук. ст. студентів ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 55–68.

146. Щипанський П. В., Тимошенко Р. І., Салкуцян С. М. Формування нової парадигми військової освіти. *Наука і оборона*. 2017. № 2. С. 37–42.

147. Юридична енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3 / за ред. Ю. С. Шемчуше.

148. Юрків Я. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : монографія. Київ : Талком, 2021. 460 с.

149. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 606 с.

150. Юрків Я. І., Луканов Д.В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Наук. вісник Ужгородськ. ун-ту. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1 (48). С. 469–473.

151. Юрків Я. Сутність та зміст соціально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання службових обов'язків. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу і соціальної адаптації осіб, які постраждали від війни* : зб. тез Регіонального круглого столу (29 травня 2024 р.). Харків, 2024. С. 274–273.

152. Яворська Г. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Strategic priorities* 2016. № 4(41). С. 41–48. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/yavorskaya.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).

153. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management: Challenges for Pakistan. *IPRI JOURNAL*. 2020. XX(2). P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.31945/iprij.200201>

154. Alvermann D. E., Moon J. S., Hagood M. C. Popular Culture in the Classroom. Newark, DE : International Reading Association, 1999.

155. Arcos R., Smith H. Digital Communication and Hybrid Threats. Presentation. *Icono* 14. 2021. Vol. 19(1). P. 1–14. URL:

<https://icono14.net/ojs/index.php/icono14/article/download/1662/1796?inline=1>
(дата звернення: 07.02.2024).

156. Assessing Psychological Fitness in the Military – Development of an Effective and Economic Screening Instrument / U. Wesemann et al. *Military Medicine*. 2018. Vol. 183, Iss. 7-8. P. e261-e269. URL: <https://doi.org/10.1093/milmed/usy021> (дата звернення: 20.03.2024).

157. Bilton N. Fake news is about to get even scarier than you ever dreamed. *Vanity Fair*. 2017. URL: <https://www.vanityfair.com/news/2017/01/fake-news-technology> (дата звернення: 07.02.2024).

158. Bluszcz J., Valente M. The Economic Costs of Hybrid Wars: The Case of Ukraine. *Defence and Peace Economics*. 2020. Vol. 33, Iss.1. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/10242694.2020.1791616>.

159. Bratko A., Zaharchu, D., Zolka V. Hybrid warfare – a threat to the national security of the state. *Revista de Estudios en Seguridad Internacional*. 2021. Vol. 7(1). P. 147–160. DOI: <http://dx.doi.org/10.18847/1.13.10>.

160. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge : Polity Press, 2003.

161. Chivvis C. S. Understanding Russian "Hybrid Warfare". *Rand Corporation*. 2017. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

162. Cigrang J., Todd S., Carbone E. Stress management training for military trainees returned to duty after a mental health evaluation: Effect on graduation rates. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2000. № 5. P. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.1037//1076-8998.5.1.48> .

163. Cilluffo F. J., Clark J. R. Thinking about strategic hybrid threats – in theory and in practice. *Defense Technical Information Center*. 2012. № 1. P. 47-63. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD1042759.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

164. Coronges K., Szablowski E., Arney C. Generation 2.0: Social Media and the Future of the Army. *Phalanx*. 2012. № 45. P. 27–29.

165. Demchak C. Cybered conflict, hybrid war, and informatization wars. *Routledge Handbook of International Cybersecurity* / eds. E. Tikk, M. Kerttunen. 1st ed. London : Routledge, 2020. URL:

<https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781351038904-5> (дата звернення: 16.04.2024).

166. Galeotti M. The "Gerasimov Doctrine" and Russian Non-Linear War. *In Moscow's shadows*. 2014. URL: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (дата звернення: 16.04.2024).

167. Gendron G., Blas-Irizarry H., Boggs J. Next-Generation Strategic Communication: Building Influence through Online Social Networking. 2009. 16 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA514578.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

168. Gentile G. P. The imperative for an American general purpose army that can fight. *Orbis*. 2009. Vol. 53, Iss. 3. P. 457–470. DOI: 10.1016/j.orbis.2009.04.005.

169. Gerbner G. Educators Activists Organize to Promote Media Literacy in U.S. *The New Citizen*. 1995. Vol. 2, № 2.

170. Glenn R. W. Thoughts on "hybrid" conflict. *Small Wars Journal*. 2009. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/thoughts-on-hybrid-conflict> (дата звернення: 10.05.2024).

171. Greene J. Evaluating Planned Change Strategies in Modern Law Enforcement: Implementing Community-Based Policing. *How to Recognize Good Policing: Problems & Issues* / ed. J.-P. Brodeur. Thousand Oaks : Sage & Police Executive Research Forum, 1998. 279 p.

172. Hajduk J., Stepniewski T. Russia's Hybrid War with Ukraine: Determinants, Instruments, Accomplishments and Challenges. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*. 2016. Vol. 78, № 2. P. 37–52.

173. Hoffman F. Conflict in the XXIst century: The rise of hybrid wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.

174. Hoffman, F. G. Complex irregular warfare: The next revolution in military affairs. *Orbis*. 2006. Vol. 50, Iss. 3. P. 397–399. DOI: 10.1016/j.orbis.2006.04.002.

175. Hoffman F. G. Hybrid warfare and challenges. *Strategic Studies: A Reader*. 2nd ed. / eds. T. Mahnken, J. Maiolo. London : Routledge, 2014. P. 329–337.

176. Huyghe F.-B. The impurity of war. *International Review of the Red Cross*. 2009. Vol. 91, No.873. P. 21–34. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-873-2.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

177. Hybrid threats and the transformation of the state political institute: a neo-institutional approach / I. V. Tkachuk et al. *Journal of interdisciplinary research*. 2021. Special Iss. 11/01-XVI. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110116/papers/A_05.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

178. Iliasova I. A., Danylchuk L. O. Organizational Principles of Professional Activity of Psychologists with Military Personnel: Health-Preserving Approach. *International scientific conference «Challenges of pedagogical and psychological sciences: a current perspective»* : Conference Proceedings (April 3-4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 14–16.

179. Isherwood M. Airpower for Hybrid War. *Air Force Magazine*. 2009. Vol. 92, Iss.10. URL: <https://www.airforcemag.com/article/1009hybrid/> (дата звернення: 10.05.2024).

180. Jones M., Bachmann S. D. Syria – A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2021. Vol. 21, Iss. 1. P. 33–55. URL: <https://jmss.org/article/view/73754/55220> (дата звернення: 18.02.2024).

181. Karaman O., Kurylo V., Savchenko S. Aberrational Socialization as a New Type of Socialization of an Individual in Modern Information Society.

Postmodern Openings. 2019. Vol. 11, Iss. 1. P. 225–237. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/117>.

182. Karaman O., Yurkiv Ya. Deformation of Personality as a Consequence of a Hybrid Warfare. *Postmodern Openings*. 2019. Vol. 11, Iss. 1. P. 42–56. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/107>.

183. Karaman O., Yurkiv Ya. Transformation of the higher education system in the conditions of the hybrid war in the east of Ukraine. *Educational Studios: Theory and Practice : monograph / eds. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Prague-Vienna : Premier Publishing, 2018. P. 9–19.*

184. King A. The word of command: Communication and cohesion in the military. *Armed Forces & Society*. 2006. Vol. 32, Iss. 4. P. 493–512. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0095327X05283041> (дата звернення: 18.03.2024).

185. King H. How The Army Trains Soldiers In 'Mental Resilience'. *Forces.net*. 2020. URL: <https://www.forces.net/news/how-army-trains-soldiers-mental-robustness> (дата звернення: 18.03.2024).

186. Kolditz T. A., Wong L., Millen R. A., Potter T. M. Why They Fight: Combat Motivation in the Iraq War. US Army War College Press, 2003. URL: <https://press.armywarcollege.edu/monographs/788> (дата звернення: 10.05.2024).

187. Laffittan D., Biville Y. Psychological Support for Military Personnel on Operations / Centre d'Etudes Sur la Selection du Personnel de l'Armée de TerreCompiegne Cedex, France. *fayllar.org*. 2018. URL: <https://fayllar.org/psychological-support-for-military-personnel-on-operations.html> (дата звернення: 10.05.2024).

188. Manoilo A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. *Istoriya*. 2021. Vol. 12, Iss. 6. P. 104. DOI: 10.18254/S207987840016037-9.

189. Mattis J. N., Hoffman F. G. Future warfare: The rise of hybrid wars. *Proceedings Magazine*. 2005. Vol. 132(11). URL:

<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).

190. McCuen J. J. Hybrid wars. *Military Review*. 2008. March-April. P. 107–113. URL: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

191. McKew M. The Gerasimov Doctrine. *POLITICO Magazine*. 2017. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538> (дата звернення: 16.04.2024).

192. McMahon B. Relevance and Rigour in Media Education. *Keynote Presentation to the National Media Education Conference* (Baltimore, MD, June 28-July 1, 2003). 2003. 26 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED478768.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

193. Media education – Parliamentary Assembly Recommendation 1466. *Council of Europe*. 2000. URL: <https://rm.coe.int/16804f5b6e> (дата звернення: 16.04.2024).

194. Melykh O., Korbut A. Entertainment media in the context of hybrid war in the post-Soviet countries: the case of Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 182, Iss. 3-4. P. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V182-03>.

195. Military Training and Personality Trait Development: Does the Military Make the Man, or Does the Man Make the Military? / J. J. Jackson et al. *Psychological Science*. 2012. Vol. 23, Iss. 3. P. 270–277. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797611423545>.

196. Moore B. A., Reger G. M. Historical and contemporary perspectives of combat stress and the army combat stress control team. *Combat stress injury: Theory, research, and management* / eds. C. R. Figley, W. Nash. New York : Routledge, 2006. P. 161–181. URL: <http://www.stress.org/wp-content/uploads/2011/08/Historical-and-Contemporary-Perspectives-of-Combat-and-Operational-Stress.pdf> (дата звернення: 10.01.2024).

197. Moral Leadership / Headquarters Department of the Army. Washington, 2020. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN31337-PAM_165-19-001-WEB-2.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

198. Osiichuk M., Shepotylo O. Conflict and well-being of civilians: The case of the Russian-Ukrainian hybrid war. *Economic Systems*. 2020. Vol. 44, Iss. 1. P. 1–31.

199. Perry C. Social Media and the Army. *Military Review*. 2010. March–April. P. 63–67. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA519943.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

200. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2001.

201. Principles of Information. *U.S. Department of Defense*. URL: <https://www.defense.gov/Resources/Principles-of-Information/> (дата звернення: 20.03.2024).

202. Prospects for the transformation of the domestic law enforcement system in the conditions of Russian aggression / O. M. Skriabin et al. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Iss. 63. P. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.15>.

203. Psycho-emotional burnout of the personality in the conditions of war / H. A. Prib et al. *Journal of Intellectual Disability and Diagnosis and Treatment*. 2023. Vol. 11, № 1. P. 36–46. DOI: <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2023.11.01.5>.

204. Pynnöniemi K., Jokela M. Perceptions of hybrid war in Russia: means, targets and objectives identified in the Russian debate. *Cambridge Review of International Affairs*. 2020. Vol. 33, Iss. 6. P. 828–845. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1787949>.

205. Ramsberger P. F., Legree P., Mills L. Evaluation of the Buddy Team Assignment Program. United States Army Research Institute for the Behavioral and

Social Sciences, 2002. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA408486.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

206. Reichborn-Kjennerud E., Cullen P. What is hybrid warfare? *Norwegian Institute for International Affairs (NUPI)*. 2016. № 1. P. 1–4. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep07978.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

207. Reivich K. J., Seligman M. E., McBride S. Master resilience training in the U.S. Army. *American Psychologist*. 2011. Vol. 66, Iss. 1. P. 25–34. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0021897>.

208. Rodrigues-Goulart F. Combat motivation. *Military Review*. 2006. November-December. P. 93–96. URL: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20061231_art016.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

209. Savchenko S., Kurylo V. Media socialization of individuals in modern informational society. *Education: Modern Discourses*. 2018. № 1. P. 174–183. DOI: <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-17>.

210. Semali L. M. *Literacy in Multimedia America*. New York, NY: Falmer Press, 2000.

211. Silverblatt A. *Media Literacy*. Westport, CT: Praeger, 2001.

212. Walker R. G. *Spec Fi: The United States Marine Corps and Special Operations*. Monterey, California, 1998. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/36702547.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).

213. *Warrior Ethos: Analysis of the Concept and Initial Development of Applications: Research Report 1827* / G. Riccio et al.; The Wexford Group International. 2004. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA428065.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).

214. Wessely S. Twentieth-century theories on combat motivation and breakdown. *Journal of Contemporary History*. 2006. Vol. 41, № 2. P. 269–286.

URL: <https://www.simonwessely.com/Downloads/Publications/History/16.pdf>

(дата зрнення: 20.03.2024).

215. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections QJ*. 2016. Vol.15, Iss. 2. P. 73–87. DOI: <http://dx.doi.org/10.11610/Connections.15.2.06>.

216. Wong L. Combat Motivation in Today's Soldiers: U.S. Army War College Strategic Studies Institute. *Armed Forces & Society*. Vol. 32, Iss. 4. P. 659–663. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095327X06287884>

Приклади тренінгу з розвитку командної роботи воїна в межах програми «Військовий дух»

Тренінг для курсу з розвитку командної роботи воїна

Сержант з вишколу читає або підсумовує цей матеріал для солдатів.

Хто такий Воїн?

Мовою ірокезів Воїн означає "той, хто захищає Священні Витоки", чоловік або жінка, чия честь і обов'язок перед Богом впливає із зобов'язання захищати народ і всю життєву мережу, яка забезпечує добробут народу. Згідно з Товариством воїнів хоробрих сердець лакота, солдат виконує накази й воює, тому що йому наказують. Він умотивований ззовні й дисциплінований своїми командирами. Воїн, навпаки, самодисциплінований. Воїн знає, чому він воює, тому що він дослідив мотиви свого серця й свідомо й навмисно вирішив заплатити за це ціну з повним усвідомленням того, що буде потрібно за межами поля бою, коли він закінчиться. [Muse, S. (2005). Fit for Life, Fit for War: Reflections on the Warrior Ethos. Infantry Magazine. 94-2, 23-27.]

Вправа 1. Що таке етика воїна?

Воїнський етос – це серце Солдатського кредо. Він описує сутність американського солдата, клей, який об'єднує солдатів в одну команду. Воїнський етос – це підсумок: я завжди буду ставити місію на перше місце; я ніколи не змирюся з поразкою; я ніколи не здамся; я ніколи не залишу загиблого товариша. Воїнський етос гарантує, що солдат незалежно від звання, роду військ чи спеціальності, готовий вступити в ближній бій з ворогом, служачи в команді гнучких, адаптивних, добре підготовлених і добре екіпірованих солдатів. Етос воїна має вирішальне значення для всього, що робить армія. Він лежить в основі прийняття рішень командирами і впливає на всіх рівнях – від генерал-офіцера до наймолодшого солдата.

Воїнський етос визначає американського солдата й відображає армійські цінності.

Етос воїна – це складна особиста ідея. Завдання полягає в тому, щоб знайти спосіб для кожного солдата зрозуміти, засвоїти й демонструвати принципи Воїнського Етосу. Базова підготовка дає всім солдатам можливість продемонструвати армійські цінності. Під час базової підготовки ви вивчаєте ставлення, цінності та поведінку, пов'язані з Воїнським Етикетом. Ви зберігаєте ці цінності до кінця свого життя. Воїнський етос - це ставлення, яке готує вас до бою. Ваш спосіб життя й повсякденна поведінка відображають та підсилюють Етос Воїна незалежно від ситуації. Воїнський Етос супроводжує вас на курсах підвищення кваліфікації та у вашому підрозділі. Солдати з Воїнським Етосом мають спільні цілі та поведінку.

Воїнський Етос виявився в діях та героїзмі генерал-майора Гері І. Гордона та сержанта Рендалла Д. Шугарта 3 жовтня 1993 року. Вони були нагороджені Почесною медаллю Конгресу під час служби у складі снайперської групи Командування Сил спеціальних операцій армії США в Могадішо. Якщо ви бачили фільм "Чорний яструб", ви знаєте цю історію.

Снайперська група Гордона вела прицільний вогонь з ведучого вертольота під час штурму й на двох місцях падіння вертольотів, піддаючись обстрілу з автоматичної зброї та РПГ. Коли Гордон дізнався, що наземні війська не можуть забезпечити безпеку на другому місці падіння, він і Шугарт погодилися взяти на себе захист чотирьох важкопоранених. Оснащені лише снайперськими гвинтівками та пістолетами, Гордон та Шугарт під інтенсивним вогнем ворожої стрілецької зброї пробиралися крізь лабіринт халуп, щоб дістатися до важкопоранених членів екіпажу. Вони витягли пілота й інших членів екіпажу з літака, створивши периметр, який поставив їх у вразливе становище. Вони вбили невизначену кількість нападників під час пересування по периметру, захищаючи збитий екіпаж. Їхні дії врятували життя пілота. Шугарт продовжував вести вогонь на враження, поки не вичерпав

боєприпаси й не отримав смертельне поранення. Після того, як у нього закінчилися патрони, Гордон повернувся до уламків літака, віддав гвинтівку з останніми п'ятьма патронами пілоту, викликав по рації допомогу і, озброєний лише своїм пістолетом, продовжував битися до самої смерті. [Доступно за посиланням: <http://www.army.mil/cmhipg/mohsom.htm>].

Вправа 2. Принципи етики воїна

Я завжди буду ставити місію на перше місце. Місія на першому місці показує пріоритетність завдань. Це відбувається на полі бою та під час тренувань. Це дозволяє солдатам і командирам упорядкувати або визначити пріоритетність того, що потрібно зробити. Першочерговим завданням є місія підрозділу або солдата. Ідея місії вперше з'являється з присяги при вступі на військову службу. Ми всі починали свою кар'єру в армії з церемонії прийняття присяги й присяги військовослужбовця. Ми говорили: «Я, _____, урочисто присягаю (або підтверджую), що буду підтримувати й захищати Конституцію Сполучених Штатів проти всіх ворогів, зовнішніх і внутрішніх; що буду зберігати справжню віру й вірність їй і буду виконувати накази Президента Сполучених Штатів і накази офіцерів, призначених наді мною, відповідно до статутів і Єдиного кодексу військової юстиції. Нехай допоможе мені Бог». Якщо розглядати цю присягу як заяву про місію, то вона створює основу для того, щоб поставити місію на перше місце, присягаючись "підтримувати й захищати Конституцію Сполучених Штатів". Завдання полягає в тому, щоб виконати свою місію, не забуваючи при цьому про своїх товаришів по службі. Місія на першому місці означає визначення пріоритетів над конкуруючими завданнями. Ми балансуємо між особистими потребами в безпеці й комфорті та вимогами місії. Відкладання певних дій через суперечливі пріоритети не означає, що ви не ставите місію на перше місце; це означає, що ви збалансували й розставили пріоритети.

Я ніколи не визнаю поразки. Неприйняття поразки є частиною Кодексу поведінки, який вимагає від кожного солдата боротися й не здаватися. Усі солдати очікують, що вони будуть боротися доти, доки зможуть чинити опір, навіть якщо вони зазнають тимчасової поразки. Солдати намагаються знайти способи продовжити боротьбу й досягти перемоги. Є приклади, коли солдати й підрозділи, здавалося б, переможені, продовжують боротися, або, відступаючи, живуть, щоб знову боротися. Це ще один погляд на неприйняття поразки. Це не означає, що ми готуємось до самогубних місій, як наші вороги в глобальній війні з тероризмом. Ми діємо за правилами сухопутної війни незалежно від дій ворога, але ми боремося за перемогу.

Я ніколи не здамся. Коли солдат повинен припинити бій? Коли краще врятувати своїх солдатів, ніж безглуздо жертвувати життями? Протягом усієї історії командири здавалися, коли їх переважали. Фізична і психічна стійкість (не піддаватися іграм розуму) й духовна підготовка (віра в підрозділ, лідерів, країну й вищу істоту) допомагають зміцнити принцип «ніколи не здаватися». Ця стійкість дозволяє солдату виконувати місію всупереч несприятливим обставинам. «Ніколи не здаватися» означає не підвести себе або своїх товаришів. Це походить від віри в те, що інші солдати залежать від тебе, і що якщо ти підеш, то поставиш під загрозу своїх друзів. Ніколи не здаватися – це особисте рішення, але воно походить від згуртованості підрозділу. Згуртованість забезпечує тісні зв'язки з іншими солдатами; кожен солдат відповідає за успіх групи і за захист підрозділу від шкоди. Згуртованість дає солдатам упевненість у тому, що хтось, кому вони довіряють, піклується про них.

Я ніколи не залишу полеглого товариша. Солдати наражаються на небезпеку, тому що вони вірять і впевнені, що їхня країна та лідери не залишать їх. Хоча повернути поранених або вбитих у запалі бою може бути неможливо, наша країна продовжує їх пошук, доки не буде знайдено всіх загиблих або зниклих безвісти. Центральна ідентифікаційна лабораторія

на Гаваях продовжує ідентифікувати останки солдатів, які загинули під час Другої світової війни і в Кореї. Значні зусилля з пошуку загиблих солдатів розпочалися після війни у В'єтнамі, і ви бачили нещодавні зусилля з ідентифікації всіх солдатів. Це дає кожному солдату душевний спокій, щоб підтримувати позицію "ніколи не здаватися", будучи впевненим, що інші "ніколи не залишать загиблого товариша".

Віра в себе і своїх товаришів. В основі чотирьох принципів етики воїна лежить знання того, що інші солдати також поведуться відповідно до етики воїна. Якщо ми впевнені, що про нас піклуються і, наскільки це можливо, наша особиста безпека забезпечена, ми можемо продовжувати боротьбу, знаючи, що ми не одні. Це важливо, тому що це стосується захисту один одного й дає певне полегшення від бойового стресу. Солдати хочуть знати, що в разі поранення їхні товариші та підрозділ боротимуться за те, щоб їх не взяли в полон. Вони очікують, що їм своєчасно нададуть медичну допомогу, а в разі потреби – репатріацію їхніх тіл. Це створює рівень комфорту й довіри між солдатами, що є важливим для бойових дій на рівні невеликого підрозділу. Це і є воїнський етос.

Вправа 3. Атрибути воїна

Етос Воїна має сім атрибутів. Це здатність брати на себе відповідальність за інших; визнавати залежність від інших; визначати пріоритети; іти на компроміси; адаптуватися до змін; бути вмотивованим почуттям покликання; бути наполегливим.

Нести відповідальність за інших. Воїнський етос означає, що кожен з нас як частина команди розраховує на інших у виконанні своєї місії та завдань. Усі солдати повинні усвідомлювати свій командний статус і приймати свої ролі, пам'ятаючи, що інші солдати покладаються на них, щоб вони робили те, що від них очікують, і допомагали один одному там і тоді, де й коли це необхідно. Неспроможність одного солдата виконати роботу означає, що інший повинен

взяти її на себе. Якщо людина може виконувати роботу, але не виконує її, це не є воїнський етос.

Приймати залежність від інших. Воїнський етос означає, що ми довіряємо нашим товаришам по службі у виконанні їхніх місій і завдань. Ми покладаємось на наших товаришів у допомозі й особистій безпеці. Командна робота допомагає виконати місію і забезпечує впевненість у тому, що члени команди виживуть і знову будуть боротися. Покладатися на інших означає дозволяти іншим виконувати свою роботу, знаючи, що вони її виконають. Жоден солдат не буває самотнім у бою.

Визначати пріоритети. Першим принципом Воїнського етосу є "місія понад усе", і він вимагає від солдата визначити пріоритетність завдань для виконання місії. Усі солдати мають завдання, які вони повинні виконувати щодня, щогодини, а іноді й щохвилини. Це вимагає визначення пріоритетності роботи на основі знання того, що є найбільш важливим.

Іти на компроміси. Воїнський етос означає йти на компроміси в тактиці, техніці та процедурах. Кожна ситуація надає різні можливості й покарання за неправильні рішення. Часто немає правильних відповідей або шлях до кінцевого результату не є очевидним, але знання бажаного кінцевого стану дає можливість змінити поведінку для забезпечення цього результату.

Адаптуватися до викликів. Етос воїна вимагає гнучкості й адаптивності до змін у місії та неочікуваних, часто неприємних, несподіванок. Зміна завдання може бути спричинена ворогом, погодою або місцевістю. Ми повинні виконати місію, незважаючи на зміни.

Умотивовані почуттям покликання. Воїнський етос означає мотивацію, що ґрунтується на армійських цінностях і вірі в справу, за яку бореться армія, – обов'язок, честь, країна. Солдати повинні знати, за що вони воюють, і вірити, що це правильно. Для одних це пов'язано з Присягою на вірність, для інших – з переконаннями й практикою релігійної віри, для третіх – просто з усвідомленням того, що те, що вони роблять, є правильною справою.

Це допомагає солдатам вистояти перед обличчям небезпеки чи поразки; це допомагає демонструвати поведінку, що відповідає етикету американського солдата.

Бути стійким. Воїнський етос означає здатність працювати у важкі часи, бути наполегливим і жити за чотирма принципами воїнського етосу (місія понад усе, ніколи не здаватися, не визнавати поразки, не залишати товариша позаду). У бою й на тренуваннях ми зустрічаємо опір, намагаючись виконати заплановані завдання. Часто здається, що легше відмовитися, ніж виконати завдання. Ви повинні спиратися на свою внутрішню силу, свій Етос Воїна, щоб витримати труднощі й бути наполегливими. Ця наполегливість вимагає виконання завдань у спосіб, який відображає і зміцнює армійські цінності та якості воїна.

Вправа 4. Що робить ефективного члена команди?

Спільні цілі, цінності та етика. Ви не зможете досягти успіху в армії, якщо не зможете працювати в команді, спільно працюючи над досягненням спільної мети. Фрази "ми зробимо", "ми можемо", "наш взвод" описують спільну мету або інтерес. Твій досвід і здібності допомагають твоєму підрозділу досягати командних цілей. Ви вивчили армійські цінності та принципи воїнського етосу; справжнє випробування полягає в тому, як ви використовуєте їх у своїй повсякденній діяльності. Запитайте себе: "Чи хороший я командний гравець? Чи я воїн?" Якщо ні, стань ним. Попрацюйте над цим сьогодні. Успіх вимагає відданості кожного члена команди. Гордість за членство в команді – це *esprit de corps*, ви раді бути в команді, впевнені в її можливостях і готові пожертвувати собою заради блага команди. Згуртованість – це "клей", який об'єднує людей в команді. Вона допомагає солдатам розвивати й підтримувати рішучість у виконанні місії підрозділу. Згуртованість розвиває міцні міжособистісні стосунки (бондинг), відданість і наполегливість – спільні принципи Воїнського Етосу.

Вправа 5. Продемонструйте етос воїна

Незалежно від того, чи ви перебуваєте в бою, чи ні, ви повинні зробити чотири кроки, перш ніж ви зможете виконати свою місію:

крок 1: з'ясуйте, яку місію має виконати ваша команда;

крок 2: зберіть наявні ресурси;

крок 3: розробіть план і визначте, що робитиме кожна людина;

крок 4: з ентузіазмом і наполегливістю виконуйте свій план.

Сьогодні ви зможете продемонструвати Етос Воїна. Ви будете переміщатися зі своїм загonom від однієї станції до іншої як член команди. Ви отримаєте своє завдання й виконаєте його. На кожній станції ваш сержант з бойової підготовки проводитиме аналіз після виконання завдання. Сержант з вишколу буде робити нотатки та співвідносити виконання завдання з принципами та атрибутами Воїнського Етосу й Армійськими Цінностями. Сьогодні ви будете ставити місію на перше місце; ви не приймете поразки; ви не здастесь; і ви не залишите своїх товаришів по команді.

**Показники рівнів сформованості соціально-психологічної готовності
військовослужбовців збройних сил України до виконання завдань
за призначенням в умовах гібридної війни загалом**

Рівень	Показники
Високий	Військовослужбовець виявляє високий ступінь патріотизму й готовність відстоювати інтереси й безпеку України.
	Військовослужбовець цінує свою професію та усвідомлює важливість своєї ролі в захисті країни.
	Військовослужбовець виявляє високу мотивацію до самовдосконалення й розвитку своїх навичок в умовах гібридної війни.
	Військовослужбовець володіє широкими соціально-психологічними знаннями й знаннями про сучасні методи й тактики гібридної війни.
	Військовослужбовець бере активну участь у вивченні й аналізі інформації про соціально-психологічні аспекти професійної діяльності, противника та його методи ведення гібридної війни.
	Військовослужбовець орієнтований на використання новітніх технологій і засобів зв'язку для збору та обробки інформації.
	Військовослужбовець здатен до усвідомленого та критичного аналізу своїх дій під час виконання завдань в умовах гібридної війни.
	Військовослужбовець виявляє гнучкість та адаптивність в умовах, що змінюються, здатний швидко ухвалювати рішення й коригувати свої дії.
	Військовослужбовець активно співпрацює з іншими членами команди, обмінюється досвідом і знаннями для досягнення спільних цілей.
Середній	Військовослужбовець виявляє помірний ступінь патріотизму й готовність захищати інтереси України.
	Військовослужбовець усвідомлює важливість своєї професії та приймає на себе відповідальність за свої дії в умовах гібридної війни.

	<p>Військовослужбовець виявляє певну мотивацію до самовдосконалення й розвитку своїх навичок у контексті гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець володіє базовими соціально-психологічними знаннями й знаннями про методи й тактики гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець активно цікавиться джерелами інформації про соціально-психологічні аспекти професійної діяльності, противника та його методи ведення гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець використовує основні засоби зв'язку та збору інформації, необхідні для виконання своїх завдань.</p>
	<p>Військовослужбовець здатен до самоконтролю й аналізу своїх дій після виконання завдань в умовах гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець може адаптуватися до деяких змін в обстановці та приймати нескладні рішення.</p>
	<p>Військовослужбовець виконує свої завдання, але може відчувати деякі труднощі у співпраці з іншими членами команди.</p>
Низький	<p>Військовослужбовець не виявляє патріотизму й не відчуває сильного зв'язку з Україною.</p>
	<p>Військовослужбовець не усвідомлює важливості своєї професії і не приймає на себе відповідальність за свої дії в умовах гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець не виявляє мотивації до самовдосконалення й розвитку своїх навичок у контексті гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець має недостатні соціально-психологічні знання й знання про гібридну війну та її особливості.</p>
	<p>Військовослужбовець виявляє незацікавленість у вивченні інформації про соціально-психологічні аспекти професійної діяльності, противника та його методи ведення гібридної війни.</p>
	<p>Військовослужбовець не використовує ефективно засоби зв'язку та збору інформації, необхідні для виконання своїх завдань.</p>
	<p>Військовослужбовець не здатен до самоконтролю та аналізу своїх дій після виконання завдань в умовах гібридної війни.</p>

	<p>Військовослужбовець не може адаптуватися до змін в обстановці й зазнає труднощів у прийнятті рішень.</p>
	<p>Військовослужбовець відчуває труднощі у виконанні своїх завдань і має проблеми у співпраці з іншими членами команди.</p>

Питання анкети
для вивчення рівня патріотизму
військовослужбовців Збройних сил України

1. Що для вас означає патріотизм?
2. Яку роль відіграє патріотизм у вашому житті?
3. Яких заходів ви вживаєте для вираження свого патріотизму?
4. Що, на вашу думку, є важливим атрибутом патріота?
5. Що мотивує вас виявляти патріотичні почуття?
6. Як ви оцінюєте свій рівень патріотизму?
7. Які значущі події або моменти в історії вашої країни викликають у вас особливу гордість і патріотичні почуття?
8. У чому полягає ваше сприйняття батьківщини та її символів (прапор, герб, гімн)?
9. Як ви вважаєте, чи може патріотизм бути виявлений не тільки через слова, а й через дії? Наведіть приклади.
10. Як ви оцінюєте вплив патріотичного налаштування на колективний дух і єдність військового колективу?

11. Які види діяльності та вияви патріотизму в соціальній сфері ви вважаєте найбільш значущими й важливими?

12. Яка ваша роль у підтримці та розвитку патріотичних цінностей у вашому оточенні (сім'я, колеги, друзі)?

13. Які добровільні дії ви робили або готові зробити для підтримки й захисту своєї батьківщини?

14. Як ви вважаєте, наскільки важливим є збереження й просування мови, культури й традицій своєї країни для підтримки патріотичних почуттів?

15. Розкажіть про свою участь у громадському житті країни або локальної спільноти з метою підтримки й розвитку патріотичних і національних цінностей.

16. Як ви ставитеся до військової служби і як вона пов'язана з вашим патріотизмом і відданістю Батьківщині?

17. Які ваші погляди на співпрацю і солідарність із союзниками та іншими країнами в захисті спільних цінностей та інтересів?

18. Розкажіть про ситуацію, коли ваші патріотичні почуття були особливо випробувані і як ви реагували на це.

Питання анкети
для вивчення рівня сформованості медіакомпетентності
військовослужбовців збройних сил України в умовах гібридної війни

Секція 1: Загальна інформація

Прізвище, ім'я, по батькові військовослужбовця:

Звання та посада:

Військовий підрозділ:

Час служби в армії:

Секція 2: Знання та розуміння медіакомпетентності.

1. Що ви розумієте під терміном "медіакомпетентність"?
2. Які засоби масової інформації (ЗМІ) ви зазвичай використовуєте для отримання інформації про гібридну війну?
3. Яким чином ви оцінюєте достовірність інформації, одержуваної зі ЗМІ?

Секція 3: Уміння в роботі з медіа.

4. Які навички в галузі роботи з медіа (наприклад, використання соціальних мереж, створення та поширення інформаційних матеріалів) ви вважаєте важливими для військовослужбовця в умовах гібридної війни?
5. Як ви застосовуєте отримані навички в роботі з медіа для виконання своїх службових обов'язків?

Секція 4: Аналіз і критичне мислення.

6. Як ви аналізуєте інформацію, отриману з різних джерел, щоб виявити факти й відрізнити їх від маніпуляції та дезінформації?

7. Яким чином ви приймаєте зважені рішення на основі доступної інформації з медіа?

Секція 5: Активне використання медіа для комунікації та громадської діяльності.

8. Яким чином ви використовуєте медіа для комунікації з колегами та іншими членами команди?

9. Розкажіть про свій досвід у створенні та поширенні інформаційних матеріалів з використанням медіа.

Секція 6: Самооцінка медіакомпетентності.

10. Наскільки ви вважаєте, що ваш рівень медіакомпетентності достатній для виконання завдань в умовах гібридної війни?

11. Які аспекти медіакомпетентності потребують вашого подальшого розвитку?

Секція 7: Взаємодія з інформацією та громадськістю.

12. Як ви оцінюєте свою здатність ефективно комунікувати та взаємодіяти з громадськістю через медіа?

13. Розкажіть про випадки, коли вам доводилося спілкуватися з представниками медіа в межах вашої службової діяльності.

Секція 8: Етичні аспекти медіакомпетентності.

14. Які етичні принципи та стандарти ви вважаєте важливими під час роботи з медіа в контексті гібридної війни?

15. Розкажіть про ситуації, коли вам доводилося стикатися з етичними дилемами під час використання медіа у своїй службовій діяльності.

Секція 9: Адаптація до мінливих медіатрендів.

16. Як ви стежите за змінами в медіатрендах і новими технологіями в галузі комунікацій?

17. Яким чином ви адаптуєтесь до нових медіазасобів і технологій, щоб ефективно виконувати свої завдання в умовах гібридної війни?

Секція 10: Використання медіа в операційній діяльності.

18. Як ви використовуєте медіаінструменти й технології у своїй операційній діяльності в умовах гібридної війни?

19. Розкажіть про випадки, коли використання медіаресурсів допомогло вам виконати свої завдання більш ефективно або прийняти правильні рішення.

Секція 11: Критичне мислення та оцінка інформації.

20. Як ви розрізняєте достовірні та недостовірні джерела інформації в медіапросторі?

21. Розкажіть про випадки, коли вам доводилося аналізувати й оцінювати інформацію з різних джерел для ухвалення рішень.

Секція 12: Навчання й розвиток медіакомпетентності.

22. Яку підготовку й навчання ви пройшли для розвитку своєї медіакомпетентності?

23. Які джерела інформації й навчальні матеріали ви використовуєте для постійного розвитку своїх навичок роботи з медіа?

Секція 13: Професійна етика й відповідальність у використанні медіа.

24. Як ви дотримуетесь принципів професійної етики під час роботи з медіазасобами під час служби?

25. Розкажіть про випадки, коли вам доводилося ухвалювати відповідальні рішення у використанні медіаінформації та якими принципами ви керувалися.

Секція 14: Соціальна взаємодія та комунікація в медіасередовищі.

26. Як ви взаємодієте з іншими військовослужбовцями та цивільним населенням за допомогою медіаінструментів під час виконання завдань в умовах гібридної війни?

27. Розкажіть про випадки, коли ви використовували медіа-канали для встановлення контакту й комунікації з цивільним населенням або для створення позитивного образу Збройних сил України.

Секція 15: Оцінка та управління інформаційним потоком.

28. Як ви здійснюєте оцінку та управління інформаційним потоком у медіапросторі під час гібридної війни?

29. Розкажіть про випадки, коли вам доводилося фільтрувати, обробляти й розподіляти інформацію, отриману з різних джерел, для забезпечення інформаційної безпеки та ефективності дій.

Секція 16: Готовність до використання нових медіа-технологій.

30. Яку готовність ви маєте до використання нових медіа-технологій, таких як віртуальна реальність, дрони, соціальні мережі й інші інноваційні засоби комунікації?

31. Розкажіть про свій досвід роботи з новими медіатехнологіями та які переваги їх використання ви бачите в умовах гібридної війни.

Питання анкети
для вивчення рівня соціальної активності
військовослужбовців Збройних Сил України

1. Які види діяльності поза службою ви активно здійснюєте для поліпшення соціального середовища або допомоги нужденним?
2. Розкажіть про свій внесок у розвиток соціальних програм або ініціатив, спрямованих на розв'язання соціальних проблем у вашому оточенні.
3. Якими є ваші зусилля щодо встановлення партнерств і співпраці з різними організаціями та спільнотами для досягнення суспільних цілей?
4. Як ви сприяєте формуванню й підтримці успішної атмосфери у вашому військовому колективі, що сприяє солідарності та взаємодопомозі?
5. Розкажіть про ваш досвід у проведенні громадських заходів або волонтерських акцій, спрямованих на підтримку місцевої громади.
6. Які особисті ініціативи ви робите для поліпшення комунікації та взаємодії між різними соціальними групами?
7. Наскільки активно ви долучаєтесь до соціальних проєктів або програм, що сприяють розвитку освіти, охорони здоров'я, культури або інших сфер соціального життя?
8. Які соціальні проблеми у вашому регіоні або країні викликають у вас найбільше занепокоєння? Як ви намагаєтесь зробити внесок у їх розв'язання?

9. Розкажіть про вашу роботу з молоддю або іншими соціальними групами, спрямовану на їхнє включення, підтримку та розвиток.

10. Якими є ваші зусилля щодо здійснення соціальних змін у суспільстві через свою службу та особистий внесок?

11. Як ви взаємодієте з цивільним населенням і представниками різних соціальних груп під час виконання службових обов'язків?

12. Розкажіть про вашу участь у громадських організаціях або асоціаціях, пов'язаних із соціальними питаннями, і ваш внесок у їхню діяльність.

13. Як ви допомагаєте військовослужбовцям, які зазнають труднощів в адаптації до військової служби або поверненні в цивільне життя після служби?

14. Які програми або заходи ви ініціюєте або підтримуєте для розвитку професійних і соціальних навичок військовослужбовців?

15. Якими є ваші дії з підвищення обізнаності про права людини, гендерну рівність і боротьбу з дискримінацією військовослужбовців?

16. Розкажіть про ваші ініціативи зі сприяння військовослужбовцям у досягненні особистих і професійних цілей включно з підтримкою їх кар'єрного зростання.

17. Як ви сприяєте розвитку міжкультурного розуміння й толерантності серед військовослужбовців різних національностей і культур?

**Тест на виявлення рівнів сформованості патріотизму
військовослужбовців збройних сил України в умовах гібридної війни**

1. Що для вас означає бути патріотом України?

А. Готовність служити своїй батьківщині будь-якими засобами й жертвувати заради її благополуччя.

Б. Почуття гордості за свою країну, активна участь у її справах і підтримка національних цінностей.

В. Байдужість до політичної та соціальної ситуації в країні, відсутність інтересу до участі в її розвитку.

2. Які символи та символічні дії асоціюються з патріотизмом в Україні?

А. Підняття національного прапора, виконання національного гімну з гордістю та повагою.

Б. Участь у публічних заходах, присвячених національним святам та історичним подіям.

В. Відсутність інтересу до символіки й традицій країни, байдужість до національних символів.

3. Як ви виявляєте свою прихильність Україні в повсякденному житті?

А. Активна участь у громадському й політичному житті включно з участю в масових акціях і дискусіях.

Б. Збереження й передача національних традицій і культури у своїй родині та оточенні.

В. Відсутність інтересу до справ і розвитку країни, небажання брати активну участь у її житті.

4. Що ви готові зробити для захисту й благополуччя України?

А. Готовність служити в армії або інших службах безпеки, боротися за свободу й незалежність країни.

Б. Активна участь у благодійних акціях і допомога нужденним усередині країни.

В. Байдужість до проблем і викликів, з якими стикається Україна, відсутність готовності робити внесок у її захист.

5. Як ви ставитеся до української культури, традицій і мови?

А. Пишаєтеся своєю культурою й активно її просуваєте, вважаєте її важливою складовою національного ідентитету.

Б. Зберігаєте національні традиції та мову у своїй родині та оточенні, цінуєте культурну спадщину країни.

В. Не виявляєте інтересу й не цінуєте національні культурні цінності, надаєте перевагу іншим культурам і мовам.

6. Як ви вважаєте, чи важлива участь громадян у соціально-політичному житті України для вияву патріотизму?

А. Так, активна участь громадян сприяє розвитку країни, зміцненню її демократичних інститутів і процвітання.

Б. Ні, політика й суспільне життя не мають прямого відношення до патріотизму, достатньо просто любити свою країну й бути гордим нею.

В. Не впевнений(а)/Не знаю.

7. Як ви ставитеся до історії України та її національних героїв?

А. Цікавитесь історією своєї країни, вивчаєте біографії національних героїв і пишаєтеся їхніми подвигами.

Б. Поважаєте історію України й визнаєте важливість національних героїв, але неактивно вивчаєте їхню історію.

В. Не цікавитеся історією України й не надаєте значення національним героям.

8. Як ви ставитеся до українських національних цінностей та ідеалів?

А. Активно підтримуєте й дотримуетесь національних цінностей, вірите в їхню важливість для розвитку країни.

Б. Свідомо дотримуетесь українських цінностей, але неактивно пропагуєте їх.

В. Не визнаєте українські національні цінності й надаєте перевагу іншим ідеалам.

9. Як ви вважаєте, чи важливо виявляти громадянську відповідальність і турботу про країну для патріотичної поведінки?

А. Так, громадянська відповідальність і турбота про країну є невід'ємною частиною патріотизму.

Б. Ні, патріотизм може виявлятися й без громадянської відповідальності та турботи про країну.

В. Не впевнений(а)/Не знаю.

10. Як ви ставитеся до української держави та її інститутів?

А. Повністю довіряєте українській державі та її інститутам, готові підтримувати їхню діяльність.

Б. Сумніваєтеся в ефективності української держави та її інститутів, але визнаєте необхідність їхнього існування.

В. Недовіра й негативне ставлення до української держави та її інститутів.

11. Як ви ставитеся до участі в патріотичних і національних заходах?

А. Берете активну участь у патріотичних і національних заходах, підтримуєте їх організацію та проведення.

Б. Іноді берете участь у таких заходах, але не є активним учасником.

В. Не берете участі в патріотичних і національних заходах і не виявляєте інтересу до їх організації.

12. Як ви ставитеся до служби у Збройних Силах України?

А. Пишаєтеся своєю службою у Збройних Силах України і бачите її як вищу форму патріотичної діяльності.

Б. Цінуєте службу в Збройних Силах України, але не вважаєте її вищою формою патріотизму.

В. Не надаєте значення службі у Збройних Силах України і не бачите її зв'язку з патріотизмом.

13. Як ви ставитеся до символів України, таких як герб, прапор, гімн?

А. Повністю ідентифікуєтеся із символами України і з гордістю їх використовуєте й захищаєте.

Б. Поважаєте символи України, але не виявляєте активного ставлення до їх використання.

В. Не надаєте значення символам України й не цікавитесь їхнім значенням та історією.

14. Як ви ставитеся до української історії та історичних подій?

А. Глибоко цікавитесь українською історією й активно вивчаєте історичні події та постаті.

Б. Поважаєте українську історію, але не виявляєте активного інтересу до її вивчення та дослідження.

В. Не цікавитесь українською історією й не бачите її значення для себе та суспільства.

15. Як ви ставитеся до української державності та незалежності?

А. Вважаєте українську державність і незалежність важливими й невід'ємними для України.

Б. Визнаєте українську державність і незалежність, але неактивно виявляєте їх підтримку.

В. Не надаєте значення українській державності й незалежності й не бачите їх важливості.

Аналіз результатів:

за кожную відповідь а) нараховується 3 бали, за б) – 2 бали, за в) – 1 бал

Високий рівень патріотизму: 36-45 балів.

Означає, що військовослужбовець володіє високим ступенем патріотизму й виявляє глибоку прихильність і відданість своїй країні. Він готовий нести службу й ризикувати для захисту України та її інтересів. Військовослужбовець з високим рівнем патріотизму бере активну участь у житті суспільства, підтримує ідеали й цінності країни й прагне до її розвитку та процвітання.

Середній рівень патріотизму: 26-35 бали.

Означає, що військовослужбовець має середній ступінь патріотизму й виявляє інтерес і прихильність до своєї країни. Він розуміє важливість своєї служби й готовий захищати батьківщину, проте може потребувати додаткової мотивації та допомоги для підтримання високого рівня патріотизму й активної участі в суспільному житті.

Низький рівень патріотизму: 15-25 балів.

Означає, що військовослужбовець має низький ступінь патріотизму й може відчувати слабку прихильність та інтерес до своєї країни. Військовослужбовець з низьким рівнем патріотизму може потребувати

додаткової роботи й підтримки для розвитку патріотичних почуттів і активної участі в захисті та розвитку України.

**Тест на виявлення рівнів сформованості медіакомпетентності
військовослужбовців Збройних сил України в умовах гібридної війни**

1. Які медіаканали та платформи ви використовуєте для отримання інформації про поточну ситуацію на фронті та в країні?

- А. Телевізійні новинні програми, радіо, газети й журнали.
- Б. Інтернет-новинні портали.
- В. Соціальні мережі.

2. Як ви оцінюєте достовірність інформації, отриманої з різних медіаджерел?

- А. Повністю достовірно.
- Б. Частково достовірно.
- В. Недостовірно.

3. Які навички ви маєте у використанні медіаінструментів для комунікації з цивільним населенням?

- А. Створення інформаційних матеріалів (статті, відео, фотографії).
- Б. Робота із соціальними мережами для передачі важливої інформації.
- В. Установлення контакту й комунікація з цивільним населенням через медіаканали.

4. Як часто ви оновлюєте свої навички в галузі медіакомпетентності?

- А. Регулярно навчаюся й освоюю нові технології.
- Б. Іноді оновлюю свої навички.
- В. Не звертаю уваги на навчання в галузі медіакомпетентності.

5. Як ви використовуєте медіаінструменти для зміцнення образу Збройних сил України та патріотичної підтримки?

А. Поширення позитивних історій і досягнень Збройних сил у медіапросторі.

Б. Участь у публічних заходах та інтерв'ю для підтримки образу Збройних сил.

В. Підтримка патріотичних ініціатив і кампаній через медіаканали.

6. Яких заходів ви вживаєте для забезпечення інформаційної безпеки в медіапросторі?

А. Перевірка достовірності й автентичності джерел інформації.

Б. Фільтрація та обробка інформації перед її поширенням.

В. Забезпечення конфіденційності й захисту інформації про військові операції.

7. Які нові медіа-технології ви використовуєте або готові використовувати в умовах гібридної війни?

А. Віртуальна реальність.

Б. Мобільні додатки для оперативного доступу до інформації.

В. Інтерактивні карти й інструменти для аналізу відомостей.

8. Як ви оцінюєте вплив медіаінформації на громадську думку й настрої громадян щодо військових дій?

А. Дуже значний вплив.

Б. Помірний вплив.

В. Незначний вплив.

9. Які навички ви маєте в аналізі й оцінці медіаінформації з позиції інформаційної безпеки?

- А. Розпізнавання фейкових новин і маніпуляцій у медіаматеріалах.
- Б. Оцінка достовірності й надійності інформаційних джерел.
- В. Ідентифікація потенційних загроз і ризиків у медіаінформації.

10. Яким чином ви використовуєте медіаканали для комунікації з цивільним населенням та підтримки психологічного благополуччя?

- А. Поширення психологічної підтримки та порад через медіаканали.
- Б. Організація онлайн-консультацій та психологічної допомоги.
- В. Підтримка та проведення психологічних тренінгів і вебінарів.

11. Як ви оцінюєте свою здатність ефективно комунікувати з цивільним населенням через медіаканали?

- А. Дуже ефективно.
- Б. Помірно ефективно.
- В. Не дуже ефективно.

12. Яку роль медіакомпетентність відіграє в забезпеченні психологічної стійкості в умовах гібридної війни?

- А. Важлива роль у підтриманні психологічної стійкості.
- Б. Помірна роль у підтриманні психологічної стійкості.
- В. Незначна роль у підтриманні психологічної стійкості.

13. Які медіаінструменти й технології ви використовуєте для збирання й аналізу інформації про поточну ситуацію та дії опонента?

- А. Використання спеціалізованих програм і систем моніторингу й аналізу.
- Б. Відстеження новинних та інформаційних ресурсів через соціальні мережі та веб-сайти.

В. Взаємодія з журналістами й інформаційними агентствами для отримання оперативної інформації.

14. Як ви оцінюєте свою готовність до ефективної роботи з медіапредставниками та журналістами?

А. Дуже готові до взаємодії та комунікації.

Б. Помірно готові до взаємодії та комунікації.

В. Не дуже готові до взаємодії та комунікації.

15. Яку роль відіграють етичні аспекти у вашій роботі з медіаінформацією?

А. Високе дотримання етичних принципів у роботі з медіаінформацією.

Б. Помірне дотримання етичних принципів у роботі з медіаінформацією.

В. Недостатнє дотримання етичних принципів у роботі з медіаінформацією.

16. Які навички ви маєте у створенні та поширенні інформаційних матеріалів через медіаканали?

А. Уміння створювати якісні та інформативні матеріали.

Б. Уміння адаптувати інформацію під різні медіаформати.

В. Уміння ефективно поширювати інформацію з використанням медіаканалів.

17. Як ви оцінюєте свою здатність аналізувати й передбачати медіатенденції та їхній вплив на громадську думку?

А. Дуже висока здатність аналізувати й передбачати медіатенденції.

Б. Помірна здатність аналізувати й передбачати медіатенденції.

В. Низька здатність аналізувати й передбачати медіатенденції.

Аналіз результатів:

за кожен відповідь а) нараховується 3 бали, за б) - 2 бали, за в) - 1 бал

Високий рівень сформованості медіакомпетентності: 43-51 балів.

Опис: Учасники, які набрали вказану кількість балів, мають високий рівень медіакомпетентності. Вони виявляють глибоке розуміння принципів і навичок роботи з медіаінструментами й технологіями, ефективно аналізують інформацію, здатні критично оцінювати медіаматеріали, етично й відповідально використовують медіаресурси.

Середній рівень сформованості медіакомпетентності: 26-42 бали.

Опис: Учасники, які набрали вказану кількість балів, мають середній рівень медіакомпетентності. Вони мають базові знання й уміння в роботі з медіаінструментами й технологіями, можуть оцінювати інформацію з деякою критичністю, але потребують додаткової підтримки й розвитку навичок медіакомпетентності.

Низький рівень сформованості медіакомпетентності: 17-25 балів.

Опис: Учасники, які набрали вказану кількість балів, мають низький рівень медіакомпетентності. Вони можуть зазнавати труднощів у роботі з медіаінструментами та технологіями, не завжди можуть правильно інтерпретувати й оцінювати медіа-матеріали, потребують подальшого навчання й розвитку медіакомпетентності.

**Тест на виявлення рівнів сформованості соціальної активності
військовослужбовців Збройних Сил України в умовах гібридної війни**

1. Ви берете участь у громадських заходах та ініціативах (волонтерство, благодійні акції, культурні заходи тощо)?

А. Так, регулярно й активно.

Б. Іноді беру участь.

В. Ні, не беру участі.

2. Як ви взаємодієте з місцевим населенням і спільнотою?

А. Активно підтримую контакти, надаю допомогу й підтримку.

Б. Взаємодію за необхідності.

В. Практично не взаємодію.

3. Чи берете ви участь у роботі громадських організацій або асоціацій?

А. Так, я член або активний учасник.

Б. Іноді допомагаю або підтримую їхню діяльність.

В. Ні, не беру участі.

4. Яка Ваша активність у соціальних мережах та медіа?

А. Беру активну участь, ділюся інформацією та підтримую дискусії.

Б. Користуюся соціальними мережами, але не дуже активно.

В. Майже не користуюся соціальними мережами.

5. Як ви ставитеся до можливості надання допомоги й підтримки іншим людям?

А. Завжди готовий допомогти й підтримати.

Б. Якщо є можливість, допоможу.

В. Рідко надаю допомогу.

6. Чи берете ви участь у проєктах і програмних заходах, спрямованих на розвиток суспільства й середовища проживання?

А. Так, беру активну участь у таких проєктах.

Б. Іноді беру участь у таких ініціативах.

В. Ні, не беру участі.

7. Яке Ваше ставлення до проблем суспільства й прагнення їх вирішувати?

А. Активно залучений до розв'язання суспільних проблем.

Б. Іноді беру участь в ініціативах з розв'язання проблем.

В. Байдушний до проблем суспільства.

8. Яка Ваша участь в організації та проведенні громадських заходів у військовому колективі (спортивні змагання, культурні заходи тощо)?

А. Активно організую й беру участь у заходах.

Б. Іноді допомагаю з організацією або беру участь.

В. Не беру участі в організації та проведенні заходів.

9. Яка Ваша участь у роботі з підтримки й розвитку духовності й моралі у військовому колективі?

А. Беру активну участь, ініціюю та підтримую подібні ініціативи.

Б. Час від часу беру участь.

В. Не беру участі в такій роботі.

10. Яке Ваше ставлення до дотримання правил етики й поведінки військовослужбовців?

А. Намагаюся завжди дотримуватися правил і виявляти етичну поведінку.

Б. Іноді порушую правила, але зазвичай дотримуюся.

В. Часто порушую правила і не виявляю етичної поведінки.

11. Яке Ваше ставлення до співпраці й взаємодії з колегами й командою?

А. Активно співпрацюю, ініціюю й підтримую взаємодію.

Б. Співпрацюю за необхідності.

В. Віддаю перевагу працювати наодинці, не особливо взаємодію.

12. Яка Ваша участь у процесі розробки та пропозиції нових ідей і рішень у межах військової служби?

А. Беру активну участь, пропоную ідеї та рішення.

Б. Час від часу пропоную свої ідеї та рішення.

В. Не беру участі в процесі пропонування нових ідей і рішень.

13. Яке Ваше ставлення до розвитку лідерських якостей і вмінь?

А. Активно працюю над розвитком лідерських якостей і вмінь.

Б. Іноді займаюся розвитком лідерських якостей і вмінь.

В. Не вважаю за необхідне розвивати лідерські якості та вміння.

14. Яка Ваша участь у добровольчих і благодійних акціях за межами військової служби?

А. Активно беру участь у добровольчих і благодійних акціях.

Б. Іноді беру участь у таких акціях.

В. Не беру участі в добровольчих і благодійних акціях.

15. Як часто ви берете участь у дискусіях та обговореннях у військовому колективі з питань поліпшення умов роботи і служби?

- А. Регулярно беру активну участь і висловлюю свої ідеї та думки.
- Б. Іноді беру участь і висловлюю свої ідеї та думки.
- В. Рідко або ніколи не беру участі в таких дискусіях та обговореннях.

16. Яка Ваша участь у діяльності професійних і військових об'єднань та організацій?

- А. Беру активну участь і є членом різних об'єднань та організацій.
- Б. Іноді беру участь у діяльності таких об'єднань та організацій.
- В. Не беру участі в діяльності професійних і військових об'єднань та організацій.

17. Як ви ставитеся до можливості волонтерської діяльності у вільний від служби час?

- А. Відкрито підтримую й беру активну участь у волонтерській діяльності.
- Б. Іноді беру участь у волонтерській діяльності.
- В. Не цікавлюся й не беру участі у волонтерській діяльності.

Аналіз результатів:

за кожен відповідь а) нараховується 3 бали, за б) – 2 бали, за в) – 1 бал

Високий рівень соціальної активності: 43-51 балів.

Цей рівень означає, що військовослужбовець виявляє активну соціальну активність, бере активну участь у діяльності колективу та професійних об'єднань, а також є волонтером у вільний від служби час.

Середній рівень соціальної активності: 26-42 бали.

Цей рівень означає, що військовослужбовець бере участь у деяких соціальних активностях і виявляє деяку зацікавленість в участі в діяльності

колективу й професійних об'єднань, але не настільки активно, як на високому рівні.

Низький рівень соціальної активності: 17-25 балів.

Цей рівень означає, що військовослужбовець має низьку соціальну активність і не виявляє особливого інтересу до участі в соціальних діяльностях, дискусіях і волонтерській діяльності.

Зміст модулів курсу «Медіаграмотність військовослужбовця Збройних Сил України в умовах гібридної війни» (30 год. – 1 кредит ЄКТС)

Модулі курсу:

1. Вступ до медіакомпетентності (2 години).

Поняття медіакомпетентності та її значення для військовослужбовців.

Огляд основних компонентів медіакомпетентності.

2. Інформаційна грамотність і критичне мислення (6 годин).

Аналіз джерел інформації та оцінка їхньої достовірності.

Розпізнавання фейкових новин і маніпуляцій у медіа.

Розвиток критичного мислення під час сприйняття інформації.

3. Етичні аспекти медіакомпетентності (6 годин).

Відповідальне використання медіа та етичні норми.

Захист персональних даних і конфіденційності.

Запобігання кіберзагрозам та онлайн-безпека.

4. Виробництво медіаконтенту (6 годин).

Основи створення й редагування відео, фотографій і звуку.

Використання соціальних медіаплатформ і блогів.

Публікація інформаційного та якісного контенту.

5. Комунікаційні навички та робота в колективі (6 годин).

Усне та письмове вираження думок та ідей.

Конструктивне спілкування й діалог з іншими людьми.

Робота в команді та спільне виконання проєктів.

6. Оцінювання й самооцінювання медіакомпетентності (4 години).

Критерії оцінювання рівня медіакомпетентності.

Самооцінка й розвиток медіакомпетентності.

Планування подальшого вдосконалення медіакомпетентності.